

**ERNSTAS FRENKELIS**

**BALTŲ  
KALBOS**

*ERNSTAS FRENKELIS \* BALTŲ KALBOS*

*Versta iš: Ernst Fraenkel, Die baltischen Sprachen, Ihre Beziehungen zu einander und zu den indogermanischen Schwesteridiomen als Einführung in die baltische Sprachwissenschaft, Heidelberg, 1950.*

*Vertē S. Karaliūnas*

ERNSTAS  
FRENKELIS

# BALTŲ KALBOS

Jų tarpusavio santykiai  
ir santykiai su kitomis  
indoeuropiečių kalbomis  
(Baltų kalbotyros įvadas)



LEIDYKLA  
„MINTIS“  
VILNIUS  
1 9 6 9



Эрнст Фрэнкель  
БАЛТИЙСКИЕ ЯЗЫКИ  
Перевод с немецкого издания 1950 года  
(На литовском языке)  
Издательство «Минтис» Лит. ССР, 1969 г.

Redaktorė J. Kardelytė  
Tech. redaktorius С. Vyšomirskis  
Korektorės: E. Vaitkūnienė ir I. Burnelytė

Leid. Nr. 10350. Tiražas 2000 egz.  
Pasirašyta spaudai 1969.III.12. LV 09713.  
Popierius 60×90<sup>1</sup>/<sub>16</sub> — 4 pop. l. = 8 sp. l., 8,04 apsk. l.  
Spausdino K. Poželos sp. Kaune, Gedimino 10.  
Spaust. užs. Nr. 1223-68.

Kaina Rb 0.48.  
7—1

## TURINYS

7	Ernstas Frenkelis ir jo studija „Baltų kalbos“
15	P r a t a r m ė
16	Įvadas. Ide. kalbų skirstymas
23	Baltų, aisčių ir kt. vardas
27	Prūsų kalbos paminklai. Prūsų kalbos santykiai su kitomis baltų kalbomis
50	Lietuvių ir latvių kalbų skirtybės
58	Kitos baltų gentys
69	Baltų kalbų santykiai su kitomis ide. kalbomis
69	Baltų ir slavų kalbos
69	1. Įvadinės pastabos: skirtingi tyrinėtojų požiūriai
70	2. Baltų ir slavų kalbų fonetikos ir kirčiavimo lyginimas
74	3. Linksniavimo lyginimas
77	4. Baltų ir slavų veiksmažodžio fleksija
88	5. Baltų ir slavų kalbų veiksmažodžių veikslai
90	6. Baltų ir slavų kalbų sintaksės bendrybės ir skirtybės
92	7. Gramatinis ir sintaksinis supletyvizmas
94	8. Baltų ir slavų kalbų žodyno bendrybės ir skirtybės
101	Baltų ir slavų kalbų santykiai su indų-iranėnų ir germanų kalbomis
101	1. Baltų, slavų ir indų-iranėnų kalbų izoglosos
103	2. Baltų, slavų ir germanų kalbų izoglosos
110	Pastabos
126	Sutrumpinimai



## „BALTŲ KALBOS“

Ernstas Frenkelis (1881–1957), vienas žymiausių vokiečių baltistų, „Lietuvių kalbos etimologinio žodyno“ autorius, daug nusišelpė tyrinėdamas lietuvių, taip pat ir kitas baltų kalbas, kurioms studijuoti jis paskyrė beveik visą savo gyvenimą.

Tačiau baltų kalbos ne iš karto pasidarė svarbiausiu jo mokslinių tyrinėjimų objektu. Mokslinės veiklos pradžioje E. Frenkelį daugiausia traukė indoeuropiečių lyginamoji kalbotyra. Ir neatsitiktinai, nes 1899–1900 m. Berlyno universitete jis studijavo klasikinę filologiją bei sanskritą ir, be to, J. Šmito skatinamas, išitraukė į indoeuropiečių lyginamosios kalbotyros studijas. 1900–1901 m. Bonos universitete klausė žymiausių ano meto indoeuropeistų F. Zolmzeno, F. Biuchelerio, H. Jakobio ir kt. paskaitų. 1901–1905 m. E. Frenkelis vėl studijavo Berlyne, kur tapo tuo metu (1902 m.) Indogermanistikos katedrą perėmusio V. Šulcės mokiniu. 1905 m. E. Frenkelis apgynė daktaro disertaciją apie graikų kalbos denominatyvinius veiksmažodžius<sup>1</sup>. 1909 m. Kylio universitete E. Frenkelis habilitavosi, pateikdamas didžiulį darbą apie graikų kalbos veikėjų pavadinimų istoriją<sup>2</sup>. 1920 m. E. Frenkelis tampa šio universiteto indoeuropiečių lyginamosios kalbotyros profesoriumi. 1936 m. dėl savo kilmės nacistinės valdžios atleidžiamas, ir jam net uždraudžiama Vokietijoje spausdinti savo darbus. 1945–1954 m. E. Frenkelis vadovauja Hamburgo universiteto lyginamosios kalbotyros seminariui. Žinios, įgytos, dirbant lyginamosios kalbotyros srityje, leido E. Frenkeliui kompetentingai spręsti ir lietuvių kalbos, jos gramatikos bei etimologijos problemas.

1906–1908 m. E. Frenkelis Leipcige atliko karinę tarnybą. Skatinamas žymiausio ano meto slavisto bei baltisto A. Leskyno, jis

<sup>1</sup> Griechische Denominativa in ihrer geschichtlichen Entwicklung und Verbreitung, Göttingen, 1906.

<sup>2</sup> Geschichte der griechischen Nomina agentis auf -τήρ, -τωρ, -της (-τ-), Strassburg, I, 1910; II, 1912.



tuo metu arčiau susipažino su baltų ir slavų kalbomis, ir nuo tada jos — ypač baltų kalbos — pasidarė svarbiausias jo tyrinėjimų objektas. Nuo 1923 iki 1936 m. lietuvių kalbos studijų tikslais E. Frenkelis ne kartą buvo atvažiavęs į Kauną ir Vilnių, lankėsi bibliotekose, rinko senųjų lietuvių kalbos paminklų ir tarmių medžiagą. 1927 m. Kauno universitete jis skaitė lietuvių kalbos paskaitas<sup>1</sup>.

Svarbiausios lietuvių kalbos sritys, kurioms E. Frenkelis skyrė daugiausia jėgų ir dėmesio, yra istorinė sintaksė ir etimologija. 1926–1928 m. Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinyje „Tauta ir Žodis“ paskelbiama stambi E. Frenkelio studija „Lietuvių kalbos linksnių sintaksė“<sup>2</sup>, kur, remiantis senųjų raštų ir tarmių medžiaga, aprašomas lietuvių kalbos linksnių vartojimas bei jų reikšmės ir, pateikiant paralelių iš kitų ide. kalbų, daugiausia slavų bei senovės graikų, išaiškinama daugelio lietuvių kalbos sintaksės reiškinių kilmė. Netrukus pasirodo kitas stambus E. Frenkelio darbas „Lietuvių kalbos polinksnių ir prielinksnių sintaksė“<sup>3</sup>. Čia aiškinama lietuvių kalbos polinksnių (-na, -pi) ir prielinksnių kilmė, konstatuojama jų semantika ir aprašomas vartojimas. Tas E. Frenkelio darbas drauge su J. Endzelyno studija „Latvių kalbos prielinksniai“<sup>4</sup> priklauso kapitaliniams šios srities baltų kalbų tyrinėjimams. E. Frenkelio susidomėjimas sintaksės dalykais yra toks didelis, kad, aprašydamas 1598 m. M. Petkevičiaus katekizmo kalbą, didesnę dalį knygos jis skiria to paminklo sintaksei analizuoti, fonetinius, gramatinius ir net žodyno reiškinius paliesdamas tik prabėgomis<sup>5</sup>. Kad ir kokio baltų ar slavų kalbų sintaksės reiškinių (konstrukcijų mišimo ir epeksetinių sakinių<sup>6</sup>, predikatyvinio instrumentalio<sup>7</sup>, genityvo posesyvo ir genityvo qualitatis, prieveiksminio direk-

<sup>1</sup> Plačiau apie E. Frenkelio gyvenimą žr. A. Sabaliauskas, *Žodžiai atgyja*, Vilnius, 1967, p. 40 tt.

<sup>2</sup> *Syntax der litauischen Kasus*, Tauta ir Žodis, IV, Kaunas, 1926, p. 126–186; V, 1928, p. 1–161 ir atskiru leidiniu (Kaunas, 1928).

<sup>3</sup> *Syntax der litauischen Postpositionen und Präpositionen*, Heidelberg, 1929.

<sup>4</sup> И. Эндзелин, *Латышские предлоги*, Юрьев, I, 1905; II, 1906.

<sup>5</sup> *Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus des Malcher Pietkiewicz von 1598*, Göttingen, 1947; plg. ankstesnius straipsnius: *Zum Katechismus des Malcher Pietkiewicz*, KZ, 53, 1925, p. 79; *Beiträge zur litauischen Textkritik und Mundartenkunde (I. Der Katechismus des Malcher Pietkiewicz von 1598)*, ZfslPh, III, 1926, p. 98 tt.

<sup>6</sup> *Zur baltoslavischen Grammatik II*, KZ, 53, 1925, p. 36 tt.

<sup>7</sup> *Das prädikative Instrumental im Slavischen und Baltischen und seine syntaktischen Grundlagen*, AfsIph, 40, 1927, p. 77–117.

tyvo, modus relativus konstrukcijos<sup>1</sup>, sintaksinių kontaminacijų<sup>2</sup> ar kt.) kilmė ir raida būtų nagrinėjama, E. Frenkelio interpretacija grindžiama medžiagos gausumu, plačiu teoriniu požiūriu ir drąsiu kitų ide. kalbų faktų panaudojimu<sup>3</sup>. E. Frenkelis tyrinėja tik tuos baltų kalbų morfologinius reiškinius, kurie yra sąlygojami įvairių, neretai nuo sakinio struktūros priklausančių faktorių – formanti- nių elementų pasikartojimą (plg. *dusaujenczent*)<sup>4</sup>, formų tarpusavio sąveiką resp. kontaminaciją (plg. liet. tarm. *didas*, atsiradusį vietoj *didis* pagal *māžas*, ir kt.)<sup>5</sup>, priesagų substituciją (plg. liet. *ūblas* iš *\*ubnas* < s. skand. *ofn*)<sup>6</sup>, nedėsninę žodžių (keiksmažodžių, pasisvei- kinimo formulių, giminystės terminų ir kt.) trumpinimą (gal čia jau daugiau leksikologijos dalykas)<sup>7</sup>, *ā*-kamienių vardažodžių vienaskai- tos kilmininko fleksiją žemaičių tarmėje (iš *anuopus jūra* tipas)<sup>8</sup>, *o* ir *u* kamienų mišimą<sup>9</sup> ir kt. E. Frenkelis nemaža dėmesio skyrė ir tokiems sintaksės ir leksikos sferų sandūros procesams, kaip antai: leksemų pakitimai dėl jų funkcinio krūvio sumažėjimo (plg. liet. tarm. *dakše* < *dúok šian*)<sup>10</sup>, hipostatinių darinių formavimasis (plg. liet. *ai- manuoti* < *ai man* „vae mihi“)<sup>11</sup>, naujų žodžių atsiradimas dėl netei-

<sup>1</sup> Litauische Beiträge, IF, 45, 1927, p. 73–92; 46, 1928, p. 44–57.

<sup>2</sup> Zur litauischen Stammbildung und Syntax, KZ, 57, 1930, p. 179 tt.

<sup>3</sup> Plg. Zur Parataxe und Hypotaxe im Griechischen, Baltoslavischen und Albanischen, IF, 43, 1926, p. 290–315; Miscellen zur balto-slavischen Syntax, KZ, 69, 3/4, 1951, p. 139–149; Contributi alla sintassi baltoslava e iranica, StB, 9, 1952, p. 24–33.

<sup>4</sup> Miscellen (2. Zur pleonastischen Wiederholung formantischer Elemente im Baltoslavischen), KZ, 54, 1927, p. 295–296.

<sup>5</sup> Zur litauischen Stammbildung und Syntax, KZ, 57, 1930, p. 174 tt.; Zur baltischen Grammatik (1. Zur analogischen Beeinflussung begriffsverwandter Wörter im Baltischen), StB, 2, 1932, p. 84 tt.; Problemi di flessione, etimologia e semasiologia baltiche (2. Alcune etimologie lituane. Contaminazioni di due parole di significato simile), StB, 7, 1938–1940, p. 19 tt. Analogische Umgestaltung und Volksetymologie besonders im Baltischen und Slavischen, ZfslPh, 23, 1955, p. 334–353.

<sup>6</sup> Zur Suffixsubstitution im Litauischen, KZ, 63, 1936, p. 201–206.

<sup>7</sup> Etymologisches und Syntaktisches, Revue des Études Indo-européennes, II, 1939, p. 34 tt.

<sup>8</sup> Baltica (1. Zur žemaitischen Deklination), KZ, 58, 1931, p. 273 tt.

<sup>9</sup> Zur Vermischung der *-o-* und *-u-* Stämme im Baltischen, KZ, 61, 1934, p. 270–276.

<sup>10</sup> Zur Verstümmelung bzw. Unterdrückung funktionsschwacher oder funk- tionsarmer Elemente in den balto-slavischen Sprachen, IF, 41, 1923, p. 393–421.

<sup>11</sup> Baltica II (3. Hypostatische Bildungen des Baltischen), KZ, 60, 1933, p. 237 tt.

singo kompozitų skaidymo (plg. *jàkti*, *jèkti* iš *apjàkti*, *apjèkti* < \**api akī*)<sup>1</sup>, retrogradinių darinių formavimasis (plg. liet. tarm. *kùmė* iš *kumėlė*)<sup>2</sup> ir kt. Pradedant nuo pirmojo pasaulinio karo, E. Frenkelio straipsnių, skirtų baltų kalbų – pirmiausia lietuvių kalbos – etimologijos klausimams, gausu beveik visuose tiek Vokietijos, tiek ir kitų kraštų lyginamosios istorinės kalbotyros žurnaluose<sup>3</sup>. Šių intensyvių etimologinių tyrinėjimų rezultatas buvo „Etimologinis lietuvių kalbos žodynas“<sup>4</sup>, anot F. Šolco<sup>5</sup>, tas nuo seno trokštamiausias indoeuropiečių kalbotyros dalykas. Deja, jį parašyti pats E. Frenkelis nespėjo ligi *r* raidės, o likusiąją dalį baigė jo bendradarbiai ir mokiniai E. Hofmanas, A. Slupska ir E. Tanglis. E. Frenkelio ilgų metų įtemptą mokslinę veiklą apvainikavusio „Etimologinio lietuvių kalbos žodyno“ pasirodymas buvo vienas reikšmingiausių įvykių ne tik baltų, bet ir visoje indoeuropiečių lyginamojoje istorinėje kalbotyroje. Vargu ar tokį didžiulį darbą būtų galėjęs padaryti kitas kas, – E. Frenkelis buvo gerai susipažinęs ne tik su lietuvių literatūrine kalba, jos istorija, bet ir su tarmėmis. Tai rodo gana gausūs E. Frenkelio lietuvių dialektologijos, ypač rytinių aukštaičių

<sup>1</sup> Parole baltiche nate da errata analisi di parole composte, StB. 3. 1933, 114–120.

<sup>2</sup> Baltica (2. Retrograde Bildungen des Baltischen), KZ, 58, 1931, p. 273 tt.

<sup>3</sup> Iš tų straipsnių galima paminėti šiuos: Zum litauischen Wortschatz (und zur litauischen Phraseologie, IF, 47, 1929, p. 334–349; Lituanica, IF, 49, 1931 p. 203–320; Lietuviškos etimologijos, APh, II, 1931, p. 58–67; Die indogermanischen -/ Stämme, KZ, 63, 1936, p. 168–201; Alcuni problemi di gramatica e di vocabulario lituano, StB, 6, 1936–1937, p. 104–117; Zur baltischen Wortforschung und Syntax, Mélanges de linguistique offerts à H. Pedersen, København, 1937, p. 443–455; Beiträge zur baltischen Wortforschung, KZ, 69, 1/2, 1948. p. 76–94; Lit. (*j*)ėras „Lamm“, lett. *ērs*, preuss. *eristian* usw., IF, 59, 1949, p. 306–309; Slav. *gospodb*, lit. *viešpats*, preuss. *waispatin* und Zubehör, ZfslPh, 20, 1950, p. 51–89; Etymologische Miscellen. Beeinflussung der litauischen Schriftsprache durch žemaitischen Autoren des 19. Jahrhunderts, KZ, 71, 1/2, 1953, p. 33–44; Morphologisches und Etymologisches, LP, 4, 1953, p. 85–105; Wortgeschichtliches, KZ, 72, 1954, p. 176–197; Zur indoeuropäischen Stammbildung und Flexion, LP, 7, 1959, p. 1–24; Etymologische Miscellen, Rakstu krājums, Rīgā, 1959, p. 101–107 ir kt.

<sup>4</sup> Litauisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg–Göttingen, 1955–1962.

<sup>5</sup> F. Scholz, – Orbis, V, 1956, p. 563.

tarmių, tyrinėjimai<sup>1</sup>. Geras lietuvių kalbos tarmių bei senųjų raštų pažinimas, meistriškas lyginamojo istorinio metodo taikymas ir puikus orientavimasis visų ide. kalbų duomenyse leido E. Frenkeliui pateikti nemaža naujų ir patikslinti daugelį jau žinomų lietuvių kalbos etimologijų. E. Frenkelio etimologiniams tyrinėjimams būdinga tai, kad jie paremti ne atskirų įvairių ide. kalbų žodžių sugretinimu, bet fonetine, morfologine ir semantine leksemų analize. Visi kitų sričių – dialektologijos, fonetikos, morfologijos – tyrinėjimai tar nauja pirmiausia etimologijos ir, kaip jau minėta, sintaksės studijoms. Antai E. Frenkelis tyrinėjo tik tuos fonetinius reiškinius, kurie vienokiu ar kitokiu būdu yra susiję su etimologija: „judrujį“ *s*<sup>2</sup>, gurtalinių priebalsių likimą (*k*, *g* atsiradimą greta *š*, *ž*; *k* ir *g* kaitą)<sup>3</sup>, (tolimąją) priebalsių ir balsių disimiliaciją (plg. lat. *gulbis* iš *bulbes* = liet. *būlbės*; liet. tarm. *dagiaūs*, *kalniai* < *daugiaūs*, *kailiniai* dėl antrojo skiemens *u* resp. *i* poveikio)<sup>4</sup>, tolimąją metatezę (plg. *simplas* Tverečius < *silpnas*)<sup>5</sup> ir kt.

Charakterizuojant E. Frenkelio, kaip vieno žymiausių baltistų mokslinę veiklą, greta sintaksinių ir etimologinių tyrinėjimų, negalima nepaminti dar vieno, tiesa, kur kas mažesnio tos veiklos baro –

<sup>1</sup> Untersuchungen zur litauischen Dialektologie, Tauta ir Žodis, IV, 1926, p. 58–66; Zum Dialekt von Buividze, KZ, 54, 1927, p. 293–294; Zur Synkope im Litauischen des Wilnagebiets, Slavia, 12, 1933, p. 83–84; Zu litauischen Mundarten, KZ, 61, 1934, p. 257–269; Calchi semantici e sintattici dallo slavo nel lituano des territorio di Vilna, StB, 4, 1934–1935, p. 25–44; Zur Behandlung der slavischen Lehnwörter von Twerecz (Tverečius), IF, 53, 1935, p. 123–134; Der Stand der Erforschung des im Wilnagebiets gesprochenen Litauischen, Balticoslavica, II, 1936, p. 14–107; Das litauische Imperfekt und seine Umschreibung im Žemaitischen, KZ, 63, 1936, p. 99–113; Baltische Miscellen (4. Zur Imperativbildung in Tverečius und in Kupiškis), IF, 55, 1937, p. 85–90; Zum ostlitauischen Dialekt von Tverečius, Balticoslavica, III, 1938, p. 28–54; Baltisches und Slavisches. II. Zur Mundart von Linkmenes (Wilnagebiet Bez. Švenčionys), KZ, 70, 3/4, 1952, p. 146–152.

<sup>2</sup> Lituanica [1. Etymologisches zum „beweglichen“ *s(z)*], KZ, 50, 1922, p. 199–201; Zum anorganischen Anlauts -*s* vor Konsonanten im Baltischen unter Berücksichtigung anderer idg. Sprachen, IF, 59, 1949, p. 295–306.

<sup>3</sup> Baltisches und Slavisches. I. Zur Gutturalbehandlung im Baltischen und Slavischen, KZ, 70, 3/4, 1952, p. 129–146.

<sup>4</sup> Lituanica (3. Zur Ferndissimilation im Lit.), KZ, 50, 1922, p. 207–210; Baltische Miscellen (3. Dissimilationserscheinungen im Gebiete des Konsonantismus und Vokalismus), IF, 55, 1937, p. 71–84.

<sup>5</sup> Zur Distanzmetathese besonders im Litauischen, Festschrift für Max Vasmer, Wiesbaden, 1956, p. 151–158.

studijų apie baltų kalbų santykius su kitomis ide. kalbomis, ir pirmiausia su artimiausiomis baltų kalbų giminaitėmis slavų kalbomis. E. Frenkelis vienas pirmųjų atkreipė dėmesį į eilę nuostabių baltų, slavų ir tocharų kalbų paralelių<sup>1</sup>. Baltų ir slavų kalbų bendrieji dalykai vienaip ar kitaip liečiami daugelyje jo straipsnių ir visuose stambesniuose darbuose. Tačiau šios srities tyrinėjimams yra parašyta ir keletas specialių darbų. 1921 m. pasirodžiusi jo studija „Baltoslavica“ yra skirta kai kuriems bendriesiems baltų ir slavų gramatikos bei sintaksės reiškiniams<sup>2</sup>, o šių kalbų veiksmažodžio sistemos santykiai nagrinėjami didžiuliam 1950 m. paskelbtame straipsnyje<sup>3</sup>. Pagaliau šiai temai yra skirta ir didelė dalis E. Frenkelio studijos „Baltų kalbos“<sup>4</sup>.

Studija „Baltų kalbos“ yra baltų kalbotyros įvadas. Pirma, tai – populiarus žinomų baltų kalbotyros dalykų dėstymas, antra, – originalus tyrinėjimas, – ypač tų klausimų, kurie iš viso dar mažai tetyrinėti arba tebėra ginčijami. Studijoje pirmiausia aiškinami bendrieji dalykai (ide. kalbų sudėtis, klasifikacija, baltų pavadinimų kilmė ir kt.), paskui pereinama prie baltų kalbų tarpusavio santykių (prūsų-lietuvių ir prūsų-latvių bendrybės ir skirtybės; lietuvių ir latvių kalbų skirtumai ir kitų baltų dialektų – kuršių, žiemgalių, sėlių ir kt. – ypatybės ir kt.). Visa likusioji studijos dalis skiriama baltų ir slavų kalbų santykių analizei ir vos keli puslapiai šių dviejų kalbinių grupių santykių su indų-iranėnų ir germanų kalbomis charakteristikai.

Baltų ir slavų kalbų santykių analizei didelę savo studijos dalį E. Frenkelis paskyrė neatsitiktinai. Baltų ir slavų kalbų seniausiųjų santykių problema yra viena sudėtingiausių ir sunkiausių kalbotyros problemų. Joje slypi klausimas, kaip atsirado baltų ir slavų kalbų bendrybės, t.y. fonetiniai, gramatiniai ir leksiniai reiškiniai, kurių neturi kitos ide. kalbos ir kurie, vadinasi, būdingi tik baltų ir slavų kalboms. Atsakant į šį klausimą, kartu bandoma nustatyti ir tai, kokio pobūdžio baltų ir slavų kalbų santykiai buvo pirmaisiais amžiais, joms išsiskyrus iš ide. kalbinės bendrystės (resp. prokalbės). Dėl baltų

<sup>1</sup> Tocharų kalbos gramatika ir baltų kalbos, APh, III, 1932, p. 5–20.

<sup>2</sup> Baltoslavica (Beiträge zur balto-slavischen Grammatik und Syntax), Göttingen, 1921.

<sup>3</sup> Zum baltischen und slavischen Verbum, ZfslPh, XX, 1950, p. 236–320.

<sup>4</sup> Die baltischen Sprachen (Ihre Beziehungen zu einander und zu den indogermanischen Schwesteridiomen als Einführung in die baltische Sprachwissenschaft), Heidelberg, 1950.

ir slavų kalbų seniausiųjų santykių problemos sprendimo esama įvairių ir viena kitai priešingų nuomonių. Tas nuomones E. Frenkelis klasifikuoja gana bendrais bruožais: pirmiausia skiria nuomones tų tyrinėtojų, kurie mano buvus artimą baltų ir slavų kalbų giminystę, paskui tuos, kurie yra tos giminystės priešininkai, ir pagaliau tuos, kurie laikosi kompromisinio požiūrio.

Baltų ir slavų kalbų seniausiųjų santykių teorijos yra penkios:

1) baltų ir slavų kalbos kilo iš baltų-slavų prokalbės, kuri savo ruožtu išsiskyrė iš ide. kalbinės bendrystės (A. Šleicherio prokalbės teorija)<sup>1</sup>;

2) baltų ir slavų kalbos kilo iš identiškų ide. kalbinės bendrystės dialektų ir nuo pat tos bendrystės suirimo plėtojosi paraleliai ir nepriklausomai (A. Mejės paralelinės raidos teorija)<sup>2</sup>;

3) praėjus kuriam laikui po išsiskyrimo iš ide. kalbinės bendrystės, baltų ir slavų kalbos suartėjo ir pergyveno „bendrąją epochą“ (J. Endzelyno konvergencijos teorija)<sup>3</sup>;

4) III tūkstantmetyje pr. m. e. baltų ir slavų kalbos pergyveno bendrystės periodą, paskui jų kontaktai nutrūko ir tos kalbos kito nepriklausomai, ir tiktai vėliau, apie mūsų eros pradžią, vėl prasidėjo suartėjimas ir kontaktai (J. Rozvadovskio teorija)<sup>4</sup>;

5) slavų kalbos susiformavo iš periferinių baltų dialektų (V. Toporovo ir V. Ivanovo teorija)<sup>5</sup>.

Bendruosius baltų ir slavų kalbų reiškinius pats E. Frenkelis linkęs aiškinti taip, kad vieni jų esą paveldėti iš senų laikų, iš ide. kalbinės bendrystės dialektų, o kiti atsirado dėl ilgaamžės tų kalbų kaimynystės – ne vienu atveju paraleliai ir nepriklausomai.

Reikia pažymėti, kad E. Frenkelio bendrųjų baltų ir slavų kalbų reiškinių charakteristika yra nepaprastai tiksli, detali ir objektyvi.

<sup>1</sup> A. Schleicher, *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*, Aufl. III, Weimar, 1871, p. 6–7.

<sup>2</sup> A. Meillet, *Les dialectes indo-européens*, Paris, 1922, p. 40–48.

<sup>3</sup> И. Эндзелин, *Славяно-балтийские этюды*, Харьков, 1911, p. 200–201.

<sup>4</sup> J. Rozwadowski, *O pierwotnym stosunku wzajemnym języków bałtyckich i słowiańskich*, *Rocznik Slawistyczny*, 5, 1912, p. 1–36.

<sup>5</sup> В. В. Иванов и В. Н. Топоров, *К постановке вопроса о древнейших отношениях балтийских и славянских языков*, Москва, 1958; В. Н. Топоров, *К проблеме балто-славянских языковых отношений*, *Краткие сообщения Института славяноведения (Актуальные проблемы славяноведения)*, 33–34, Москва, 1961, p. 211–218. Plačiau apie baltų ir slavų kalbų seniausiųjų santykių problemą žr. leid. „Baltų ir slavų kalbų ryšiai (Lietuvių kalbotyros klausimai, X)“.

Charakterizuojamuosius reiškinius jis stengiasi lyginti genetiniu ar tipologiniu aspektu su analogiškais kitų ide. kalbų reiškiniais, tuo būdu parodydamas, kad tokie baltų ir slavų kalbų reiškiniai nėra specifinės tų kalbų inovacijos ir kad jie tiek kitose ide. kalbose, tiek ir pačiose baltų bei slavų kalbose galėjo atsirasti visai nepriklausomai.

Dabar lietuvių kalba leidžiama E. Frenkelio studija „Baltų kalbos“ kaip pagalbinė mokymo priemonė skiriama studentams filologams, o taip pat ir plačiajai visuomenei, besidominčiai gimtosios kalbos kilmės ir jos istorijos klausimais.

*S. Karaliūnas*

## PRATARMĖ

Šia knyga siekiama užkimšti aiškiai jaučiamą baltų kalbų tarpusavio santykių ir jų santykių su kitomis ide. kalbomis tyrinėjimo spragą ir, be to, norima, kad ji galėtų pabūti baltų kalbotyros įvadu. Joje išsamiau ir plačiau dėstomos mintys, jau anksčiau skelbtos viename platesniajai visuomenei skirtame straipsnyje<sup>1</sup>. Šis darbas pirmiausia skiriamas tiems, kurie nėra pakankamai gerai susipažinę su baltistika, todėl čia gana detalai pateikiama daugelis specialistui gerai žinomų dalykų. Antra vertus, čia naujai nušviečiamos ir tos problemos, dėl kurių sprendimo tyrinėtojų požiūriai smarkiai skiriasi. Todėl šis darbas užima tarpinę padėtį tarp populiaraus dėstymo ir originalaus tyrinėjimo.

Baltų ir slavų kalbų santykiai šioje knygoje apibūdinami su ypatingu kruopštumu. Malonu pažymėti, kad šiuo klausimu daugeliu atvejų mano ir Chr. Stango nuomonės sutampa. Jo knygą apie baltų ir slavų kalbų veiksmažodį<sup>2</sup> aš smulkiai aptariu specialiai tam skirtame straipsnyje<sup>3</sup>, todėl šio darbo skyriai apie tų kalbų veiksmažodžio sistemas yra gerokai sutrumpinti.

Šioje knygoje nuolat minimi trijų didžiausių baltistų vardai – Janio Endzelyno, dar ir šiandien sėkmingai dirbančio mokslinį ir pedagoginį darbą Rygoje, Kazimiero Būgos, jaunystėje mirusio lietuvių lingvisto, ir Franco Špechto, 61 metų amžiaus staiga išplėšto iš turtingos mokslinės veiklos. Kiek jie nusipelnė baltistikai, nesėdimo spręsti. Apie atskiras čia nušviestas problemas malonūs man buvo pokalbiai su P. Joniku ir E. Hauzenberga-Šturma.

Hamburgas, 1950 m. sausis

*Ernstas Frenkelis*

<sup>1</sup> E. Fraenkel, Der baltische Sprachstamm und sein Verhältnis zu den anderen indogermanischen Idiomen, Scholar, I, 1947, p. 26–35 (reziumė anglų kalba p. 35–36).

<sup>2</sup> Chr. S. Stang, Das slavische und baltische Verbum, Oslo, 1942.

<sup>3</sup> E. Fraenkel, Zum baltischen und slavischen Verbum, ZfslPh, XX, 2, 1950, p. 236–320.



## ĮVADAS. IDE. KALBŲ SKIRSTYMAS

Baltų kalbos – lietuvių, latvių, mirusi prūsų, taip pat į pastarąsias įsiliejusios kitos mažesnės – priklauso indoeuropiečių (=ide.) kalbų šeimai. Indoeuropiečių kalbos, tiesa, su tam tikrais pertrūkiais yra paplitusios nuo Indijos ligi Airijos ir net Amerikos. Skiriamos tokios ide. kalbų šakos: indų-iranėnų, armėnų (artima giminė senovės trakų-frigų kalbai), ilirų su iš jos kilusia albanų kalba, graikų, italikų, keltų, germanų, baltų, slavų. Senovės ilirų kalba buvo artima giminė japių-mesapų grupės kalboms pietryčių Italijoje. Atrodo, kad su ilirų-mesapų grupės kalbomis taip pat buvo gimininga ir mirusioji venetų kalba, nors dėl negausiai išlikusių rašto paminklų apie tai ir sunku ką tiksliai pasakyti. Italikų šaka susideda iš lotynų ir umbrų-sabelų kalbų. Romanų kalbos (prancūzų, italų, ispanų, portugalų, provansalų ir kt.) yra kilusios iš šnekamosios lotynų kalbos. Keltų šakos kalbomis šiandien kalbama Airijoje, Uelse, jų liekanų randama dar Škotijos kalnuose ir Bretanėje. Bretonų kalba atsirado dėl to, kad iš Britanijos į šiaurės vakarų Prancūzijos pusiasalį atsikraustė britai (iš čia ir pavadinimas *Bretanė*). Bretonų ir kimrų-kornų kalbos sudaro vieną keltų šakos grupę, o airių ir gaelų – antrą. Keltų šakai priklausė taip pat ir senovės galų kalba, egzistavusi Prancūzijoje ir šiaurės Italijoje. Ji buvo anuomet labai plačiai vartojama, ir ja kalbėjusios gentys buvo nusidanginusios net į Galatiją Mažojoje Azijoje. Romėnams užkariavus Galiją (dab. Prancūziją) ir šiaurės Italiją, galų kalba buvo palaiapsniui liaudies lotynų kalbos asimiliuota, ir tokiu būdu iš jos vėliau atsirado prancūzų, provansalų ir italų kalbos.

XX a. pirmojoje pusėje buvo atrastos dar dvi ligi tol nežinomos mirusios ide. kalbos. Prie Bogazkiojo miestelio Mažojoje Azijoje buvo atkasti hetitų raštai. Hetitų kalbos fleksija yra indoeuropietiška, tačiau jos žodynas gerokai paveiktas neindoeuropiečių kalbų. Vokiečių ir prancūzų tyrinėtojų Turfano ekspedicija nustatė, kad dar VII m. e. a. Kinijos Turkeстане gyvavo savotiška tocharų kalba, svar-

biausiomis savo ypatybėmis gana artima vakarų ide. kalboms. Skiriami du tocharų kalbos dialektai – žymimi A ir B raidėmis. Tyrinėdami dialektą A, daug nusipelnė vokiečių mokslininkai E. Zigas, V. Ziglingas ir V. Šulcė, o dialektą B – prancūzų lingvistai S. Levi ir A. Mejė. Atskirus tocharų kalbos klausimus pastaruoju metu nagrinėjo visa eilė tyrinėtojų – E. Šventneris, P. Poucha, A. van Vindekensas, Ž. Diušežnas-Gijeminas, H. Pedersenas ir kt. Todėl šios kalbos duomenys rado prideramą vietą etimologiniuose žodynuose.

Atskiras ide. kalbas buvo bandyta grupuoti. Ir iš tikrųjų, indų bei iranėnų kalbos yra taip artimos, kad neabejotinai yra kilusios iš vienos kalbos. Tuo tarpu italikų bei keltų kalbos, nors ir turi tik joms vienioms būdingų, kitose ide. kalbose nerandamų bruožų, vienybės, atrodo, nesudarė. Dar labiau netikra, kaip pamatysime vėliau, yra baltų ir slavų kalbinė vienybė.

Buvo ieškota įvairių būdų grafiškai pavaizduoti sudėtingus ide. kalbų santykius. XIX a. viduryje A. Šleicheris sukūrė ide. kalbų „medžio kamieno“ teoriją, tačiau ta teorija buvo nesėkminga. J. Šmitas sukūrė bangų<sup>1</sup>, o A. Mejė – izoglosų teoriją<sup>2</sup>. Italų tyrinėtojai G. Askolis, M. Bartolis, V. Pizanis, Dž. Bonfantė ir Dž. Devotas atkreipė dėmesį į tai, kad ide. kalbinio ploto pakraščiuose esančios kalbos senovės liekanas dažnai yra išlaikiusios geriau, negu tos, kurios yra aktyvaus bendravimo centre ir, vadinasi, lengvai pasiduoda naujadarams. Todėl hetitų ir tocharų kalbos turi daugiau archaizmų, italikų-keltų ir indų-iranėnų – tik joms būdingų naujadarų, kuriuos nurodė A. Mejė<sup>3</sup> ir Ž. Vandrijesas<sup>4</sup>. F. Špechtas<sup>5</sup> abejoja šio italų lingvistų iškelto principo teisingumu, tačiau tai jo abejonei aš negaliu pritarti.

Ide. prokalbė turėjo tris eiles gomurinių priebalsių: veliariinius gomurinius *k, g, gh*, palatalinius *ĵ, ĝ, ĝh* ir labioveliariinius *k<sup>h</sup>, g<sup>h</sup>, g<sup>h</sup>h*. Baltų, slavų, albanų, armėnų ir indų-iranėnų kalbose labioveliariiniai gomuriniai priebalsiai neteko labialinio elemento *ɣ* sutapo su veliariiniais, o palataliniai priebalsiai virto sibiliantais. Tuo šios ide. kalbos smarkiai skiriasi nuo graikų, italikų, keltų ir germanų

<sup>1</sup> J. Schmidt, Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen, Weimar, 1872.

<sup>2</sup> A. Meillet, Les dialectes indo-européens, Paris, 1908.

<sup>3</sup> A. Meillet, MSL, 22, p. 215 tt.

<sup>4</sup> J. Vendryes, MSL, 22, p. 265 tt.

<sup>5</sup> F. Specht, KZ, 62, p. 109.

kalbų, kuriose sutapo palataliniai ir veliariniai priebalsiai ir vietoj jų dabar čia yra *k*, *g*, *gh* arba iš jų kilę garsai. Tocharų kalboje, nors ir esančioje Rytuose, atsitiko tas pat, kas ir minėtose vakarų ide. kalbose. Ši ide. kalbų skirtumą galima parodyti skaitvardžio „šimtas“ pavyzdžiu. Lietuvių kalba čia turi *šimtas*, latvių *simts*, senovės indų *śatām*, Avesta *satəm*, o vakarų ide. kalbose yra gr. ἑκατόν, lot. *centum*, got. *hund* (su *h*, atsiradusiu iš *k*). Toch. *kante* atitinka vakarų ide. kalbų žodžius.

Ide. prokalbės labioveliarinių priebalsių likimą parodo klausiamasis įvardis „kas“, plg. got. *has*, gr. τίς, πός-τος (prolytės \**kʰis*, \**kʰo-*), lot. *quis*, *quid*, *quod*, tuo tarpu senoji indų kalba turi *kas* bei *cid* (*c* = *č*), baltų *kas* ir slavų *kъto* bei *čbto*. Palyginkime dar skirtumą tarp gr. βάλειν „eiti“, lot. *venire* „eiti, ateiti“, umbrų *benust* „venerit, jis bus atėjęs“, got. *qiman* „ateiti“, kurių pradinis garsas yra *gʰ*, iš vienos pusės, ir, iš kitos, s. ind. *gámati* „(jis) eina“, liet. *gimti* (t. y. „ateiti, pasirodyti“, plg. gr. ἐβάθη· ἐγεννήθη Hesichijus<sup>1</sup>), turinčius žodžio pradžioje *g* be labialinio elemento. Dėl to ide. kalbos yra skirstomos į satemines (Avestos *satəm*) ir kentumines (lot. *centum*) kalbas.

Tačiau šis ide. kalbų skirtumas nėra toks svarbus, kad juo remdamiesi, galėtume klasifikuoti ide. kalbas. Mat, sateminėse kalbose vietoj laukiamųjų sibiliantų, kilusių iš palatalinių, kartais pasitaiko veliarinių priebalsių. Čia paliesime vieną kitą būdingesnį atvejį. Pirmiausia imsime palatalinius priebalsius turinčios ide. šaknies \**kleu-* „klausyti“ žodžius, plg. s. ind. *śṛṇóti* „(jis) klausio“, s. sl. *slyšati* „klausyti“, *sluchō* „klausa“, *služati* „paklusti“, *slovo* „žodis“, *slava* „garbė“. Greta dėsningojo *šlovė* lietuvių kalba čia turi ir *klausyti*, *kláusti*<sup>2</sup> (su *k*), taigi lygiai taip pat, kaip gr. ἐκλυον „klausiau“, lot. *cluēre* „būti laikomam, vadintis“, *glōria* (iš \**cloves-iā*) „šlovė“. Panašiai sl. *gqs̥b* „žąsis“ santykiauja su liet. *žąsis*, lat. *zūoss* ir s. ind. *hamśá-* (*h* iš palatalinio *gʰh*).

Senuosiuose lietuvių kalbos raštuose, o Vilniaus apylinkėse kai kur dar ir dabar gyvojoje kalboje aptinkamas žodis *pēkus* „galvijai“, kuris, kaip ir pr. *pecku* „galvijai“, buvo laikomas pasiskolintu iš got. *faihu* „galvijai“<sup>3</sup>. Nurodydamas vien šiam lietuvių kalbos žodžiui

<sup>1</sup> J. Endzelin, KZ, 44, p. 617 tt., 62, p. 24 tt.

<sup>2</sup> Liet. *kláusti* yra senas dezideratyvas, reiškęs „zu hören begehren, norėti klausyti, girdėti“, žr. W. Schulze, Kleine Schriften, Göttingen, 1933, p. 101 tt.

<sup>3</sup> W. Schulze, KZ, 40, p. 412 (=Kleine Schriften, p. 69); K. Būga, RR, II, p. 85.

būdingas reikšmes, kurias jis turi senuosiuose raštuose<sup>1</sup>, E. Hermannas mano<sup>2</sup>, kad liet. *pėkus* yra tik giminingas su got. *faihu*, lot. *pecus* ir kt., nors ir turi *k* vietoj laukiamojo *š*, plg. s. ind. *paśú-*, av. *pasu-*.

Sunku pasakyti, kodėl minėtuose baltų ir slavų kalbų žodžiuose ide. palataliniai priebalsiai nevirto sibiliantais. Taip galėjo atsitikti dėl priebalsio *s* disimiliacijos<sup>3</sup>. M. Fasmeris mano<sup>4</sup>, kad sl. *gōsb* atsirado dėl pirminio \**zqs̥b* kontaminacijos su s. vok. aukšt. *gans*<sup>5</sup>. Panašiai ir liet. *pėkus* bei pr. *pecku* veliarinį priebalsį galėjo gauti senąjį pavadinimą su *š* bei *s* (plg. liet. *pėšti*, gr. *πέκειν* „šukuoti, pešti“<sup>6</sup>) sukryžminus su got. *faihu* [1]<sup>7</sup>.

Tokių pavyzdžių, kur baltų ir slavų kalbos turi veliarinius gomurinius priebalsius vietoj laukiamųjų sibiliantinių, yra nemaža, ir todėl būtų per drąsu juos visus laikyti vien palatalinių gomurinių priebalsių asibiliacijos dėsnio išimtimis. Daugeliu atvejų tų priebalsių kaita galėjo apimti visiškai negiminingus rimažodžius (Reimwörter). Tokiais atvejais K. Būga laiko<sup>8</sup> sl. *kloniti* bei *sloniti*, liet. *kleivas* bei *šleivas*. F. Špechtas neteisingai tapatina sinonimus *išsipuikinti* ir *išsipuikinti*<sup>9</sup> „puošti“. Pirmasis jų yra padarytas iš skolinio *p(u)išnas* „išdidus“ (plg. baltar., lenk. *pyszny*), o antrasis – iš liet. *puikus*<sup>10</sup>.

<sup>1</sup> Žr. dar E. Fraenkel, – *Balticoslavica*, 2, p. 94; A. Senn, – *Polish Institute of Arts and Sciences*, July 1943, p. 10.

<sup>2</sup> E. Hermann, *AfslPh*, 40, p. 161 tt.

<sup>3</sup> W. Schulze, *KZ*, 40, p. 400 (= *Kleine Schriften*, p. 60); A. Meillet, *MSL*, 9, p. 374 tt., 13, p. 243 tt., *Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave*, I, Paris, 1902, p. 178.

<sup>4</sup> M. Vasmer, *ZfslPh*, 2, p. 54 tt., *REW*, I, p. 324.

<sup>5</sup> Tokiam aiškinimui prieštarauja A. Mejė (*MSL*, 13, p. 243), sakydamas, kad vargu ar kas iš šalies galėjo paveikti tokį visose ide. kalbose plačiai vartojamą žodį. Aš norėčiau ta proga pažymėti, kad senąjį žąsies pavadinimą *anser* vakarų romanų kalbos vis dėlto pakeitė naujais iš žodžio *auca* (iš \**avica*) „paukštukas“ kilusiais pavadinimais (pranc. *oie*, ital. ir katal. *oca* ir kt.), o rumunų kalba čia turi *gâscă*, pasiskolintą iš bulg. *gōska*, kilusį iš mažybinės s. sl. *gōsb* formos.

<sup>6</sup> Žr. J. Schmidt, *Die Pluralbildungen der indogermanischen Neutra*, Weimar, 1889, p. 53 tt.; F. Specht, *KZ*, 66, p. 36 tt.

<sup>7</sup> Žr. gale pridedamas pastabas.

<sup>8</sup> K. Būga, *RR*, II, p. 218 tt.

<sup>9</sup> F. Specht, – *Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft (Festschrift für Wilhelm Streitberg)*, Heidelberg, 1924, p. 635.

<sup>10</sup> Žr. V. Machek, *ZfslPh*, 18, p. 26 tt.; E. Fraenkel, *Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus des Malcher Pietkiewicz von 1589*, Göttingen, 1947, p. 52 tt.

Reikia peržiūrėti ir kitus F. Špechto paminėtuosius atvejus<sup>1</sup>. Prie rimazodžių, kurie etimologiškai neturi nieko bendra, priklauso dar liet. *žnáibyti* ir *gnáibyti*. Šia reikšme dar yra *knaibýti*, o latvių – *žņai-bít*, *šņai-bít*, *kņai-bít*. Visi jie, kaip ir vok. *kneifen* „gnybti“, yra onomatopėjinės kilmės.

F. Špechtas nesuprato liet. *žydėjo* (Daukšos Postilė, p. 233, 19) reikšmės, kuri kaip tik ir neleidžia jo tapatinti su *gýdė*.

Liet. *šalavijas* (ir *šalavijà*) reiškia ne „kalavijas, kardas“, bet „toks augalas (*salvia*)“ ir yra pasiskolintas iš lenkų kalbos<sup>2</sup> (plg. *szalwia salvia*, *szalawia* Szyrwid Dictionarium trium linguarum). „Vitolio raudoje“, kur, kaip nurodo F. Špechtas, vertėjas pavartojęs žodį *šalavijas* vietoj *kalavijas*, taip pat tas žodis greičiausiai reiškia tam tikrą augalą (*Salvia*), nors aš tos vietos ir negalėjau patikrinti. Atrodo, kad nesamą paralelinę žodžio *kalavijas* formą sukūrė pats autorius, siekdamas etimologinių tikslų ir, gal būt, klaidinamas žodžio *kalavijas*, reiškiančio prie vandenų augantį augalą su panašiais į kalaviją lapais (*Acorus calamus*). Žodžio *šalavijas* antrojo skiemens balsis (plg. lenk. *szalwia*) atsirado liaudies etimologijos keliu, sutapatinus jį su *kalavijas* (ir *kalavijà*) „kardas“ [2].

F. Špechtas<sup>3</sup> mano, kad iš baltarusių kalbos (plg. *sažalka* „kūdra“) pasiskolintas liet. *soželka* (plg. dar *sěžauka* Tverečius<sup>4</sup>) asimiliacijos keliu virto *šoželka*, o vėliau iš jo dėl *š* – *ž* disimiliacijos į *k* – *ž* atsirado *koželka*. Tačiau pastaroji forma greičiausiai atsirado dėl žodžių *soželka*, *šoželka* kontaminacijos su sinonimu *kūdra*.

Lietuvių kalboje yra vartojami du žodžiai: *vašúoti* „su vašu dirbti (kalbant apie kailių)“ (Ariogala) ir *vokúoti* (Mosėdis, Salantai). Jie abu randami A. Juškos žodyne prie žodžio *kailius*. F. Špechtas<sup>5</sup> mano, kad *vašúoti*, kurį žemaičiai taria *vonšouti* ir pan., iškritus priebalsiui *n*, virto *vokúoti*. Iš tikrųjų, čia mes turime du artimos reikšmės, bet etimologiškai visai skirtingus žodžius. Liet. *vokúoti* yra padarytas iš *vókti* (=lat. *vákti*). Tačiau liet. *vókti* reiškia „valyti, kuopti,

<sup>1</sup> F. Specht, Litauische Mundarten, gesammelt von A. Baranowski, II, Leipzig, 1922, p. 316 tt., KZ, 55, p. 21, Der Ursprung der indogermanischen Deklination, Göttingen, 1948, p. 317.

<sup>2</sup> P. Skardžius, Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen, Kaunas, 1931, p. 213.

<sup>3</sup> F. Specht, Litauische Mundarten, II, p. 317.

<sup>4</sup> J. Otrębski, Wschodniolitewskie narzecze twereckie, III, w Krakowie, 1932, p. 56, 95.

<sup>5</sup> F. Specht, KZ, 55, p. 21 (išn. 1).

slėpti, nuimti derlių, valyti javus“, o apskritai „rūpintis namų ūkiu“, *apvókti* „nuvalyti, ištuštinti“, *iš-*, *nuvókti* „išvalyti, nuvalyti“<sup>1</sup>. Ant-  
ra vertus, žodžio *vokúoti* specifinę reikšmę (t. y. „dirbti kailinius“) galėjo paveikti ir *vąšúoti*, nors tokiai reikšmei atsirasti galėjo pakak-  
ti ir vieno *vókti*.

A. Juškos žodyne greta *kiđuğždas* „puvėsis, sutrūnijęs medis“ (paprastai daugiskaita *kiaugždai* „grūdai be branduolių“) yra ir *šaugždas*. Pastarasis greičiausiai bus atsiradęs iš *kiđuğždas*, perdir-  
bus jį pagal sinonimą *šlamštas* „menkas daiktas, atmata, šiukšlė“. *Šlamštas* ir reikšme, ir balsių kaita yra susijęs su *šlėmšti* „biaurinti, teršti“<sup>2</sup> [3].

Slavų kalbų žodžio pradžios palatalinius priebalsius ir jų vartimą sibiliantais pastaruoju metu yra nagrinėjęs ne vienas tyrinėtojas<sup>3</sup>. V. Macheko nuomone, prieš priešakinės eilės balsius palataliniai priebalsiai virtę sibiliantais, o prieš užpakalinės eilės balsius ir prieš sklandžiuosius *l*, *r* slavų kalbose jie sutapo su veliariniais priebal-  
siais. Vėliau dėl niveliuojančios analogijos šis dėsnis buvęs supainio-  
tas. Man neatrodo, kad ši teorija jau būtų galutinis klausimo spren-  
dimas, nors ją ir galima paremti pavyzdžiais.

Su senu palatalinių priebalsių vartimu sibiliantais negalima pai-  
nioti kur kas vėlesnio, nors dar ir praslaviško priebalsių *k*, *g*, *ch* vir-  
timo *č*, *ž*, *š* prieš priešakinės eilės balsius, plg. s. sl. *tekq* (liet. *tekù*) :  
es. l. vns. 1 asm. *tečeši*, 3 asm. *tečetō*; *žena* „žmona“ : pr. *genno*.  
Panašus reiškinytis vyko ir indų-iranėnų kalbose. Ten jis siekia dar  
tuos laikus, kai indų-iranėnų kalbos tebeturėjo trumpuosius balsius  
*a*, *e*, *o*, vėliau sutapusius į vieną *a*, plg. skirtumą tarp s. ind. *ca* (skaityk  
*ča*) „ir“, gr. *τε*, lot. *que*; s. ind. *cid* „netgi, taip pat“, gr. *τί*, lot.  
*quid*, iš vienos pusės, ir s. ind. *katará-* „katras iš dviejų“, gr.  
*πότερος* (*π* iš *k<sup>u</sup>*), liet. *katràs*, got. *haþar* (baltų ir germanų *a* iš *o*), s.  
sl. *kotoryjъ*, iš antros.

Kai slavų kalbų *k*, *g*, *ch* prieš priešakinės eilės balsius virto *č*, *ž*,  
*š*, diftongai *oi* ir *ai* dar nebuvo monoftongizuoti, t. y. vartę į *ě* (= *ē*),  
nes tik prieš senąją *ē* (vėliau virtusį *a*) *k*, *g*, *ch* užleido vietą *č*, *ž*, *š*,  
plg. imperfektą *tečaachō* „tekėjau“ ir *nesěachō* „nešiojau“. Prieš *ě*,  
kilusį iš *oi* ir *ai*, *k*, *g*, *ch* virto *c*, (*d*)*z*, *s*, plg. vns. viet. *tocě* „srovėje“

<sup>1</sup> E. Fraenkel, — *Slavia*, 13, p. 18 tt.

<sup>2</sup> P. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba, Vilnius, 1941, p. 321.

<sup>3</sup> Plg. V. Georgiev, KZ, 64, p. 107 tt.; V. Machek, IF, 53, p. 89 tt., *Slavia*, 16, p. 185 tt.

(iš \**tokoi*) ir vns. vard. *tokš*. Tas pat yra atsitikę ir prieš sl. *i*, kilusį iš *oi* ir *ai* (bet ne iš ide. *i* arba *ei*), plg. dgs. vard. *toci*<sup>1</sup>.

Lietuvių ir prūsų kalbos prieš *e* bei *i* priebalsius *k*, *g* išlaiko sveikus, o latvių kalba čia turi afrikatas, plg. liet. *kėlti*, *kilti* : lat. *celt*, *cilt*; liet. *gývas* : lat. *dzívs*; liet. *geležis*, s. sl. *želězo* : lat. *dzēlzs*.

---

<sup>1</sup> Apie įvairius palatalizacijos reiškinius ir jų chronologiją žr. R. Ekblom, — *Mélanges Linguistiques offerts à Holger Pedersen à l'occasion de son 70 anniversaire*, Aarhus, 1937, p. 415 tt., *Skrifter utgivna av Kgl. Humanistiska Vetenskaps-samfundet i Uppsala*, 29, 5, p. 3 tt.

Lietuvius, latvius, prūsus ir kt. vadinti baltais pasiūlė F. Nesel-manas<sup>2</sup> 1845 m., tą vardą paėmęs iš pavadinimų *Baltia* (senasis Jut-landijos vardas), *mare Balticum* „Baltijos jūra“. Šių pavadinimų eti-mologiją yra aiškinęs Dž. Bonfantė, jis juos laiko esant iliriškos kilmės<sup>3</sup>. Kaip parodė J. Pokornio, H. Krahės, M. Fasmerio ir kt. darbai, senovėje ilirai gyveno dideliuose Europos plotuose, nusidriekusiuo-se toli į šiaurę. Tai ypač gerai matyti iš šiaurės Vokietijos vietovar-džių. Šį klausimą yra gvildenęs ir latvių tyrinėtojas K. Kasparsonas<sup>4</sup>. Jeigu jo darbas nebūtų toks diletantiškas, tai kai kurios jo išvados galėtų turėti ir išliekamąją vertę.

Ilių kalba yra turėjusi žodį, kuris išliko šių dienų albanų kalbo-je (plg. alb. *baltë* „purvas, dumblas“) ir yra giminingas su s. sl. *blato*, rus. *болото*, lenk. *bloto* „pelkė“. Rum. *baltă* „pelkė, stovintis vanduo; ežeras, kūdra“ gali būti pasiskolintas iš slavų arba iš ilirų. Ramnic-Sarato apylinkėse, Rumunijoje, yra druskingas ežeras *Baltă Albă*. *Ramnic* (iš bulg. *rybnik* „kūdra, kur veisiamos žuvis“) *Sarat* reiškia „druskingas tvenkinys“, o *Baltă Albă* – „balta pelkė“<sup>5</sup>. V. Šulcė<sup>6</sup> konstatavo, kad pelkė atrodo žmogui įvairių spalvų. Todėl visai ga-limas daiktas, kad s. sl. *blato*, alb. *baltë* (rum. *baltă*), liet. *balà* yra giminingi su liet. *báltas*, *bālas* „baltas“, *bālti*. V. Šulcė dar cituoja F. Fortunatovo pateiktą<sup>7</sup> mozūrų *biel-bieli* „pelkėtas miškas“, kuris

<sup>1</sup> Plg. G. Gerullis, *Baltischer Völker*, žr. M. Ebert, *Reallexikon der Vor-geschichte*, I, Berlin, 1924, p. 335 tt.; J. Pūzinas, *Aisčiai istorinių šaltinių švie-soje*, Aidai, 1948, 12, p. 97 tt.

<sup>2</sup> G. H. F. Nesselmann, *Die Sprache der alten Preußen*, Berlin, 1845, p. 28 tt.

<sup>3</sup> G. Bonfante, *Le mom de la Mer Baltique*, BSL, 36, p. 152, 37, p. 7 tt.

<sup>4</sup> K. Kasparsons, *FBR*, 18, p. 52 tt., 19, p. 57 tt.

<sup>5</sup> Apie tai žr. E. Fraenkel, *KZ*, 54, p. 294 tt.; plg. *Biale blutu* „balta pelkė“ Pomeranijoje (R. Trautmann, *ZfslPh*, 20, p. 7).

<sup>6</sup> W. Schulze, *Kleine Schriften*, p. 111 tt.

<sup>7</sup> F. Fortunatov, *AfslPh*, 4, p. 579.



sietinas su s. sl. *bēlyjs* „baltas“, o E. Hauzenberga<sup>1</sup> iš Kūdumo Latvijoje mini *balates kalns* „pelkės kalnas“, plg. lat. *bala* „šlapia žemė, bala, loma, kur neauga medžiai“, *bals* „balinimas“, tarm. „miškas“ ir *purvakalni* (pastarojo žodžio pirmoji dalis yra *pūrvs* „liūnas, pelkė“). Lat. *pūrvs* ir liet. *puřvas* V. Šulcė<sup>2</sup> lygina su gr. *πυρρός* „rausvas“, t. y. „ugnies spalvos“ (plg. korintiečių arklio vardą *Πυρρός*). Jeigu ši etimologija teisinga, tai baltų kalbose pelkei vadinti buvo pavartoti ne tik baltos, bet ir rausvos spalvos pavadinimai<sup>3</sup>. *Mare Balticum* su būdvardine reikšme „su pelke susijęs, pelkėtas“ turėtų tiek pat mažai stebinti, kaip ir Azovo jūros pavadinimas *palus Maeotica* [4]. Ta proga aš norėčiau priminti vok. *Meer* „jūra“ ir *Moor* „pelkė, liūnas“ giminystę.

E. Blesė<sup>4</sup> priešingai Dž. Bonfantei, *Baltia* ir *mare Balticum* laiko senais baltiškos kilmės pavadinimais. Tai rodo, jo nuomone, latvių vietovardžiai *Baltinava*, *Baltapurvs*, ežero vardas *Baltiņa ezers* ir kt. Apie jų reikšmę pasakytina tas pat, kas jau buvo kalbėta anksčiau.

Visi šie aiškinimai, suprantama, nepretenduoja į absoliutų tikrumą. Plinijus savo veikale „Naturalis historia“ (4-oji knyga, 95-asis perskyrimas), remdamasis Ksenofontu iš Lampsako, mini „milžinišką“ salą, vardu *Balcia*, kurią Pitėjas iš Masalijos vadina *Basilia* ir kur randama gintaro. Tačiau 37-osios knygos 35-ame perskyrime Plinijus teigia, kad pagal Pitėją ji greičiau vadinama *Abalus*, o pagal Timėjų – *Basilia*. Neaišku, kaip skaityti tą vietą (37-osios knygos 61-asis perskyrimas), kur cituojamas Metrodoros iš Skepsio, kadangi svarbiausias Codex Bambergensis duoda čia *Basilia*, čia *Baltia*. Galimas daiktas, kad Adomas Bremenietis (4, 10), sakydamas, jog pavadinimas *sinus Balticus* „Baltijos vingis“ esąs vietinių gyventojų vartojamas, turėjo galvoje danų *balt* „juosta“, juoba, kad jūros išlinkimas primena juostą (lot. *balteus*, -um). Jeigu Baltijos jūros pavadinimas būtų tikrai kilęs iš lot. *balteus* (*balteum*) „juosta“, – o tai abe-

<sup>1</sup> E. Hauzenberga, – Filologijos materialai, Rīgā, 1933, p. 85.

<sup>2</sup> W. Schulze, op. cit., p. 115 tt.

<sup>3</sup> Kitaip P. Persson, Beiträge zur indogermanischen Wortforschung, Upsala, 1912, p. 229, 246; K. Būga, RR, II, p. 302.

<sup>4</sup> E. Blesė, – Conventus primus historicum Balticorum, Rigae, 1937, p. 73 tt.

jotina<sup>1</sup>, – tai Plinijaus arba jo informantų laikais jis negalėjo būti vietinių gyventojų sugalvotas. Taigi visa čia neaišku<sup>2</sup>.

Nė kiek ne aiškesnis yra ir pavadinimas *aisčiai*, pradėtas vartoti K. Jauniaus ir perimtas jo žymiausio mokinio K. Būgos. 1908 m. K. Būga parašė darbą „Aistiški studijai“, kur išdėstė savo mokytojo teoriją. Pavadinimą *aisčiai* K. Būga vartojo ir tada, kai, atsisakęs savo mokytojo iš dalies diletantiškų ir fantastiškų pažiūrų, jis tapo savarankišku ir garsiu lietuvių kalbos tyrinėtoju. Žodį *aisčiai* K. Būga vartojo ir „Kalboje ir senovėje“, kur nurodė naujus baltų vietovardžių ir priešistorijo tyrinėjimo kelius, ir „Lietuvių kalbos žodyne“, kurio įvade pateikė svarbius baltų tautas liečiančius duomenis. Gaila, kad šio darbo teišėjo du sąsiuviniai: mirtis sukliudė dirbti toliau. K. Būga taip pat parašė studiją „Aisčių praeitis vietų vardų šviesoje“, kurią paskelbė vokiečių kalba<sup>3</sup>.

*Aisčių* vardas yra paimtas iš Tacito veikalų „Germania“ (45 skyriaus). Tacitas rašo, kad *aisčių* ritus habitusque esantys kaip svebų, jų kalba – *linguae Britannicae proprior* ir žemę jie dirbą *patientius quam pro solita Germanorum inertia*.

E. Zitigas išreiškė nuomonę, kad *aisčiai* buvę germanai<sup>4</sup>. Į Tacito pastabas, Zitigo nuomone, nereikia kreipti dėmesio. E. Zitigas teisis ta prasme, kad artima *aisčių* ir britų kalbų giminystė yra negalima. Tačiau teisinga, atrodo, ir ta nuomonė, kad *aisčių* kalba nebuvo germaniška<sup>5</sup>. Kartu su J. Endzelynu galima manyti, kad, nepaisant antikinių žmonių diletantizmo lingvistiniais klausimais, Tacito informantus vis dėlto stebino tai, jog baltų kalbos neturėjo germanų kalboms būdingo priebalsių pakitimo (*Lautverschiebung*), kurio taip pat nebuvo ir keltų kalbų šakai priklausančioje britų kalboje<sup>6</sup>. Taigi, gal būt, iš tikrųjų Tacito *aisčiai* buvo baltai ir, sprendžiant

<sup>1</sup> H. Falk und A. Torp, *Norwegisch-dänisches etymologisches Wörterbuch*, I, Heidelberg, 1910, p. 123, kur danų *belt* siejamas su ilirų, baltų ir slavų pelkių pavadinimais.

<sup>2</sup> Žr. dar J. Endzelins, *Ievads baltu filoloģijā*, Rīgā, 1945, p. 6 tt.

<sup>3</sup> K. Buga, *Die Vorgeschichte der Aistischen (Baltischen) Stämme im Lichte der Ortsnamenforschung*, Streitberg Festgabe, Leipzig, 1924, p. 22 tt.

<sup>4</sup> E. Sittig, *StB*, 4, p. 18 tt.; be to, žr. E. Hermann, – *Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften in Göttingen*, 1941, p. 288 tt. ir iš dalies T. Karsten, – *Festschrift Hirt, Germanen und Indogermanen*, II, Heidelberg, 1936, p. 477 tt.

<sup>5</sup> E. Blese, – *Conventus primus historicorum Balticorum*, Rigae, 1937, p. 70 tt.; J. Endzelins, *Senprūšu valoda*, Rīgā, 1943, p. 5 tt.

<sup>6</sup> Panašiai ir V. Pisani, *StB*, 2, p. 21.

pagal geografinę padėtį, prūsų protėviai. Žinoma, visa tai nėra jau taip aišku.

Savo germanišką aisčių hipotezę E. Zitigas ypač grindžia lotynišku gintaro pavadinimu *glēsum*, bendrašakniu su germ. *glas* „stiklas“. Lat. *glīsis* dėl balsio *i*, kilusio iš *ē*, kaip teisingai nurodo A. Endzelynas<sup>1</sup>, reikia laikyti pasiskolintu iš prūsų kalbos, nes latvių kalboje *ē* nėra virtęs *i*. Tačiau Tacito laikais aisčiai, nors ir būdami prūsų protėviais, tą *ē* galėjo dar tebeturėti sveiką – kaip tik tokį jį ir turi dalis prūsų kalbos paminklų<sup>2</sup>. Įprastinis baltų kalbų gintaro pavadinimas yra liet. *giñtaras* (ir *gintāras*), lat. *dzītars*. Su jais giminingas sl. *jantarъ*, nors žodžio pradžios priebalsis ir skirtingas.

J. Gerulis pažymi<sup>3</sup>, kad liet. *Aismarės* „kaip mokslo išradimas yra labai įtartinas“. Tiesa, pavadinimas *Estmere* randamas jau IX a. pabaigoje senąja anglų kalba parašytuose Vulfstano kelionių aprašymuose. Aisčių vardą nepagrįstai siedamas su s. ang. *éast* „rytai“, tų aprašymų autorius aisčių žemę vadina *Eastland*. Aisčių vardas, gal būt, sietinas su vid. vok. žem. *este* „jauja“, nes *ai* virto *ē* tik volkiečių žemaičių tarmėje. Tačiau net ir tuo atveju, jeigu jų vardas pasirodytų esąs germaniškos kilmės, aisčiai germanais nelaikytinai [5]. Mat, tautų vardai neretai keliauja, ir tokiu būdu jais imamos vadinti tautos, kurios iš pradžių yra turėjusios visai kitokius vardus<sup>4</sup>. Taip atsitiko su estais: į šiaurę nuo latvių gyvenanti tauta, kurios kalba priklauso ugrofinų kalbų šeimai, perėmė aisčių vardą. Venetais buvo vadinamos ne tik ilirų kilmės gentys, bet ir apskritai slavai. Vardas *vendai*, kuriuo buvo vadinamos kai kurios slavų gentys, taip pat ne slaviškas. Pavadinimas *Rusь* „Rusija“ yra kilęs iš suomių *Ruotsi* „švedai“<sup>5</sup>. Liet. *gudai* pradžioje buvo vartojamas vadinti gotams, o kadangi senovėje palei Vislos žemupį slavai, kaip ir prūsai, buvo patekę į gotų valdžią, tai vardas *gudai* vėliau buvo perkeltas baltarusiams<sup>6</sup>. Dž. Bonfantė mano, kad *germanai* esą net galima laikyti seniau buvus ilirų vardu.

<sup>1</sup> Plg. dar K. Būga, RR, II, p. 290 tt.

<sup>2</sup> J. Endzelins, Senprūšu valoda, p. 26.

<sup>3</sup> M. Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte, I, p. 337.

<sup>4</sup> Plg. F. Solmsen und E. Fraenkel, Indogermanische Eigennamen als Spiegel der Kulturgeschichte, Heidelberg, 1922, p. 24 tt.

<sup>5</sup> Plg. H. Jacobsohn, – Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften in Göttingen, 1918, p. 309 tt.; M. Vasmer, – Sitzungsberichte der Berliner Akademie der Wissenschaften, 1936, p. 202, 258 tt.

<sup>6</sup> K. Būga, RR, II, p. 87 tt., 97; ypač žr. E. Hermann, – Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften in Göttingen, 1941, p. 209 tt., 244, kur tas žodis smulkiai nagrinėjamas, ypač pr. *gudde* „miškas“ poveikis jo priebalsiams; A. Senn, Polisch Institute of Arts and Sciences in Ammerica, July, 1943, p. 9 tt.

# PRŪSŲ KALBOS PAMINKLAI

## PRŪSŲ KALBOS SANTYKIAI SU KITOMIS BALŲŲ KALBOMIS

Lietuvių ir latvių kalbų rašto paminklų, pradėjusių rodytis nuo reformacijos laikų, turime nemaža, nors daugumas jų ir buvo religinio turinio, o prūsų kalbos paminklų yra tik vienas kitas. Seniausias prūsų kalbos paminklas, sudarytas apie 1400 m., yra Elbingo žodynėlis. Jis taip pat yra svarbus ir vokiečių žemaičių tarmės istorijai. Mus pasiekęs jo egzempliorius yra kopija. Tuo paaiškinamos ir jo klaidos.

Simono Grūnavo žodynėlis, rastas Prūsijos kronikoje (rašyta apie 1517–1526 m.), turi 100 prūsiškų žodžių, jų tarpe keletą lenkiškų ir, gal būt, lietuviškų. Juo naudotis reikia labai atsargiai.

Pirmasis Liuterio katekizmo vertimas į prūsų kalbą pasirodė Karaliaučiuje 1545 m. Vertimo autorius nežinomas. Nežinomas ir antrojo vertimo autorius. 1561 m. buvo išleistas Liuterio Enchiridiono vertimas. Išvertė Abelis Vilis. A. Becenbergeris teisingai sako<sup>1</sup>, kad vertimas yra labai prastas. Tačiau reikia suabejoti, ar visa, ką mes laikome klaidomis, tikrai yra klaidos. Nors prūsų kalba, ypač jos sintaksė, buvo iš tikrųjų vokiečių kalbos smarkiai paveikta, tačiau kai kurios ypatybės, laikomos klaidomis, galėjo būti prūsų kalbos faktai. Apie 1700 m. prūsų kalba jau buvo mirusi. Palyginus ją su lietuvių ir latvių kalbomis, matyti, kad prūsų kalba gerai išlaikė priegaidžių skirtumą. Krintančioji priegaidė Enchiridione yra pažymėta horizontaliu brūkšneliu, dedamu ant diftongų pirmojo komponento, o kylančioji priegaidė arba iš viso neturi jokio diakritinio ženklų, arba yra žymima horizontaliu brūkšneliu, dedamu ant antrojo diftonginių junginių komponento. Z. Risevičius<sup>2</sup> neigia tokį brūkšnelio interpretavimą, sakydamas, kad juo težymimas kirtis, bet ne priegaidės. Prieš šią Z. Risevičiaus nuomonę svarių argumentų pateikė J. Endzelynas<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> A. Bezenberger, KZ, 41, p. 67.

<sup>2</sup> Z. Rysiewicz, StB, 7, p. 88 tt.

<sup>3</sup> J. Endzelin, ZfslPh, 18, p. 110 tt.

Be čia suminėtų prūsų kalbos rašto paminklų, įvairiuose dokumentuose kartais pasitaiko viena kita prūsų kalbos frazė. Antai E. Mikalauskaitė<sup>1</sup> paskelbė reformacijos laikų prūsų „Tėve mūsų“ nuotrupą. Berlyno Valstybinėje bibliotekoje ji naujai surado XV a. parašytą rankraštį, kurį anksčiau buvo atradęs M. Perlbachas, o jo kalbą tyrinėjęs A. Becenbergeris<sup>2</sup>. E. Mikalauskaitė jį nufotografavo, patikslino ankstesnius skaitymus ir teisingiau, negu jos pirmtakai, paaiškino kai kuriuos rankraščio kalbos reiškinius. Rankraščio tarmė nėra nei Sembos, nei Varmijos. Nors kai kurie reiškiniai ir primena Pomezanijos tarmę, žinomą iš Elbingo žodynėlio, tačiau rankraščio tarmė taip pat nėra ir Pomezanijos.

Kadangi prūsų kalbos tekstų maža, todėl nepaprastai svarbūs yra prūsiški tikriniai vardai. J. Gerulio<sup>3</sup> ir R. Trautmano<sup>4</sup> darbų dėka jie pasidarė visiems prieinami. Šia gana turtinga medžiaga pasinaudojo ir J. Endzelynas, parašęs prūsų kalbos gramatiką ir ištyręs jos žodyną<sup>5</sup>. Kadangi J. Endzelyno veikaluose nėra tekstų, tai ir toliau patikimiausiu jų leidimu lieka R. Trautmano knyga<sup>6</sup> [6].

Prūsų vardynui naujos medžiagos taip pat pateikė I. Matusevičiūtė<sup>7</sup>. Ji surinko ir paskelbė prūsų tikrinius vardus iš dviejų šaltinių. Pirmasis jų yra Elbingo miesto archyvo pergamentinis kodeksas *Ordens Foliant C 42*, kurio viršelyje užrašyta: „1448 m. Elbingo miesto mokesčių knyga“. Čia duodamas sąrašas laisvųjų ir priklausomų prūsų valstiečių, gyvenančių Elbingo pilies ir jos komtūrijos žemėse. Prūsų vardų galūnės su mažomis išimtimis yra vokiškos. Antrasis šaltinis yra Karaliaučiaus valstybinio archyvo *Ordino* laiškų rinkinys *B II 359*, kur devyniuose popieriaus lapuose išskaičiuojami *Balgos* komtūrijos prie Aismarių tarnai ir samdiniai.

Prūsų kalba gana žymiai skiriasi nuo lietuvių, latvių ir kitų rytinių baltų (kuršių, sėlių) kalbų. Tam tikrais atvejais ji priartėja prie slavų ir germanų kalbų.

Prūsų kalba neturi diftongo *ie*, kuris lietuvių ir latvių kalbose atsirado iš kirčiuoto *ei*. Nekirčiuotuose skiemenyse čia liko senasis

<sup>1</sup> E. Mikalauskaitė, *APH*, 7, p. 102 tt.

<sup>2</sup> A. Bezenberger, *BB*, 2, p. 140 tt.

<sup>3</sup> G. Gerullis, *Die altpreußische Ortsnamen*, Berlin und Leipzig, 1922.

<sup>4</sup> R. Trautmann, *Die altpreußische Personennamen*, Göttingen, 1925.

<sup>5</sup> J. Endzelins, *Senprūšu valoda*, Rīgā, 1943, *Altpreußische Grammatik*, Riga, 1944 (vokiškajame gramatikos leidime nėra žodyno).

<sup>6</sup> R. Trautmann, *Die altpreußischen Sprachdenkmäler*, Göttingen, 1910.

<sup>7</sup> I. Matusevičiūtė, *APH*, 8, p. 10 tt.

*ei*. Tačiau paradigmoje dėl analogijos buvo apibendrintas vienas jų<sup>1</sup>. Tokiu būdu lietuvių kalboje su *ie* yra ne tik vns. vard. *diēvas*, vns. kilm. *diēvo*, bet ir vns. įn. *dievū*, dgs. vard. *dievai* ir kt. Dėsningsai diftongas *ei* išlikęs žodyje *deivė* „dievaitė, šmėkla“. Kadangi latvių kalba turi pastovų pirmojo žodžio skiemens kirtį, tai negalima taip aiškiai pasakyti, kodėl čia vienur yra diftongas *ie*, o kitur – *ei*. Prūsų kalba turi tik *deiw(a)s*, *deiwis*<sup>2</sup>.

Kadangi liet. *vīenas*, lat. *viēns* atsiradimas nėra aiškus (gal būt, prie ide. \**oinos* „vienas“ čia yra priaugusi dalelytė *ve-*), tai šio skaitvardžio buvimas prūsų kalboje yra be galo svarbus. Mat, pr. *ains* tiksliai atliepia gr. *οἷνῆ* „žaidžiamojo kauliuko skaitmuo „vienas““, lot. *ūnus* (iš \**oinos*), airių *oen*, got. *ains*. Ide. *oi* čia, kaip ir kitur baltų kalbose, yra dėsningsai virtęs *ai*. Liet. *vīenas*, lat. *viēns* diftongas *ie* yra kilęs iš senesnio *ei*, kuri dar tebeturi liet. *vičveimelis* „vienintelis“ (su pakeista priegaide). Liet. bei lat. *ei* ir pr. *ai* yra skirtingi balsių kaitos laipsniai. Įdomu, kad ir latvių kalboje yra žinomos formos su *ei*. Antai J. Langijaus latvių-vokiečių žodyno rankraštyje (1685 m.) randame *veīnads vīrs* „vaikinas“, *veīnads puisis* „ūgtelėjęs berniukas“, o taip pat ir *veīnade* „dėdakai, žymiai“. Šiuos žodžius aš gretinu<sup>3</sup> su liet. *vienódas*, lat. *viēnāds*. J. Langijaus žodyno *veīn* „gana, pakankamai, žymiai“ atitinka įprastinį latvių *viēn* „tik, vien“. Tai gi *veīnads puisis* reiškia tiesiog „vaikinas kaip nulietas, doras, geras, tikras vaikinas“.

J. Endzelynas<sup>4</sup> spėja, kad lat. *eidene* „našlė“ disimiliacijos keliu yra atsiradęs iš \**einene* su pirmine reikšme „vieniša“, panašiai kaip danų *enke* „našlė“ iš *enk* „vienintelis“. Tokiu atveju latvių kalboje čia būtų išlikusi senoji šio skaitvardžio forma be *v-*.

Antra vertus, K. Būga<sup>5</sup> linkęs manyti, kad pr. *wilenikis* „eidininkas (arklys)“ atsirado iš \**winenikis* ir kad jis turi tą patį pridėtinį *v-*,

<sup>1</sup> Plg. Chr. S. Stang, NTS, 8, p. 1 tt., kur nagrinėjamas lat. *iēt*, lyginant jį su liet. *eiti*, pr. *ēissei*, *ēit* ir tt.

<sup>2</sup> K. Būga (RR, II, p. 100) vietovardį *Léipalingis* laiko jotvingišku, t.y. prūsų. Jam priešpastatomi liet. *liepa*, *liepė*, lat. *liēpa*, *liepe*, kurie yra giminingi su slavų *lipa* (iš \**leipā*). Prūsų vietovardžiai *Leypain*, *Leipe*, *Leypiten*, *Polleipen* šaknies balsių atžvilgiu kaitaliojasi su pr. *lipe* „liepa“, vietovardžiais *Lieppe* (grafemomis *ie*, sekant vokiečių rašyba, čia žymimas ilgasis *i*; senesnis užrašymas yra *Lipa*), *Lippeniken* ir kt.

<sup>3</sup> E. Fraenkel, – Balticoslavica, 3, p. 483 tt.

<sup>4</sup> J. Endzelins, Latviešu valodas skaņas un formas, Rīgā, 1939, p. 125 (Žr., bet to, ME, I, p. 566. – S. K.).

<sup>5</sup> K. Būga, Aistiški studijai, Peterburgas, 1908, p. 91.

kaip liet. *vienas*, lat. *viēns*. Jeigu šis K. Būgos aiškinimas yra teisingas, tai prūsų kalboje taip pat būta prasidedančių su *v-* šio skaitvardžio formų.

Tačiau pr. *wilenikis* galėtų būti iškraipytas *ailenikis* arba *eilenikis*<sup>1</sup>. Tai rodytų sinonimai liet. *eidiniūkas*, lat. *eidenieks*, *aīdeniēks*. Negalima tikrai pasakyti, ar pastarieji žodžiai iš tikrųjų yra kilę iš \**einininkas* (plg. rus. *иноходец* „eidininkas (arklys)“) ar jie gal daugiau sietini su liet. *eīti*, lat. *iēt*, pr. *ēit* (plg., iš vienos pusės, liet. *eidinėti*, *aidauniūkas* „greitakojis (apie žirgą)“, *eidina*, *eidinė* „tam tikra arklio risčia“, rus. *иноходью* „tam tikra arklio risčia“, lenk. *stępa* ir, iš kitos pusės, liet. *eilė*, *eilà*, *ailà*, lat. *aile*, *aila*, *iela* „eilė, gatvė“).

Kai kuriose prūsų kalbos tarmėse, kaip jau buvo minėta, kalbant apie lat. *glīsis* „gintaras“, ide., o tuo pačiu ir balt. *ē* yra virtęs *ī* (plg. pr. *bītas īdin* „vakarienė“ ir liet. *ėsti*, lat. *ēst*), o ide. *ā* po lūpinių ir gomurinių priebalsių – *ū*. Tokio virtimo neturi nei lietuvių, nei latvių kalbos. Kai kurios prūsų tarmės, panašiai kaip vakarų slavų kalbos, išlaiko sveikus junginius *tl*, *dl*, kurie lietuvių ir latvių kalbose virto *kl*, *gl*, plg. pr. *ebsentliuns* „pažymėjęs, paženklinęs“ ir liet. *žėnklas*.

Ide. kalbų bevardę giminę dar išlaikė Elbingo žodynėlio tarmė. Jos liekanų, atrodo, randama taip pat pirmajame ir antrajame prūsų kalbos katekizme. Abelio Vilio katekizmas (Enchiridionas) daugeliu atvejų vietoj bevardės jau turi vyriškąją giminę. Tačiau čia randamas senasis bevardės giminės daugiskaitos vardininkas *malnijki-ku* „vaikai“. Vienaskaitos vardininkas *malnijkiks* yra vyriškosios giminės. Ir kitose ide. kalbose deminutyvus linkstama vartoti bevarde gimine. Pr. *crauyo* (Elbingo žodynėlis, 160), *krawia* (Enchiridionas, 47, 34<sup>2</sup>) „kraujas“ taip pat yra senasis bevardės giminės daugiskaitos vardininkas. Daugelyje ide. kalbų kraujo pavadinimai šalia vienaskaitos neretai vartojami daugiskaita<sup>3</sup>, plg. gr. *αἷματα*, s. sl. *krǫvi*, lat. *asinis*, liet. *kraujai* greta *kraūjas*. Pr. *menso* „mėsa“ (Elbingo žodynėlis, 154, 374), kaip ir toch. *misa*<sup>4</sup>, irgi yra bevardės giminės

<sup>1</sup> A. Bezenberger, BB, 23, p. 313.

<sup>2</sup> [Katekizmų duomenys pateikiami pagal R. Trautmano leidimą. Skaičiai žymi puslapius ir eilutes. – S. K.]

<sup>3</sup> E. Fraenkel, Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus des Malcher Pietkiewicz von 1598, Göttlingen, 1947, p. 132.

<sup>4</sup> H. Pedersen, Tocharisch vom Gesichtspunkt der indoeuropäischen Sprachvergleichung, Kopenhagen, 1941, p. 62.

daugiskaitos forma. Katekizmuose randama moteriškosios giminės forma *mensā* atitinka lat. *miesa*, liet. žem. *meisa*<sup>1</sup>.

*o* kamienų vardažodžių vienaskaitos kilmininkas prūsų kalboje baigiasi *-as* (iš *\*-oso*), plg. *deiwās* „dievo“ kaip s. anglų *dómaes* „nuomonės“. Lietuvių, latvių ir slavų kalbose čia yra vienaskaitos abliatyvo kilmės galūnė *\*-ōd*, plg. liet. *diėvo*, lat. *dieva*, s. sl. *boga* ir lot. *Gnaivōd*. Senąją galūnę slavų kalbose randame įvardžių vienaskaitos kilmininko formose s. sl. *čbo, česo* „ko“ (iš čia lenkų ir čekų *co* „kas“), kurias atliepia got. *his*. Tuo tarpu lietuvių ir latvių kalbos net ir čia, įvardžiuose, pirminę vienaskaitos abliatyvo formą vartoja kilmininko funkcija, plg. liet. *kō*, lat. *kā* ir kt.

Daugiskaitos naudininkas prūsų kalboje turi galūnę *-mans*, o lietuvių ir latvių kalbose – *-mus*, iš kurios vėliau atsirado *-ms*. *o* ir *ā* kamieno daugiskaitos galininkas prūsų kalboje baigiasi *-ans* (plg. pr. *deiwāns, rānkāns*, kaip s. sl. *bogy, rōky* su *-y* iš *\*-ons, \*-āns*). Lietuvių ir latvių kalbos *o* kamieniui čia turi *-us* (plg. liet. *dievūs*) iš *\*-uos* (plg. įvardžiuotinę formą liet. *gerūosius*, lat. *labuōs*). Galūnė *-uos* yra iš *\*-ōs*. Prūsų kalboje daugiskaitos vardininko galūnę *-ai* tur tiek *o* kamieno daiktavardžiai, tiek ir to paties kamieno būdvardžiai, o lietuvių kalboje – tik daiktavardžiai. Lietuvių kalbos būdvardžių galūnė yra *-i* (iš *-ie*), atsiradusi iš senesnės *\*-ei*, besikaitaliojančios su kitų ide. kalbų *\*-oi*.

Prūsų kalboje randamos tokios aukštesniojo ir aukščiausiojo laipsnio formos, kaip *tawischas* „artimiausiojo“ (plg. lat. *tuvu* „arti“), *maldaisin* „jaunesniąją“, kurios galėtų būti lyginamos su s. slavų kalbos aukštesniojo laipsnio formomis, plg. s. sl. *dobrějъ* „geresnis“, *mōnožajъ* „daugiau“. Tokie senovės latviųrieveiksmai, kaip *labis* „geriau“, gretintini su tokiais prūsų kalbos aukštesniojo laipsniorieveiksmais, kaip *massais* „mažiau“, arba su tokiais, kaip *tāls, tālis* „toliau“, *toūls* „daugiau“. Į pastaruosius yra panašus lat. *vairs* „daugiau“, kuris, išstumtas formos *vairāk*, tevertojamas kaip dalelytė<sup>2</sup>. Lietuvių kalbos aukštesniojo laipsnio priesaga *-ėsnis* yra atsiradusi iš *\*-iesnijos*, plg. got. *-iza* (vns. kilm. *-izins*), gr. *-λων*, s. ind. *-īyāms*. Aukščiausiąjį laipsnį (plg. liet. *geriāusias*) lietuvių kalba reiškia formantu *-iāusias*, kurio akūtinis diftongas *iāu* yra kilęs iš ide.

<sup>1</sup> J. Endzelin, ZfslPh, 18, p. 123, Senprūšu valoda, p. 210.

<sup>2</sup> Apie *-is* fonetiniu atžvilgiu žr. J. Endzelins, Latviešu valodas skaņas un formas, p. 125, FBR, 12, p. 178, Latviešu valodas gramatika, p. 480–481, Senprūšu valoda, p. 32, 72.



ėu. Todėl liet. *geriausias*, *arčiausias* galima lyginti su tokiais graikų kalbos dariniais, kurie turi elementą -εύς (vns. kilm. -ῆφος), dedamą prie aukščiausiojo laipsnio priesagos -ιστος, plg. gr. ἀριστεύς, ἀγχιστεύς, padarytus iš ἀριστος „geriausias“, ἀγχιιστος „arčiausias“.

Latvių kalboje aukštesnysis ir aukščiausiasis laipsniai yra reiškiami priesaga *-āks*, o jų įvardžiuotinės formos – *-ākais*, plg. *labāks* „melior“, *vislabākais* „optimus“, tiesiog „melior inter omnes“, t. y. „melior quam omnes“. Lietuvių kalboje priesaga *-ókas* žymi didesnio laipsnio savybę (plg. *gerókas*), o rytų aukštaičių tarmėse jos funkcija visai priartėja prie aukštesniojo laipsnio funkcijos.

Galimas daiktas, kad liet. *-esnis* atitikmuo seniau buvo ir latvių kalboje. Tačiau, kadangi turėjęs šią priesagą aukštesnysis laipsnis pagal latvių kalbos žodžių darybos dėsnius būtų smarkiai nutolęs nuo nelyginamojo laipsnio, šiam nepatogumui pašalinti ir buvo pavartota priesaga *-āks*<sup>1</sup>.

Greta *vislabākais* latvių kalboje vartojama ir *vislabais* „optimus“. Panašiai greta (*visų*) *geriausias* ir lietuvių kalbos žemaičių tarmėje sakoma *visų gerāsis*<sup>2</sup>. Šiam baltų kalbų reiškiniui paralelę sudaro *ἀς ολον = ἀφ' ὅλων* vartojimas su nelyginamojo laipsnio formomis dabartinės graikų kalbos šiaurinėje Pontijos tarmėje aukščiausiajam laipsniui reikšti<sup>3</sup>.

Aukščiausiasis laipsnis gali būti nusakomas perifrastiškai, įvardį *pats* lietuvių kalboje vartojant su nelyginamojo laipsnio formomis arba įvardžiuotiniais būdvardžiais, o latvių kalboje su nelyginamojo arba aukščiausiojo laipsnio įvardžiuotinėmis formomis. Analogiškai vartojant įvardį *самыѝ*, aukščiausiasis laipsnis yra reiškiamas ir rusų kalboje, plg. liet. *pāts gerāsis*, *pāts geriausias*, lat. *pats labais*, *pats labākais*, rus. *самыѝ хороншѝ*, *самыѝ лучшшѝ*. Panašus reiškinyss pastebimas ir hetitų kalboje<sup>4</sup>.

Kalbant apie skaitvardžius, reikia atkreipti dėmesį į kontrastą tarp pr. *newīnts* „devintas“ (plg. got. *niunda*) ir liet. *devyni*, *deviñtas*, lat. *devīni* (ir *devīni*), *devīts*. Šios lietuvių-latvių formos savo pradi-

<sup>1</sup> J. Endzelīns, – Ceļi, 7, p. 137.

<sup>2</sup> E. Fraenkel, – Tauta ir Žodis, 4, p. 178, Symbolae grammaticae in honorem J. Rozwadowski, II, 1928, p. 22 tt., IF, 49, p. 52; E. Hofmann, Ausdrucksverstärkung. Untersuchungen zur etymologischen Verstärkung und zum Gebrauch der Steigerungsadverbia im Balto-slavischen und in anderen indogermanischen Sprachen, Göttingen, 1930, p. 58 (išnaša 2), KZ, 68, p. 228.

<sup>3</sup> A. Semenov, – Glotta, 23, p. 101 tt.

<sup>4</sup> H. Pedersen, – Archiv Orientalní, 7, p. 83.

niu *d-* atitinka slavų kalbų skaitvardžius *devętb* „devyni“, *devętrō* „devintas“. Priebalsis *d-* galėjo atsirasti disimilijuojamas viduriniojo *n* ir, be to, veikiamas betarpiškai po jo einančių skaitvardžių (liet. *dėšimt, dešimtas*, lat. *desmit, desmitais*, s. sl. *desętb, desętrō*).

Liet. *trėčias*, lat. *trešs* tiksliai atliepia s. sl. *tretijb*, o pr. *tirtis* (ir *tirts*) – s. ind. *trītiya-* (pr. ir iš *r*). Avesta čia turi *θritya-*, senoji persų kalba *θritiya-*, graikų *τρίτος*, lotynų *tertius* (iš *\*tri-tijos*, plg. lot. *certus* „nutartas“ = gr. *χρίτος* „išrinktas“), kimrų *trydydd*, gotų *þridja*. Šių pastarųjų ide. kalbų skaitvardžio „trečias“ formų darybai, manoma, turėjo įtakos kelintinis skaitvardis „antras“, plg. av. *d(ai)bitya-*, s. persų *duvitīya-* = s. ind. *dvitīya-*<sup>1</sup>. Tokiu manymu suabejoti verčia tai, kad graikų, italikų, keltų ir germanų kalbos turi kitokius skaitvardžio „antras“ pavadinimus. Sudarant šių kalbų skaitvardžio „trečias“ pavadinimus, šaknį *tri-* greičiausiai bus paveikęs kiekinis skaitvardis. Kaip ten bebūtų, tačiau svarbus tas faktas, kad skaitvardžio „trečias“ pavadinimai smarkiai skiriasi ne tik baltų, bet ir indų-iranėnų kalbose. Veikiausiai čia turime izoglosas, kurios kerta a) senovės indų ir prūsų, b) iranėnų, graikų, italikų, keltų ir germanų, c) lietuvių, latvių ir slavų kalbų plotus.

Įvardžių linksniavime prūsų kalba yra išlaikiusi daugiau senesnių formų, negu lietuvių ir latvių kalbos. Tokios senesnės formos yra parodomąjo įvardžio vyr. g. vns. kilm. *stessei* (plg. s. ind. *tasya*, gr. *τοῦ*, got. *þis* ir t.t.), vyr. g. vns. naud. *stesmu* (plg. s. ind. *tasmāi*, got. *þamma*, got. *mm* iš *sm*), dgs. kilm. *stēison* (plg. s. ind. *teṣām*, s. sl. *těchō*) ir kt. Nors lietuvių ir latvių kalbose šio įvardžio vyr. g. vns. naud. forma ir atrodo esanti archaiška, tačiau priešingai prūsų kalbai ji prieš *m* neturi *s*, plg. liet. *tām*, senųjų raštų *tamui*, lat. *tam*. Gal būt, *s* nebuvimą reikia aiškinti dgs. naud. liet. *tiem(u)s*, lat. *tiems*, atitinkančių pr. *stēimans*, s. sl. *těmō*, įtaka. Taip pat ir slavų kalbų vyr. ir bev. g. vns. naud. forma *tomu* prieš *m* neturi *s*, gal būt, dėl dgs. naud. *těmō*. Prie vns. naud. *tomu* slavų kalbose buvo priderintas ir vyr. bei bev. g. vns. viet. *tomь* (priešingai s. ind. *tāsmīn*). Panašiai lietuvių kalboje vyr. g. vns. viet. *tamė*, kuris greičiausiai bus atsiradęs iš *\*tami* + postpozicija *\*en*<sup>2</sup>, buvo sulygintas su vyr. g. vns. naud.

<sup>1</sup> A. Meillet et E. Benveniste, *Grammaire du vieux – perse*, Paris, 1931, p. 184.

<sup>2</sup> Chr. S. Stang, – *Balticoslavica*, 2, p. 356 (kitaip F. Specht, *Litauische Mundarten*, II, Leipzig, 1922, p. 102, *ZfslPh*, 12, p. 216; P. Arumaa, *Untersuchungen zur Geschichte der litauischen Personalpronomina*, Tartu, 1933, p. 166); dar žr. J. Endzelīns, *Latviešu valodas skaņas un formas*, p. 137, *Latviešu valodas gramatika*, p. 523–524.

*tam(ui)*. Pr. *schisman*, kuris laikomas įvardžio *schis* „šitas“ vienaskaitos vietininko forma, galimas daiktas, yra spaudos klaida vietoj vns. naud. \**schismau*, t.y. *schismu* (plg. *stesmu*). Vietininko prūsų kalba seniai neteko<sup>1</sup>.

Liet. ir lat. *pats*, kaip ir jo giminaičiai s. ind. *pāti-*, gr. *πόσις*, got. (*brūþ*)*faps*, reiškia taip pat ir „vyras“. Šio žodžio įvardinė reikšmė yra senesnė<sup>2</sup>. Jos pėdsakų randama ir indų-iranėnų kalbose, plg. av. *xvaēpaiθya-* „savas“, s. persų (*x*)*uvāipašiyam* „nuosavybė“<sup>3</sup>. Toliau galima dar paminėti sustiprinamąją dalelytę lot. *-pte*, het. *-pa(t)*<sup>4</sup>.

Prūsų kalba vietoj liet. *pats* turi *subs*, kuris yra šaknies \**suebh-* / \**syobh-* (plg. s. sl. *svobodъ* „ἐλευθερος, laisvas“, *svoboda* „ἐλευθερία, laisvė“) nulinis laipsnis. Greta \**syobh-* ir t.t. egzistavo formos be *u* po *s*<sup>5</sup>, atlikusios tiek daiktavardžio, tiek ir įvardžio funkciją. Todėl, iš vienos pusės, rusų kalboje yra *собъ* „nuosavybė“, *собство* „savumas, ypatingumas“, *соба* „asmuo, ypata“, o, iš antros, turime slavų *sebě* (vns. naud.), pr. *sebbei*, lot. *sibi* „sau“.

Pr. *tāns* „šitas“ yra lyginamas su lenkų ir čekų *ten*, o pr. *din* „šitą“ (vns. gal.) – su av. *dim* (vns. gal.).

Daugiau, negu lietuvių ir latvių kalbos, senovės liekanų prūsų kalba turi išlaikiusi taip pat ir asmeninių įvardžių linksniavime, plg., be jau minėto *sebbei*, dar *tebbei* „tibi, tau“, priešingai liet. *sáu, táu*, lat. *sev, tev*, įvardžius *mien, tien, sien* (vns. gal.), tiksliai atliepiančius sl. *mę, tę, sę*, taip pat ir kaitą tarp dgs. vard. *mes* ir dgs. kilm. *nouson* bei naud. *noūmans*, analogišką kaitai sl. *my: nasъ, namъ*. Be to, ir prūsų savybiniai įvardžiai *mais, twais, svais*, priešingai liet. *mānas, tāvas, sāvas* bei lat. *mans, tavs, savs*, labai primena atitinkamus slavų įvardžius *mojb, tvojb, svojb*.

<sup>1</sup> J. Endzelin, StB, 4, p. 143, Senprūsų valoda, p. 80 tt.; N. van Wijk, APh, 4, p. 53.

<sup>2</sup> O. Schrader, Sprachvergleichung und Urgeschichte, 3. Aufl., II, 2, Jena, 1907, p. 337 tt., Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde, 2. Aufl., I, Berlin, 1917, p. 216 tt.; čia duodami ir kitų ide. kalbų pavyzdžiai, iliustruojantys reikšmės kitimą „pats“ → „šeimininkas, vyras“.

<sup>3</sup> A. Meillet, RESL, 6, p. 167.

<sup>4</sup> H. Pedersen, – Archiv orientální, 7, p. 80 tt., Hittitisch und die anderen indoeuropäischen Sprachen, Kopenhagen, 1938, p. 76 tt.

<sup>5</sup> Apie priebalsio su *ʒ* ir priebalsio be *ʒ* kaitą žr. E. Fraenkel, Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus, p. 47 ir ten nurodytą literatūrą; dar žr. A. J. van Windekens, BSL, 41, p. 203 tt. (tocharų kalboje).

Kaip slavų, taip ir prūsų kalboje ide. optatyvo formos eina imperatyvu, plg. pr. *weddis, veddeis* „vesk“ ir s. sl. *vedi* (-i iš ide. \*-ois, \*-oit). Latvių kalboje imperatyvas taip pat daugiausia yra kilęs iš senesnio optatyvo. Panašiai yra atsitikę ir kai kuriuose rytų lietuvių tarmėse, nors šiaip lietuvių kalbos imperatyvas yra kitaip sudarytas<sup>1</sup>.

Prūsų kalbos infinityvas (plg. *dāt, dātun, dātwei*) yra trejopos kilmės: formantas *-t*, atitinkantis liet. *-ti*, lat. *-t*, sl. *-ti*, yra kilęs iš vns. naud. formos; formantas *-tun* atliepia lietuvių kalbos supyno formantą *-tu* (plg. *dūotu*), sl. *-tō*, lot. *-tum* bei senosios indų kalbos infinityvo formantą *-tum* ir yra atsiradęs iš vns. gal. formos; formantas *-twei* yra kilęs iš *tu* kamieno vienaskaitos naudininko formos (plg. s. ind. *-tave*)<sup>2</sup>.

Prūsų kalbos veikiamosios rūšies būtojo laiko dalyviai turi priešagą *-uns* (plg. *iduns* „valgęs“, *postāuns* „tapęs“). Lietuvių kalba čia turi vyr. g. vns. vard. *-ęs*, vns. kilm. *-usio*, mot. g. vns. vard. *-usi*. Latvių kalboje randame vyr. g. vns. vard. *-is* (iš \*-ens), vns. kilm. *-uša*, mot. g. vns. vard. *-uša*. Taigi šiuo atveju lietuvių ir latvių kalbos geriau negu prūsų kalba yra išlaikiusios senovę, kurią rodo s. ind. *-vāms* (vyr. g. vns. vard.), *-uṣ-* (netiesioginių linksnių formantas), *-uṣī* (mot. g. vns. vard.) ir gr. *-ώς* (vyr. g. vns. vard.), *-ῶα* (iš \*-ῶσῖα; mot. g. vns. vard.). Slavų kalbų vns. vard. *-o* (iš \*-us) atsirado pagal netiesioginių linksnių *-oš* (iš \*-usj-). Pr. *-uns* yra vyr. g. vns. vard. *\*(v)ens*, *\*(v)ēs* ir netiesioginių linksnių *-us* kontaminacijos rezultatas: pirmojo formanto buvo išlaikytas nosinis priebalsis, o iš antrojo formanto buvo paimtas vokalizmo nulinis laipsnis<sup>3</sup>.

Prūsų kalbos esamojo laiko neveikiamųjų dalyvių (plg. *poklausīmanas* „išklausomas“) formanto *-manas* atitikmuo yra gr. *-μενος* ir av. *-mna-*, o lietuvių, latvių ir slavų kalbose yra paplitęs formantas atitinkamai *-mas*, *-ms* ir *-mō*. Ši prūsų kalbos formantą<sup>4</sup> E. Benvenistas<sup>5</sup>, kuriam pritaria B. Havranekas<sup>6</sup>, nepagrįstai laiko klaidingai užrašytu.

<sup>1</sup> Žr. E. Fraenkel, — *Balticoslavica*, 2, p. 40 tt., *Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus*, p. 31 tt. (su literatūra); Chr. S. Stang, *Das slavische und baltische Verbum*, Oslo, 1942, p. 245 tt.

<sup>2</sup> Apie ide. kalbų infinityvus plg. turiningas A. Mejės pastabas, žr. A. Meillet, *BSL*, 32, p. 188 tt.

<sup>3</sup> J. Endzelins, *Senprūšu valoda*, p. 128.

<sup>4</sup> Apie jį žr. J. Endzelins, *StB*, 4, p. 140 tt., *Senprūšu valoda*, p. 127 tt.

<sup>5</sup> E. Benveniste, *BSL*, 34, p. 5 tt.

<sup>6</sup> B. Havranek, *Genera verbi v slovanských jazycích*, 2, Praha, 1937, p. 198.

Pr. *postānai* (optatyvas) „tapk“ (*postānimai* „tampame“) tiksliai atliepia s. sl. *staną* (esamasis laikas) „stojū“. Lietuvių ir latvių kalbos čia turi *stóju, stāju*, plg. su kitu balsių kaitos laipsniu s. sl. *stoję* „stoviu“ (infinityvas *stojati*), oskų *stait* „stat, jis stovi“, *stahint, staiē(n)t* „stant, jie stovi“, *eestint* „exstant, jie kyšo“, umbrų *stahu* (iš \**stajō*) „sto, stoviu“, *stahitu* „consistito, sustojū“.

Įvairios yra lietuvių-latvių ir prūsų žodyno skirtybės. Tačiau neretai pasitaiko, žinoma, ir sutapimų.

Tik prūsų kalba turi su lot. *mentiri* „meluoti“ gimininę veiksmažodį *mēntimai* „meluojame“. Lietuviai ir latviai vartoja *meluoti, mėluôt*. Veiksmažodis „keikti(s)“ prūsų kalboje yra reiškiamas *klen-temmai* (es. l. dgs. 1 asm.), *klantīwuns, klantiuns* (būtojo laiko veikiamosios rūšies dalyvis). Šis su s. sl. *kļēti*, lenkų *klać*, rus. *клясть* „keiktis“ giminingas žodis XVII a. buvo žinomas ir latvių kalboje (plg. J. Langijaus 1685 m. latvių-vokiečių žodyno *klentēt*). Šiandien vietoj jo vartojamas *lādēt*, bendrašaknis su lat. *lāt*, liet. *lóti*, rus. *лгать*, lot. *lātrare* „loti“, oskų *lamatir*. Šią oskų formą aš esu aiškinęs kaip „turi būti prakeiktas“<sup>1</sup> (dėl darybos plg. lot. *lāmentum* „aimana“, *clāmare* „rėkti“, *clāmor* „riksmas“ : *calare* „šaukti“, umbrų *kařetu* „calato, appellato“, gr. *καλεῖν* „šaukti“, s. vok. aukšt. *halōn* „pašaukti; atgabenti“ ir t.t.). Lietuvių kalboje čia yra *kėikti*.

Lietuvių ir latvių kalbos turi *darýti, darīt*, o prūsų *seggīt*. Vietoj liet. *ugnis*, lat. *uguns* prūsų kalboje vartojamas *panno* (jotvingių *panikan* „ugnikė“), kuris yra giminingas su got. *fōn*, vns. kilm. *funins* (plg. vok. *Funke* „kibirkštis“). Lietuvių ir latvių kalbų žodžiai yra moteriškosios arba vyriškosios giminės, o prūsų *panno* – bevardės. Vienose ide. kalbose ugnis buvo suvokiama kaip priklausanti „genre animé“, o kitose – kaip „genre inanimé“<sup>2</sup>. Panašiai ugnis traktuojama ir italikų kalbose. Lot. *ignis*, giminingas su s. ind. *agní-*, s. sl. *ognь*, yra vyriškosios, o umbrų *pir*, tolygus gr. *πῦρ*, s. vok. aukšt. *fuir*, – bevardės giminės. Dėl savo pradinio balsio liet. *ugnis*, lat. *uguns* nuo s. ind. *agní-* daugelio tyrinėtojų buvo atskirtas ir sietas su kitais žodžiais<sup>3</sup>.

Pr. *aglo* „lietus“ (Elbingo žodynėlis, 47) priklauso prie gr. *ἄχλυς* „sutemos; rūkas“ giminaičių; pr. *suge* „lietus“ (Elbingo žodynė-

<sup>1</sup> E. Fraenkel, – *Philologus*, 97, p. 174 tt.

<sup>2</sup> A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, 1, Paris, 1922, p. 215 tt.

<sup>3</sup> *Literatūra* žr. ME, IV, p. 295.

lis, 49), t.y. *suje*, sietinas su gr. ὕειν „lyti“. Liet., lat. *lietus* yra tos pačios šaknies, kaip liet. *lieti*, lat. *liêt*.

Prūsų kalba turi bendrą aukso pavadinimą su lietuvių, italikų ir, atrodo, tocharų kalbomis, plg. pr. *ausis*, liet. *auksas*, lot. *aurum*, sabinų *aurom* (Paulus ex Festo, 8, 14 L.) ir greičiausiai toch. *wäs* su kitu balsių kaitos laipsniu<sup>1</sup>. Latvių kalba, priešingai, aukso pavadinimu šliejasi prie slavų, germanų ir trakų kalbų, plg. lat. *zēlts*, s. sl. *zlato*, rus. *золото*, lenkų *złoto* (pirminė forma sl. \**zolto*), got. *gulþ*, trakų ζηλτα „auksiniai daiktai“ (užrašas ant auksinio žiedo iš Ezerovo Bulgarijoje<sup>2</sup>). Visi šie aukso pavadinimai priklauso ide. šakniam \**gʰhel-* „geltonas, žalias“, plg. s. ind. *harit*, *háríta-*, av. *zairita-* „gelsvas“, liet. *žālias*, lat. *zaļš*, liet. *žēlti*, lat. *zēlt*, liet. *žolė*, lat. *zāle*, pr. *sālin*, s. sl. *zelenō* „žalias“, *zelije* „daržovės“, frigų ζέλκια· λαχανα. Φρύγες Hesichijus (plg. artimai frigams giminingų trakų ζηλτα „auksiniai daiktai“), gr. γλόος „žalia spalva“, lot. *helvus* „medaus spalvos“, *holus*, *helus* „žalumynai“ ir t.t.<sup>3</sup>. Pažymėtina, kad indū-iranėnų kalbos auksui vadinti vartoja tą pačią, nors ir kitą priesagą turinčią šaknį, plg. s. ind. *híranya-*, av. *zaranya-*. Beje, latvių, slavų, germanų ir trakų kalbų aukso pavadinimams bendra tik jų priesaga, o šaknies balsių kaita – skirtinga: germanų – nulinis jos laipsnis, slavų – *o* vokalizmas, latvių ir trakų – *e* vokalizmas<sup>4</sup>.

Duonai vadinti visos trys baltų kalbos vartoja skirtingus žodžius: liet. *dúona* (lat. *duōna*, *duone* „kriaukšlys“) atitinka s. ind. *dhānā-* „grūdai“, *dhānyā-* „javai“, n. persų *dān* „grūdai“, toch. B *tāno* „grūdas“ (giminingas ar pasiskolintas?)<sup>5</sup>; lat. *màize* kaitaliojasi su *mīezis*, dgs. *mīēži*=liet. *miėžiai*; pr. *geitis* (S. Grūnavo žodynėlio *geytko*) yra tolygus s. sl. *žito* „javai“. Slavai duoną vadina *chlēbō*, kuris, kaip rodo *ai* virtimas *ě*, yra senas germaniškos kilmės skolinsys (plg. got. *hlaiþs*)<sup>6</sup>. Iš skandinavų kalbų yra pasiskolintas liet. *kliėpas*

<sup>1</sup> Apie šį tocharų žodį žr. H. Pedersen, Tocharisch vom Gesichtspunkt der indoeuropäischen Sprachvergleichung, p. 231.

<sup>2</sup> M. Olsen, IF, 38, p. 166 tt.; A. von Blumenthal, IF, 51, p. 118 tt., 126, 129; W. Cimochoŵski, – Lingua Posnaniensis, 1, p. 185.

<sup>3</sup> O. Schrader, Sprachvergleichung und Urgeschichte, II, p. 41 tt., Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde, I, p. 400 tt.

<sup>4</sup> Žr. V. Georgijev, KZ, 63, p. 251, kuris tačiau, kitaip skaitydamas auksinio žiedo iš Ezerovo užrašą, nenurodo čia (žr. dar KZ, 65, p. 184 tt., 191 tt.) trakų aukso pavadinimo.

<sup>5</sup> J. Duchesne-Guillemin, BSL, 41, p. 180.

<sup>6</sup> V. Kiparsky, Die gemeinslavischen Lehnwörter aus dem Germanischen, Helsinki, 1934, p. 200.

„kepalas“, lat. *klàips*<sup>1</sup>. Liet. *javai* atitinka s. ind. *yáva-* „javai, grūdai, miežiai“, gr. ζεά „kviečiai“. Javams vadinti latviai vartoja *labība*, kilusį iš *labs* „geras“, plg. lenkų *zboże*, priklausantį tai pačiai šakniai, kaip *bogaty* „turtingas“.

Lietuvių ir latvių kalbos turi *sviēstas*, *sviēsts*, pasidarytus iš veiksmazodžio (plg. lat. *svaiđīt* „tepti“, liet. *sviēsti ratūs* „tepti ratus“ Šiauliai<sup>2</sup>), o prūsų kalba – *anctan*, giminingą su s. vok. aukšt. *ancho* „sviestas“, vok. dial. *Anke*, lot. *unguere* „tepti“, *unguen(tum)* „tepallas, riebalai“ (iš čia rum. *unt* „sviestas“), airių *imb* „sviestas“, s. ind. *āñja-* „tepallas“, *anākti* „(jis) tepa“.

Lietuvių ir latvių kalbos skiriasi nuo prūsų taip pat ir pieno pavadinimais. Liet. *pienas*, lat. *piēns* yra susiję su ide. *\*peiǵ/\*pī-* „būti riebiu, gausiu“ (plg. s. ind. *páyas-* „pienas, skystis, vanduo“, av. *payah-* „pienas“, *paēman-* „motinos pienas“, s. ind. *pyđyate*, *pīnvati* „(jis) trykšta, bringsta“, *pīvan-* = gr. πί(F)ών „riebus“ ir t.t.<sup>3</sup>). Tos šaknies lietuvių kalboje yra *papijusi kárvė* „melžiant nebesulaikanti pieno karvė“, *pýti* „mirkti, prisisotinti (apie žemę), duoti arba gauti pieno“, *pýdyti* „maloninti karvę, kad atleistų pieną“. Prūsų kalboje pienui reikšti vartojami trys žodžiai: (*ructan*)*dadán* „(rūgusis) pienas“, giminingas su s. ind. *dádhi*, vns. kilm. *dadhnáh* „rūgusis pienas“; *aswinan* „kumelės pienas“, išvestas iš prūsiško žodžio, atitinkančio liet. *ašvà* „kumelė“ (plg. dar gana plačiai vartojamą liet. *ašvienis* „stiprus darbinis arklys“) = s. ind. *ásvā*, lot. *equa* ir kt.; pagaliau *poadamynan* „saldus pienas“. Pastarasis žodis, tiesą sakant, reiškia „geriamas“, plg. ide. šaknį *\*pōi-/\*pī-* tokiuose žodžiuose, kaip s. ind. *pātum* „gerti“, *pītā-* „girtas“, gr. πίειν „gerti“, aoliečių πώνην, s. sl. *piti* „gerti“, pr. *poūton*, *pūton* „gerti“, *poieiti* „gertų“, liet. *puotà* ir kt. Kaip jau yra nurodę J. Mikola ir J. Endzelynas<sup>4</sup>, pr. *poadamy-nan* yra senas esamojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvis (plg. jau minėtą *paklausīmanas*). Jei *d* disimiliacijos keliu būtų atsiradęs iš *n* (plg. pr. *eidene* „našlė“ iš *\*einene*), turėtume tokio pat tipo esamojo laiko darinį, kaip gr. πίειν (πώνειν). Tačiau šį pieno pavadinimą galėjo paveikti ir šaknis *\*ēd-* „ėsti“, randama tokiuose prūsų žodžiuose, kaip *ideiti* „ėskite“, *ist*, *istwei* „ėsti“. Tokiu atveju su šiais prūsų

<sup>1</sup> K. Būga, RR, II, p. 89 tt., 230 tt.

<sup>2</sup> K. Būga, RR, I, p. 370, II, p. 314.

<sup>3</sup> Dar žr. W.Krogmann, KZ, 62, p. 268.

<sup>4</sup> J. Mikola, AfsIph, 39, p. 12 tt.; J. Endzelin, StB, 4, p. 139 tt., Senprūsų valoda, p. 228 tt.

kalbos faktais būtų galima lyginti neveikiamosios rūšies perfekto formą gr. ἐδήδοται „(jis) buvo suvalgytas“ (vėlesnė veikiamosios rūšies perfekto forma ἐδήδοκα „(jis) suvalgė“), paveiktą formos πέποται „(jis) buvo išgertas“<sup>1</sup>. Dėl to labiau patikimas pasidaro ir umbrų *puni, poni*, kurie iguviniškosiose lentelėse rašomi greta *vinu* „vino“, aiškinamas *lacte* „pienas“. Dž. Devotas<sup>2</sup> pateikia antikinių liudijimų, kad aukojamas būdavo ne tik vynas, bet ir pienas. Dž. Devotas, suprantama, dar nežinojo prūsiškosios paralelės ir todėl umbrų žodžio nesiryžo drąsiai aiškinti „pienu“. Umbrų *puni, poni*, be su jiems iš seno giminingu s. ind. *pānam* „gėralas“, priesagos atžvilgiu dar galima lyginti su liet. *pienas*, lat. *piēns*, nors šie baltų žodžiai ir turi kitą šaknį. Sl. \**melko* (rus. *молоко*, lenkų *mleko* ir kt.) „pienas“ J. Endzelynas<sup>3</sup> gretina su gr. μέλιον κρήνη Hesichijus, slov. *mlāka* „klanas, liūgas, bala“ ir kt. Tačiau liet. *maikas* „gurkšnis, sriubsnis, maukas“, lat. *mālks* „tas pat“ dėl gretiminės formos *maūkas* priklauso greičiausiai prie liet. *maukti* „godžiai gerti ar valgyti“, lat. *māukt* „smaukti“, kurie kaitaliojasi su liet. *mūkti*, lat. *mukt* „leisti, smukti į balą, dumblyną“=s. sl. *mōknōti sę* „smukti“, s. ind. *muñcāti* „(jis) paleidžia“ ir t. t.<sup>4</sup>

Žvaigždės prūsų kalboje vadinamos žodžiu *lauxnos*, kurio senesnė reikšmė buvo ne „žvaigždės“, bet „šviečiančiosios“, nes pr. *lauxnos* yra padarytas iš ide. šaknies \**leuk-*, plg. liet. *laūkas* „baltu snukiu ar balta kakta gyvulyse“, gr. λευκός „baltas“, lot. *lūx*, got. *liuhap* „šviesa“, s. ind. *roká-* „šviesa“, *rócate* „(jis) šviečia“, av. *raočah-* „žiburyš, šviesa, diena“ ir kt. Tokia reikšmės raida gerai matyti iš šios Avestos vietos: *strāušča mānhəmča hvarəča raočā* „žvaigždės, mėnulis ir saulė, (dangaus) šviesuliai“. Pr. *lauxnos* ir etimologiškai, ir morfologiškai visiškai sutampa su s. sl. *luna*, lot. *luna*, Prenestos įrašų *losna* „mėnulis“. Čia priesaga *-n-* yra pridėta prie *s-*kamienės formos, o tos pat reikšmės armėnų kalbos žodyje *lusin* – tiesiog prie šaknies. Pr. *lauxnos* semantiniu požiūriu taip santykiauja su s. sl. *luna*, lot. *luna* „mėnulis“ ir kt., kaip got. *tuggl* „žvaigždės“ – su s. skand. *tungl* „mėnulis“.

<sup>1</sup> H. Osthoff, Zur Geschichte des Perfekts im Indogermanischen mit besonderer Rücksicht auf Griechisch und Lateinisch, Strassburg, 1889, p. 385; J. W. Wackernagel, Studien zum griechischen Perfektum, Göttingen, 1904, p. 19.

<sup>2</sup> G. Devoto, Tabulae Iguvinae, Roma, 1940, p. 204 tt.

<sup>3</sup> J. Endzelin, KZ, 44, p. 66, FBR, 12, p. 175.

<sup>4</sup> Apie *l* ir *u*, *v* kaitą žr. E. Fraenkel, ZfslPh, 6, p. 89; 20, p. 81 nurodytą literatūrą.



Šie germanų kalbų žodžiai yra kilę iš šaknies \*den-, randamos got. *tandjan* „uždegti“, *tund-nan* „degti“, olandų *tintelen* „žibėti“<sup>1</sup>.

Ide. kalbose mėnulis yra vadinamas arba pagal savo spindėjimą (taip pat ir gr. *σελήνη* „mėnulis“: *σέλας* „šviesa; spindėjimas“), arba pagal savo laiko matavimo funkciją, plg. s. sl. *měsęcь* „mėnulis“ ir „mėnuo“, liet. *mėnùlis*: *mėnuo* „dangaus šviesulys“ ir „laiko tarpas“, lat. *mēnes(i)s*, vns. kilm. *mēness* „mėnulis“ ir *mēnesis*, vns. kilm. *mēneša* „mėnuo“, got. *mena* „mėnulis“: *menoþs* „mėnuo“, – visi jie kilę iš ide. \*mē- „metiri, matuoti“.

Žvaigždei vadinti lietuviai ir latviai vartoja kitus žodžius – liet. *žvaigždė*, lat. *zvaigzne*. Jie iš seno yra giminingi su s. sl., s. rus. *zvězda*, lenkų *gwiazda*. Ar pr. *swāigstan* „švytėjimas, spindėjimas“ taip pat čia priklauso, neaišku, nes pr. *erschwāigstinaī* „apšviečia“, *erschwāistiuns* „apšvietęs“ dėl pradinio š- verčiau sietini su liet. *šviēsti*, s. sl. *svěťo* „šviesa; pasaulis“, s. ind. *śvétate* „(jis) šviečia“, *śvetá-* „šviesus“<sup>2</sup>. Liet. *žvaigždė*, lat. *zvaigzne*, s. sl. *zvězda* taip pat yra kilusios iš šaknies, reiškiosios „šviesti, švytėti, spindėti“<sup>3</sup>. Ta pati šaknis slypi lat. *zvaīgala* „karvė su balta dėme kaktoje“, *zvaīdzēna* (lat. *dz* iš *g* prieš priešakinės eilės balsius) „žvaigždėlė“, *zvaigstīties* „spindėti, žybsėti“, *zvidzēt* „tas pat“<sup>4</sup>, liet. *žvygulỹs* „spindėjimas, mirgėjimas“ (S. Daukanto žodynas), *žvỹguliuoti* „nitere, žibėti, blizgėti, spindėti“ (S. Daukanto Fedro pasakų vertimai), su kitu šaknies „plėtimu“ lat. *zvidrīt*, *zvaidrīt* „žibėti, blizgėti, spindėti“. Gr. *φῶιβος* „šviečiaš, spinduliuojas, grynas“ savąjį φ gali turėti kilusį iš *gh+u*, o β – iš *gʷ* ir tokiu būdu visiškai atitikti baltų *žvaig-*. H. Pedersenas<sup>5</sup> išaiškino baltų ir slavų kalbų žvaigždžių pavadinimų priesagų kilmę. Lat. *zvaigzne*, panašiai kaip pr. *lauxnos*, sl. *luna*, lot. *luna*, gr. *σελήνη* ir kt., turi priesagą -n-, pridėtą prie s-kamienės šaknies, reiškiančios „spindėjimą“. Antruoju komponentu prie liet. *žvaigždė*, s. sl. *zvězda* pridėta šaknis ide. \*dhē- „dėti“<sup>6</sup>.

<sup>1</sup> W. Krogmann, KZ, 63, p. 258 tt.

<sup>2</sup> A. Brückner, KZ, 50, p. 164.

<sup>3</sup> И. Эндзелин, Славяно-балтийские этюды, Харьков, 1911, p. 113; R. Trautmann, Baltisch-slavisches Wörterbuch, Göttingen, 1923, p. 373 tt.; M. Vasmer, ZfslPh, 2, p. 54 tt.

<sup>4</sup> K. Būga, Aistiški studijai, p. 97, RR, II, p. 156, III, p. 674–675; čia priklauso ir liet. *žvāinas* „qui argentei coloris maculam habet in oculo“ (Kvėdarna), K. Būga, RR, I, p. 321–322, kur tačiau šis žodis neteisingai etimologizuojamas.

<sup>5</sup> H. Pedersen, La cinquième déclinaison latine, København, 1926, p. 74, 79.

<sup>6</sup> Mažiau patikimesni yra kiti aiškinimai, žr. A. Brückner, AfsIPh, 39, p. 8; W. Löwenthal, AfsIPh, 37, p. 382; V. Machek, – Μνήμα – Sborník vydaný na pamět čtyřcitetelého učitelského působení J. Zubatého, Praha, 1923, p. 417.

Ungurio pavadinimais prūsų ir lietuvių kalbos vėl sutampa, plg. liet. *ungurỹs*, pr. *angurgis*. Rytų Prūsijos upėvardis *Angerap* reiškia „ungurių upė“. Antrasis komponentas yra pr. *ape* „upelis“=s. ind. *āp-* „vanduo“. Liet. *upė*, lat. *upe* nuo prūsiškojo žodžio skiriasi vokalizmu lygiai taip pat, kaip liet. *ugnis*, lat. *uguns* – nuo s. ind. *agnī-*, sl. *ognь* ir kt. J. Endzelynas ir V. Lioventalis<sup>1</sup>, sekdami F. Fortunatovu ir pateikdami semantinių paralelių, liet. *upė*, lat. *upe* sieja su pr. *wupyan* „debesis“. Įdomu, kad ilirų ir keltų kalbos upėvardžiuose taip pat turi dubletus *up-* ir *ap-*<sup>2</sup>.

Pirmąjį upėvardžio *Angerap* komponentą K. Būga<sup>3</sup>, remdamasis daugiausia senųjų dokumentų hidronimų *Wangrapia*, *Wangrappe* rašyba, linkęs skirti nuo pr. *angurgis* „ungurys“ ir sieti su liet. *vingis* „lanko pavidalo pasukimas“, *vingrūs* „vingiuotas, išsisukiojęs“, pr. *wīngriskan* „apgaulė, klasta“. Tačiau net ir šiuo atveju reikšmė nepakinta, nes lietuvių kalboje greta *ungurỹs* randamas kitas unguorio pavadinimas *vingurỹs*, atsiradęs iš *vingiūoti* dėl vingiuojamųjų unguorio judesių.

Tiek liet. *ungurỹs*, pr. *angurgis*, tiek ir jų giminaičiai rus. *узорь*, lenkų *węgorz*, gr. ἔγγελος (arba ἱμβηρις ἔγγελος. Μηθουμναῖοι Hesichijus<sup>4</sup>), lot. *anguilla* yra ide. kalbų gyvatės pavadinimų vediniai, plg. liet. *angis*, lat. *uōdze*, rus. *уж*, lenkų *wąż*, lot. *anguis* ir t.t. Ungurys vadinamas pagal savo panašumą į gyvatę. Skirtingos unguorio pavadinimų priesagos rodo, kad tie pavadinimai atsirado jau atskirose ide. kalbose<sup>5</sup>. Airių *escung* „ungurys“, anot J. Pokornio<sup>6</sup>, pirminė reikšmė buvusi „vandens gyvatė“ (plg. airių *esc* „vanduo“)<sup>7</sup>.

<sup>1</sup> J. Endzelins, FBR, 8, p. 53, ME, IV, p. 300, Senprūšu valoda, p. 277 tt.; W. Löwenthal, KZ, 55, p. 5. Kitaip K. Būga, RR, II, p. 321–322.

<sup>2</sup> J. Pokorny, – Mélanges Linguistiques offerts à M. Holger Pedersen, København, 1937, p. 545 tt.; H. Krahe, IF, 49, p. 272, Glotta, 20, p. 192, Würzburger Jahrbücher, 1948, 1, p. 84, 87.

<sup>3</sup> K. Būga, RR, II, p. 94, 326, III, p. 543. Plg. G. Gerullis, Altpreußische Ortsnamen, p. 195.

<sup>4</sup> F. de Saussure, Recueil des publications scientifiques, Heidelberg, 1922, p. 415, W. Schulze, – Göttingische gelehrte Anzeigen, 1897, p. 941 (V. Šulcė taisy į ἱμβηρις). Dž. Bonfantė (Rivista indo-greco-italica, 19, p. 168) ir E. Švyceris (KZ, 65, p. 248) mano, kad gr. ἱμβηρις gali būti trakų-frigų kilmės.

<sup>5</sup> V. Machek, ZfslPh, 19, p. 53 tt.

<sup>6</sup> J. Pokorny, KZ, 54, p. 307.

<sup>7</sup> Žr. H. Pedersen, Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen, I, Göttingen, 1909, p. 107.

Tos pat šaknies, kaip liet. *ungurỹs*, latvių kalboje terandami vietovardžiai, turintys kitą balsių kaitos laipsnį, plg. *Engure* (ežero vardas), *Engure* (prie to ežero esančios vietovės pavadinimas)<sup>1</sup>, *Uogre* (uo iš *an*), Dauguvos intakas, prie kurio yra miestas *Uogre*. Ungurys latvių kalboje vadinamas *zutis*, kuris greičiausiai yra bendrašaknis su lat. *zivs*, liet. *žuvis* (*živis* Zieteloje), gr. *ἰχθύς* „žuvis“ ir kuris tiesiog reiškia „žuvėlė“<sup>2</sup>. Prūsų kalboje *žuvis* yra vadinama *suckis* (dgs. gal. *suckans*), plg. dar prūsišką vietovardį *Sukyn* ir asmenvardį *Succule*<sup>3</sup>. Tą pačią priesagą *-k-* turi ir liet. *žūklỹs* (*žuklijas* Daukša) = *žvejỹs*, *žūklė*, *žūklauti*, *žūkmistras* „prižiūrįs žvejojimą valdininkas“, *žūksparnis* „pelekas“, arm. *jukn* „žuvis“<sup>4</sup>. F. Špechtas<sup>5</sup> nurodo paralelių iš kitų ide. kalbų. Iš pačių baltų kalbų jis būtų galėjęs dar nurodyti lat. *jaūneklis*, *jaūnėklis*, liet. *jauniklis* „jaunas, šiųmetinis gyvulys“ (A. Juškos žodyne: *jaunikis*, *jaunikaitis*). Lotynų kalboje priesaga *-k-* yra priešingos reikšmės žodyje *senex* „senis“<sup>6</sup>.

Be to, atkreiptinas dėmesys į Kalinino srities upėvardį *Жукона*, kilusį iš baltų hidronimo *Žukapė* „žuvų upė“<sup>7</sup>. Černigovo srities Sosnicos rajono kaimo vardą *Жукля* galima lyginti su lietuvių kaimų vardais *Žuklėjų*, *Žuklijų kaimas*.

Skirtumas tarp pr. *suckis* ir liet. *žuvis*, lat. *zivs*, kaip ir tarp lenkų *matka* „motina“, *córka* „duktė“ bei rus. *мать*, *дочь* (s. sl. *mati*, *dčšti*), yra nereikšmingas. Pr. *suckis* priesagos atsiradimas aiškintinas tendencija priebalsinį ir *ū* kamienus keisti gausesniais linksniavimo tipais<sup>8</sup>. Tokiu būdu ir liet. *žuvis* pagal vns. gal. *žūvī* = gr. *ἰχθύα* (liet. *-i*, gr. *-α* iš ide. *\*-m̥*) ir dgs. gal. *žuvis* = gr. *ἰχθύας* perėjo į *i* kamieną. Senąją priebalsinio kamieno fleksiją dar galima rasti rytų aukštaičių

<sup>1</sup> Apie lat. *Cersangere* žr. K. Būga, Aistiški studijai, p. 146; J. Endzelīns, FBR, 6, p. 8.

<sup>2</sup> J. Endzelin, BB, 27, p. 290.

<sup>3</sup> G. Gerullis, Die altpreußischen Ortsnamen, p. 176; R. Trautmann, Die altpreußischen Personennamen, p. 100, 161, 176.

<sup>4</sup> A. Meillet, Esquisse d'une grammaire comparée de l'Arménien classique, Wien, 1936, p. 142.

<sup>5</sup> F. Specht, KZ, 59, p. 221.

<sup>6</sup> Apie tai žr. A. Ernout, BSL, 41, p. 92 tt., 126 tt.

<sup>7</sup> M. Vasmer, — Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Berlin, 1932, p. 659, 663. Apie pr. *ape* liekanas baltiškos kilmės rusų hidronimuose žr. M. Vasmer, op. cit., p. 656 tt.; K. Būga, RR, III, p. 533 tt.

<sup>8</sup> Apie šį reiškinių lenkų kalboje žr. H. Turska, — Slavia Occidentalis, 19, p. 190 tt.

dgs. vard. *žūves* (= gr. ἰχθύες) ir dgs. kilm. *žuvū* (= gr. ἰχθύων) formose<sup>1</sup>.

Bendrą žuvies pavadinimą turi dar lotynų, keltų ir germanų kalbos, plg. lot. *piscis*, airių *iasc*, got. *fisks*<sup>2</sup>. S. sl. *ryba* giminaičių neturi.

Tocharų B tarmė turi *laks* „žuvis“, kurio kitų ide. kalbų atitikmenys siauresne reikšme „lašiša“ yra s. vok. aukšt. *lahs*, liet. *lašiša*<sup>3</sup>, lat. *lasis*, pr. *lasasso*, rus. *лосось*, lenkų *łosoś*<sup>4</sup>. Jeigu V. Lioventalio<sup>5</sup> siejimas su liet. *lašas*, lat. *lase*, *lāse* „lašelis, taškelis, dėmelė“ yra teisingas, tai jų pirminė reikšmė galėtų būti „lašiša“. Mat, lašišai yra būdingas taškuotumas. Lat. *zutis* pirminė reikšmė galėtų būti „žuvis“<sup>6</sup>.

Pr. *wīrds* „žodis“ ir got. *waúrd* (pr. *īr*, got. *aúr* ir *ʀ*) sutampa ir reikšme, ir šaknies balsiais. Lot. *verbum* turi *e* balsių kaitos laipsnį, randamą ir gr. ἔρθει· φθέγγεται Hesichijus, o liet. *vařdas*, lat. *vāřds* (*ar*, *ār* iš ide. *or*) – *o* balsių kaitos laipsnį<sup>7</sup>. Latvių *vāřds* reiškia ir „vardas“, ir „žodis“. Liet. *vařdas* teturi pirmąją reikšmę, o antrąją reikšmę vartojamas *žōdis*, vienos šaknies su *žadėti*.

Vardui reikšti prūsų kalboje vartojamas *emmes*, *emnes*, taigi ide. žodis, plačiai atstovaujamas ir kitose ide. kalbose, plg. s. ind. *nāma*, av. *nāma*, het. *lāman* (*n* – *m* disimiliuotas į *l* – *m*), arm. *anun*<sup>8</sup>, toch. A *ñom*, B *ñem*, gr. ὄνομα, alb. *emën*, lot. *nomen*, airių *ainm*, got. *namo*, s. sl. *imeř*. Dėl savo pradinio balsio, kurio neturi indų-iranėnų, hetitų, tocharų, italikų ir germanų žodžiai, prūsų formos labiausiai primena albanų kalbos vardo pavadinimą ir tas formas, kurios randamos graikų kalbos lakoniečių dialekto asmenvardžiuose Ἐνομαντιάδας, Ενομακρατίδας<sup>9</sup>. Kitų graikų dialektų ὄνομα bal-

<sup>1</sup> K. Būga, RR, III, p. 368; J. Otrębski, Wschodniolitewskie narzecze twreckie, I, Kraków, 1934, p. 242.

<sup>2</sup> Apie jų etimologiją žr. J. Pokorny, KZ, 54, p. 307; W. Krogmann, KZ, 62, p. 207 tt.

<sup>3</sup> Žr. И. Эндзелин, Славяно-балтийские этюды, p. 60.

<sup>4</sup> O. Schrader, Sprachvergleichung und Urgeschichte, II, p. 502, Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde, II, 2; K. Būga, RR, II, p. 169, 325.

<sup>5</sup> W. Löwenthal, KZ, 52, p. 98.

<sup>6</sup> V. Machekas (ZfslPh, 19, p. 54) spėja, kad gr. ἔγγελος galūnė gavęs iš ἰχθύς.

<sup>7</sup> Apie jų vokalizmą žr. F. Specht, KZ, 59, p. 65 tt.; J. Endzelins, FBR, 12, p. 174 tt.; E. Lidén, Armeniaca, Göteborg, 1933, p. 47.

<sup>8</sup> A. Meillet, Esquisse d'une grammaire comparée de l'Arménien classique, p. 48, 142 tt.

<sup>9</sup> P. Kretschmer, – Glotta, 1, p. 353; F. Bechtel, Die griechischen Dialekte, II, p. 334, KZ, 44, p. 354 tt., Die historischen Personennamen der Griechischen bis zur Kaiserzeit, Halle, 1917, p. 154 tt.

sis o dėl antrojo skiemens o asimiliacijos atsirado pirmiausia tuose linksniuose, kuriuose pradinis balsis e buvo nekirčiuotas, o iš čia jis buvo perkeltas ir į vienaskaitos vardininko bei galininko formas<sup>1</sup>. S. sl. *imeę* (plg. s. čekų *jmě*, lenkų *miano*) ir airių *ainm* pirmasis skiemuo yra turėjęs balsio nykstamąjį laipsnį (\**ənm-*)<sup>2</sup>.

Pr. *nauns* „naujas“ (plg. dar asmenvardį *Naunyn* ir vietovardį *Naunesede*) atsirado, susikryžminus žodžiams *naujas* (plg. liet. *naūjas*) ir *jaunas* (plg. liet. *jáunas*, lat. *jaúns* „jaunas, naujas“). Toks manymas yra tikresnis, negu pr. *nauns* siejimas su liet. *nūnai*, s. sl. *nyně*, s. ind. *nūnám*, gr. *vūv*, lot. *nunc* „dabar“<sup>3</sup>. Be to, ta pačia reikšme prūsų kalba turi *nawan* (įvardžiuotinė forma *neuwenen*), atitinkanti s. ind. *náva-*, gr. *vé(F)ος*, lot. *novus*, s. sl. *novъ*; plg. asmenvardį liet. *Navikas*, vietovardžius liet. *Navikai*, pr. *Nawekeyn*, *Naweke*<sup>4</sup>. Liet. *navas*, randamas tik F. Neselmano žodyne<sup>5</sup>, yra prasimanytas<sup>6</sup>.

Našlė prūsų vadinama senu žodžiu *widdewū*, tolygiu s. sl. *vdova*, s. ind. *vidhāvā*, lot. *vidua*, got. *widuwo*. Lietuvių kalba čia turi *našlė*, latvių – *atraitne* (plg. lat. *riest* „atkristi, atplyšti; skirtis“) ir, kaip jau minėta, *eidene*, t. y. „vieniša“.

Prūsų, graikų, germanų ir slavų kalbų izoglosa yra pr. *kailūstiskun* „sveikata“, gr. *κοῖλυ· το καλόν* Hesichijus, got. *hails*, s. sl. *cělъ*, *cěly* „sveikumas“, s. čekų *z cělu* „visiškai“<sup>7</sup>. Pr. *kailūstiskun* yra priesagos *-ūt-* darinys-abstraktas (*st* iš *tt*), plg. jau cituotąjį *ū* kamieno s. sl. *cěly*. Darybiniu požiūriu čia prisimintinas dar lot. *salūs* (kamenas *salūt-*) „sveikata; gerovė; išgelbėjimas, išvadavimas“, priklausantis tai pačiai šakniai, kaip lot. *salvus* „sveikas, nenukentėjęs; skaistus, nekaltas“, s. ind. *sárva-* „sveikas“, gr. *ὄλ(F)ος*, *οὔλος* „visas, išstisas“. Šie išsireiškimai, kaip parodė F. Špechto tyrinėjimai<sup>8</sup>, nuo seniausių laikų buvo vartojami ne tik sveikinantis, bet ir puotų

<sup>1</sup> Apie panašius atvejus žr. J. Schmidt, KZ, 32, p. 321 tt.

<sup>2</sup> E. Benveniste, *Origines de la formation des noms en indoeuropéen*, Paris, 1935, p. 181; H. Pedersen, *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen*, I, p. 46.

<sup>3</sup> J. Otrębski, *ZfslPh*, 15, p. 82 tt.

<sup>4</sup> G. Gerullis, *Die altpreußischen Ortsnamen*, p. 106.

<sup>5</sup> G. H. F. Nesselmann, *Wörterbuch der Littauischen Sprache*, Königsberg, 1850, p. 416.

<sup>6</sup> Plg. K. Būga, RR, I, p. 585–586; E. Fraenkel, KZ, 57, p. 177.

<sup>7</sup> Plg. F. Specht, KZ, 59, p. 219, 64, p. 22 tt.; V. Machek, *ZfslPh*, 14, p. 274.

<sup>8</sup> F. Specht, KZ, 59, p. 219, 64, p. 22 tt.

metu geriant; taip pat plg. vieno viduramžiais hegzametru parašyto eilėraščio *hails goticum* ir anglų *wassail* „išgertuvės, lėbavimas“ iš s. isl. *ves heill!* „būk sveikas, į sveikatą!“

Lietuvių ir latvių kalbos čia turi, iš vienos pusės, liet. *sveikas*, lat. *svēiks* (latviųrieveiksmis *svēiki* vartojamas ir kaip pasisveikinimo ar atsisveikinimo formulė), kuriuose slypirieveiksmis s. ind. *su-*, gr. εὖ, εὔ „geras, sveikas“<sup>1</sup>, o iš antros pusės, lat. *vesels*, kuris kilme yra susijęs su s. sl. *veselъ* „linksmas“, s. ind. *vásu-* „geras“, ilirų (asmenvardžiu) *Vescleves* „geravardis“, germ. *Wisigothae* „gerieji gotai“ (etnonimo *Westgoten* liaudies etimologija)<sup>2</sup>.

Lietuvių ir prūsų kalbos išlaikė ide. sūnaus ir dukters pavadinimus, plg. liet. *sūnūs*, pr. *soūns*=s. ind. *sūnú-*, got. *sunus*, s. sl. *synъ*; liet. *duktė*, pr. *duckti*=s. ind. *duhitár-*, toch. A *ckācar*, B *tkācer*, gr. θυγάτηρ, got. *daúhtar*, s. sl. *dъsti* ir t.t. Tos pat šaknies, tik su kita priesaga yra toch. A *se*, B *soy* „sūnus“=gr. υἱός(υἰός), „sūnus“. Lat. *dēls* „sūnus“=lot. *filius* „sūnus“ seniau reiškė „žindomas kūdikis“, plg. lat. *dēt*=lot. *fēlare* „žįsti“, umbrų *feliuf* „žindantis“, s. ind. *dháyati* „(jis) žinda“, gr. θήσατο „(jis) žindo“, got. *daddjan*, s. sl. *dojiti* „žįsti“.

Lotynų kalboje dukté vadinama *fília*, o latvių – iš vok. *Maid* „mergina“ pasiskolintu žodžiu *meíta*. Kiti italikų dialektai taip pat greičiausiai turėjo skirtingus nuo lotynų kalbos sūnaus ir dukters pavadinimus, plg. oskų *puklum* „sūnus“=s. ind. *putrá-*; *futir* „duktė“, kuris, jeigu teisingai interpretuojamas, sietinas su kitų ide. kalbų atitinkamais pavadinimais<sup>3</sup>.

Senojo žodžio *sūnus* pakeitimas pavadinimais, turinčiais reikšmę „žindomas kūdikis“, lotynų ir latvių kalbose greičiausiai buvo susijęs su tabu. Mat, rūpinantis turėti daug palikuonių, buvo bijomasi tarti sūnaus vardą. Be to, visai galimas daiktas, kad nemažos reikšmės čia turėjo „Tabou de sentiment“: rodyti vaikams, ypač sūnums, didelę meilę ir švelnumą buvo laikoma nevyrišku dalyku. Tokiu supratimu paremtas *sūnú-* keitimas *putrá-*, atrodo, prasidėjo dar indų-iranėnų kalbinės bendrystės laikais. S. ind. *putrá-*, kaip ir analogiš-

<sup>1</sup> F. Specht, *Der Ursprung der indogermanischen Deklination*, Göttingen, 1947, p. 128, 189, 192.

<sup>2</sup> E. Fraenkel, – *Mélanges Linguistiques offerts à M. Holger Pedersen*, p. 452 tt.

<sup>3</sup> R. Thurneysen, – *Glotta*, 21, p. 7 tt.; E. Schwyzer, – *Rheinisches Museum für Philologie*, 54, p. 4 tt. Kitaip J. B. Hofmann, – *Glotta*, 25, p. 119 tt.

kai sudarytas lot. *pullus* „jauniklis“, greičiau žymėjo žmogaus amžių, negu jo giminystės santykius. S. ind. *sūnū-* buvo grynai knyginis žodis, liaudies šnekamojoje kalboje tebuvo vartojamas *putrá*<sup>1</sup>. Tačiau latvių kalbai tokio aiškinimo nepakanka. Homonimų linkstama vengti<sup>2</sup>. Todėl, matyt, po to, kai didesniame latvių kalbos plote *u* kamienas perėjo į *o* kamieną<sup>3</sup> ir tokiu būdu vietoj senojo *sūnus* atsiradęs *sūns* savo garsais smarkiai suartėjo su *suns* (= liet. *šuo*, *šuvà*), senasis sūnaus pavadinimas ir buvo pasmerktas išnykti.

Liet. *sesuõ* atitinka s. ind. *svásar-*, lot. *soror* (iš *\*svesõr*), got. *swistar*, s. sl. *sestra*. Lietuvių ir slavų kalbų žodžiuose po *s-* nėra priebalsio *v*, kurį turi kitos ide. kalbos. Mes esame jau anksčiau nurodę, kad ide. kalbose gana dažnai kaitaliojasi formos, po pradinio priebalsio, ypač po *s*, turinčios *u*, ir formos, tokio *u* neturinčios. Pr. *swestro* tą *v* išsaugojo, tačiau pats žodis iš senojo priebalsinio kamieno perėjo į *ã* kamieną. Šiuo atžvilgiu prūsų kalba prilygsta slavų kalboms, kuriose *brat(r)õ* „brolis“, priešingai priebalsinio kamieno formoms s. ind. *bhrátar-*, gr. *φράτηρ*, lot. *frater*, got. *broþar*, pr. *brãti*, priklauso *o* kamienui<sup>4</sup>. Šitoks pakitimas yra išraiška ir kitur baltų bei slavų kalbose pastebimo polinkio priebalsinio kamieno formas pervedinėti į gausesnius ir dažniau vartojamus linksniavimo tipus (plg. tai, kas pasakyta apie lenkų *matka*, *córka*). Dėl to ide. *\*s(y)esõr* slavų ir prūsų kalbose pakito nepriklausomai. Jei S. Grūnavo žodynėlio forma *schostro* yra tikra, tai prūsų tarmės ją pasiskolino iš lenkų kalbos (lenkų *siostra*).

Latvių kalboje sesuo vadinama *mãsa*, kuris yra giminingas su liet. *mõsa* „vyro sesuo“, pr. *moazo* „teta“. Apibūdinamas reikšmės skirtumą, nurodysiu s. vok. aukšt. *fetiro* (= s. ind. *pitryvá-* „tėvo brolis“, gr. *πάτριωζ* „tėvo brolis“, lot. *patruus* „dėdė (iš tėvo pusės)“, tiesiog „tėvui priklausantis“), kuris reiškia ir „dėdė“, ir „pusbrolis“.

Žodyje *brãti*, bent vienaskaitos vardininko formoje, prūsų kalba išlaikė senąjį *ter/tēr* kamieną, taigi pr. *brãti* tiksliai atitinka s. ind.

<sup>1</sup> Žr. W. Schulze, *Kleine Schriften*, Göttingen, 1933, p. 224 tt. Apie tabu (iš dalies ir žodžio *sūnus* atveju) žr. R. Meringer, — *Wiener Studien*, 3, p. 54; A. Meillet, *MSL*, 21, p. 45 tt. ir ypač W. Havers, *Neuere Literatur zum Sprachtabu*, Wien, 1946, p. 22 tt.

<sup>2</sup> Apie tai latvių kalboje žr. J. Endzelīns, *FBR*, 9, p. 8 tt.

<sup>3</sup> J. Endzelīns, *Latviešu valodas skaņas un formas*, p. 118; *Latviešu valodas gramatika*, p. 442.

<sup>4</sup> Apie tokius pakitimus žr. F. Specht, *KZ*, 62, p. 248 tt.

*bhrātā*, gr. φράτηρ, lot. *frater*, got. *broþar*. Be to, kamieną *ter|tēr* rodo seniau buvusi maþybinė forma *bratrikai* „broliai“.

Lietuvių ir latvių kalbose *ter* formantą dar išlaikė liet. *broterėlis* „brolelis“, *broterystė* „brolystė, bičiulystė“ (Nezabitauskas), *bróterautis* „broliautis, bičiuliautis“, lat. *brātarītis* „brolelis“.

Dėl vadinamojo „vidinio trumpinimo“ iš *broterėlis* atsirado įprastinės lietuvių ir latvių kalbų formos – liet. *brólis*, lat. *brālis*. Kitos trumposios formos yra liet. žem. *brosis* „pusbrolis“, *brōsė* „pus-seserė“ ir „avynienė, teta“ (J. Bretkūno raštuose ir žemaičių tarmėje), *brótis* (Klaipėdos krašte), *brótautis* = *bróterautis* „broliautis, bičiuliautis“. Kaip greta vok. *Bruder* „brolis“ yra vartojamos ir maloninės formos norv. dial. *boa*, vid. vok. žem. *bōle*, vid. vok. aukšt. *buole* „brolelis“, taip ir deminutyvinės formos rus. *братюшка* „tėvelis“, tiesiog „brolelis“, ser.-chorv. *braća* „brolelis“, *bato* „brolelis“ ir „tėvelis“ priklauso žodžiui sl. *bratъ*. Lygiai taip pat latvių kalboje brolelis vadinamas *bālis*, *bālelis*, *bāleliņš*, lietuvių – *ay broli*, *batai*, *batukai mana* (L. Rėzos dainose<sup>1</sup>), *ai bati*, *bati*, *batuži*, *brolau* (L. Juškos dainose<sup>2</sup>). Kadangi *r* po *b* neturintys tipo *batai* žodžiai esti iš abiejų žodžio *brólis* šauksmininko formos pusių, todėl negali būti jokios abėjonės dėl jų reikšmės<sup>3</sup>.

Dar nurodysime vieną kitą žodžių darybos skirtumą tarp prūsų, iš vienos pusės, ir lietuvių bei latvių kalbų, iš kitos. Prūsų kalba čia sutampa su slavų ir graikų kalbomis.

Lietuvių ir latvių kalbose nosinis intarpas, kurio vartojimas kartais neapsiriboja esamojo laiko paradigma, yra analogiškai perkeliamas ir į būdvardžius bei daiktavardžių abstraktus. Dėl to greta *dręsù* (*drįstù*), *drįsaũ*, *drįsti* lietuvių kalboje yra ir *drąsùs*, *drąsà*. Panašiai yra sudarytos latvių kalboje ne tik formos *drī(k)stu* (iš *\*drins-stu*), *drī(k)stēt* (infinityvas pagal *-u*, *-ēt* tipą), *drī(k)stēju* (būt. l.; plg. liet. dial. *drįstėti*, *drįstėjau* A. Juškos žodyne<sup>4</sup>), bet ir *drūošs*, *drūoss* (uo iš *an*).

O prūsų kalboje randame neintarpinę formą *dyrsos gyntos* „froman“, t. y. „drąsūs, stiprūs vyrai“ (S. Grūnavo žodynėlis, 80), kurią

<sup>1</sup> Liudo Rėzos dainos, I, Kaunas, 1935, p. 18.

<sup>2</sup> A. Juška, Svatbinė rėda Veliuonyčių Lietuvių, Kazanė, 1880, p. 96.

<sup>3</sup> Dar žr. M. Biržiška, Liudo Rėzos dainos, I; E. Fraenkel, – *Revue des études indo-européennes*, 2, p. 39 tt.

<sup>4</sup> Žr. J. Endzelīns, Latviešu valodas skaņas un formas, p. 172; Latviešu valodas gramatika, p. 761.



atitinka s. sl. *drǫzъ* „drąsus“, čekų *drzý* (seniau *drzi*), gr. *δρασός* „drąsus“<sup>1</sup>. Čia priskirtini ir prūsų asmenvardžiai *Dirsune*, *Dirse* ir, be to, iš jų susidarę vietovardžiai *Dirsunikaym* (antrasis komponentas *caymis* = liet. *káimas*, *káima*, *kiėmas*, lat. *ciems*, got. *haims* „kaimas, gyvenama vieta“), *Dirsowe* ir kt.<sup>2</sup> Lietuvių asmenvardis *Dirsūnas* dėl savojo *s*, vietoj kurio po *r* lauktinas *š*, greičiausiai yra prūsiškos arba kuršiškos kilmės. Todėl jis nerodo, kad lietuvių kalboje seniau būtų šaknies *\*dīrs-* (balt. *ir*, kaip ir gr. *δρασός* *ρα* bei s. sl. *drǫzъ* *rъ*, iš ide. *r*). Pr. (asmenvardis) *Dersko*<sup>3</sup> gali būti kilęs iš *\*Ders-ik-* (dėl *i* iškritimo plg. pr. *prabūtskas* „amžinas“ ir kt., žr. žemiau). Rus. *дерзкуй* „drąsus, įžūlus“, s. lenkų *darski* (dabar *dziarski*), s. čekų *drzký* „lascivus, linksmas, gyvas“ yra atsiradę iš *\*dǫrzkъ*, nes slavų kalbos *u* kamieno būdvardžių neišlaikė, – juos pakeitė arba *o* kamieno formomis, arba priesagos *-k-* dariniais<sup>4</sup>.

S. ind. *dhṛṣṇú-* „drąsus“ turi tą pačią priesagą, kaip ir penktajai veiksmažodžių klasei priklausanti esamojo laiko forma *dhṛṣṇóti* „(jis) drįsta“<sup>5</sup>. S. sl. *drǫzъ*, *drǫznŏti*, *drǫznovenъ*, *drǫznovenije* ir t.t. garsas *z* vietoj *s* atsirado dėl suplakimo su artimo fonetinio skambėjimo žodžiais, plg. av. *dǫrǫzra-* „stiprus, tvirtas“, *dǫrǫz(ā)* „saitai, pančiai“, *dǫrǫzayeiti* „stabilit, vincit, (jis) riša, stiprina“, s. ind. *dhṛmhati* „(jis) stiprina, tvirtina“, *dhṛdhá-* „stiprus, tvirtas“ ir kt.<sup>6</sup> Aš negaliu pritarti S. Agrelio teorijai<sup>7</sup>, kad sl. *drǫzъ* atsiradęs fonetiškai iš *\*dǫsu-* (su cirkumfleksu).

<sup>1</sup> K. Būga, Aistiški studijai, p. 149; J. Endzelin, ZfslPh, 18, p. 115 tt., Senprūsu valoda, p. 160 tt.

<sup>2</sup> A. Leskien, IF, 34, p. 305; K. Būga, RR, I, p. 239; G. Gerullis, Die altpreußischen Ortsnamen, p. 28; R. Trautmann, Die altpreußischen Personennamen, p. 25, 160.

<sup>3</sup> R. Trautmann, op. cit., p. 24.

<sup>4</sup> Plg. s. sl. *sladъkъ*: liet. *saldūs* ir kt.; žr. W. Vondrák, Vergleichende slavische Grammatik, I, Göttingen, 1924, p. 605 tt.; A. Meillet, Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave, II, Paris, 1905, p. 324 tt.

<sup>5</sup> Apie kitus atvejus, kai vardažodžiai ir esamojo laiko veiksmažodžiai turi vienodas priesagas, žr. W. Schulze, Zur Geschichte lateinischer Eigennamen, Berlin, 1904, p. 435, Kleine Schriften, p. 81, 118; E. Fraenkel, Geschichte der griechischen Nomina agentis auf -τήρ, -τωρ, -της (-τ), II, Stassburg, 1912, p. 21, ZfslPh, 13, p. 214 (išnaša 4); A. Meillet, MSL, 21, p. 252 tt., 256, Linguistique historique et linguistique générale, Paris, 1922, p. 218; F. Specht, KZ, 66, p. 212 tt.; V. Machek, – Archiv orientální, 12, p. 148.

<sup>6</sup> A. Meillet, IF, 5, p. 333, Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave, p. 229, 325; И. Эндзелин, Славяно-балтийские этюды, p. 74 tt., 78.

<sup>7</sup> S. Agrell, Zur baltoslavischen Lautgeschichte, Lund, 1921, p. 3.

Pr. *dirstlan* „stattlich, didelis, žymus“ (Enchiridionas, 73, 10) galima aiškinti įvairiopa. Jis gali būti giminingas su av. *dərəzra-* ir disimiliacijos būdu atsiradęs iš \**dīrsran*, tačiau jis taip pat gali priklausyti tai pačiai šakniai, kaip pr. *dýrsos*, s. ind. *dhr̥ṣnú-* ir kt. Šiaip ar taip, priebalsis *t* tarp *s* ir *r* čia yra vėliau įspraustas<sup>1</sup>. Graikų kalboje greta *θρασύς* yra priesagos *-l-* darinys *θαρσαλέος* „drąsus“, tačiau šalia galūnės *-ύς* darinių pasitaiko neretai ir priesagos *-(ε)ρός* būdvardžių, plg. *κρατερός* „stiprus, galingas“: *κρατύς* „galingas“, *γλυκερός* „saldus“: *γλυκύς* „saldus“, *νεκρός* „miręs“: *νέκυς* „miręs“ ir kt.<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> Apie tokius atvejus žr. E. Fraenkel, KZ, 69, p. 82 tt.

<sup>2</sup> F. Specht, KZ, 65, p. 193 tt.

## LIETUVIŲ IR LATVIŲ KALBŲ SKIRTYBĖS

Lietuvių ir latvių kalbų skirtybės, kurios apskritai atspindi vėlesnį baltų kalbų raidos etapą, yra tokios:

Cirkumfleksas latvių, prūsų ir slavų kalbose yra krintanti, o lietuvių – kylanti arba (žemaičių tarmėje) kylanti-krintanti intonacija. Be kylančiosios (stieptā) ir krintančiosios (krītošā) priegaidės, latvių kalba dar turi laužtinę (lauztā) intonaciją. Kylančioji priegaidė latvių kalboje yra ten, kur lietuvių kalba pastoviai pradiniam skiemenyje turi akūtą, plg. lat. *liēpa* ir liet. *lėpa*; lat. *vārna* ir liet. *vārna*. Laužtinę priegaidę turi tie latvių žodžiai, kuriuos lietuvių kalboje, turinčioje laisvą kirtį, atitinka akūto intonacijos ir kilnojamojo kirčio žodžiai, plg. lat. *galva* ir liet. *galvā*, vns. gal. *gālvq*; lat. *siřds* ir liet. *širdis*, vns. gal. *širdį*.

Priebalsiai *k*, *g* prieš priešakinės eilės balsius ir *j* latvių kalboje virto *c*, *dz*, o lietuvių ir prūsų kalbose jie liko sveiki. Liet. *š*, *ž*, kilusius iš ide. palatalinių priebalsių *k'*, *g'*, *g'h*, latvių, panašiai kaip ir prūsų bei slavų kalbose, atitinka priebalsiai *s*, *z*, plg. liet. *šimtas*, lat. *simts*, sl. *sъto*; liet. *dėšimts*, lat. *desmit*, pr. *dessimpts*, sl. *desęty*; liet. *žiemā*, lat. *ziema*, pr. *semo* (*s* skaitytinas *z*), sl. *zima*; liet. *žėmė*, lat. *zeme*, pr. *semmē* (t.y. *zemē*), s. sl. *zemlja* ir kt.

Tautosilabiniai junginiai *an*, *en*, *in*, *un*, kuriuos sveikus išlaikė lietuvių ir prūsų kalbos, latvių kalboje virto *uo*, *ie*, *ī*, *ū*, plg. liet. *rankā*, lat. *rūoka*; liet. *kęsti*, lat. *ciest*; liet. *minti*, lat. *mīt* ir kt.

Junginiai *tj*, *dj* lietuvių kalboje virto arba minkštaisiais (žemaičių tarmėje žodžio vidurio) *t'*, *d'*, arba (žemaičių tarmėje žodžio pradžios, aukštaičių tarmėje visų pozicijų) afrikatomis *č*, *dž*, o latvių kalboje – priebalsiais *š*, *ž*.

Latvių kalboje balsiai priklausomai nuo pozicijos yra kur kas daugiau apkitę, negu lietuvių kalboje.

Visi žodžio galo ilgieji balsiai nepriklausomai nuo intonacijos latvių kalboje sutrumpėjo. Lietuvių kalboje cirkumfleksiniai ilgieji

žodžio galo balsiai liko sveiki. Žodžio galo trumpieji balsiai *a, e*, kuriuos lietuvių kalba tebeturi ir šiandien, latvių kalboje išnyko.

*o* kamienių daiktavardžių, kaip ir įvardžių, vienaskaitos ir daugiskaitos naudininkas baigiasi *-am, -iem*, o lietuvių kalba čia turi galūnes, skirtingas nuo įvardžių, plg. lat. *cilvēkam* kaip *tam, cilvēkiem* kaip *tiem*, o liet. *tākuī*, bet *tám, takam(u)s*, bet *tiem(u)s*.

Latvių kalbos vienaskaitos įnagininkas sutapo su galininku, o daugiskaitos – su naudininku. Prieveiksmiuose ir sustabarėjusiuose posakiuose *o* kamieno daugiskaitos įnagininkas dar tebeturi senąją galūnę *-is*, tolygią liet. *-ais*, plg. *labis, vienis prātis* „vieningos, tos pačios nuomonės“, *sānis*=liet. *šónais*.

*ā* kamieno vienaskaitos vietininko galūnė *-ā* latvių kalboje yra apibendrinta ir *o* kamienui, plg. *dievā* (vns. vard. *dīevs*) kaip *ruokā* (vns. vard. *rūoka*); liet. *dievē* (vns. vard. *diēvas*), bet *raņkoj(e)* (vns. vard. *rankā*).

*r* kamieno daiktavardžiai ir *u* kamieno būdvardžiai latvių kalboje yra išnykę. Antai lat. *māte*, seniau buvęs *r* kamieno, dabar yra linkniuojamas pagal *ē* kamieną, plg. vns. kilm. *mātes*. Lietuvių kalba turi *mótė*, vns. kilm. *móters* ir t.t., bet jau ir čia pagal tokias formas, kaip vns. gal. *móterī* (=gr. *μητέρα*), dgs. gal. *móteris* (=gr. *μητέρας*), atsirado taip pat ir *i* kamienės formos vns. vard. *móteris*, vns. kilm. *móteries*. Be to, lietuvių kalbos tarmėse, ypač žemaičių ir kai kur pietryčių aukštaičių, pastebimos ir tokios grynai balsinio kamieno formos, kaip vns. kilm. *mótės, dukťės* ir kt. Reikia pridurti, kad jos aptinkamos jau senuosiuose raštuose – ir pirmiausia tų autorių, kurių kalboje jaučiama žemaičių tarmės įtaka<sup>1</sup>. Pr. *mūtien, mūtin* (vns. gal.) taip pat yra *ē* kamieno formos<sup>2</sup>. Be šių minėtų formų, žemaičių tarmėje randamas vns. vard. *muoters* su *-s*, pridėtu pagal kitus kamienus. Ši forma negalėtų būti atsiradusi iš *moteris*, nes balsis *i* lietuvių kalboje nelinkęs iškristi. O lat. *akmens* (plg. liet. *akmuō*), matyt, ir bus atsiradęs iš *\*akmenis*. Pr. *kērmens* „kūnas“, *emmens* „vardas“ yra neaiškūs<sup>3</sup>.

Apie visų trijų baltų kalbų laipsniavimo skirtumus jau buvo kalbėta (žr. p. 31–32).

<sup>1</sup> Plačiau žr. F. Specht, KZ, 62, p. 250; E. Fraenkel, – Balticoslavica, 2, p. 48 su literatūra.

<sup>2</sup> J. Endzelīns, Senprūšu valoda, p. 67.

<sup>3</sup> J. Endzelīns, Latviešu valodas skaņas un formas, p. 116, Latviešu valodas gramatika, p. 437 tt., Senprūšu valoda, p. 67.

Latvių kalbos veiksmažodžių fleksija išsiskiria savo modus debityvus, kuris yra sudarytas iš santykinio elemento *jā-* ir esamojo laiko 3 asmens. Debityvo subjektas reiškiamas naudininku, objektas – vardininku, plg. *man jāsaka šis vārds* „mihi hoc verbum dicendum est“. Taip pat ir lietuvių tarmėse linkstama pavartoti debityvą, reiškiant jį šalutiniais sąlygos sakiniais<sup>1</sup>.

Latvių kalbos asmenavimo sistema daugeliu atvejų yra supaprastinta. Antai būtojo laiko *ē* kamienas latvių literatūrinėje kalboje jau nebevertojamas. Tarmėse jis dar pasitaiko, bet ir čia daug kur keičiamas *ā* kamieniu. Lietuvių kalboje būtojo laiko *ē* ir *ā* kamienai yra išplitę.

Lietuvių kalbos tipo *darau̯, dariaū, daryti* veiksmažodžiai latvių kalboje yra asmenuojami taip: es. 1. *daru* (iš \**darau*), būt. 1. *dariju*, bendratis *darīt*. Taigi latvių kalbos būtasis laikas čia yra perėjęs į *-iju, -iju, -īt* asmenavimo tipą, kuriam lietuvių kalboje atitinka *-iju (-yju), -ijau (-yju)* tipas. Ši perėjimą lengvino ta aplinkybė, kad abiejų tipų bendratis formos turėjo vienodą formantą (lat. *-īt*).

Veiksmažodžių *-uôt* (= liet. *-uoti*) būtajį laiką *-avu* (= liet. *-avaū*) turi tik kai kurios latvių kalbos tarmės. Didesnėje tarmių dalyje, taip pat ir latvių literatūrinėje kalboje šių veiksmažodžių būtasis laikas turi *-uojū*. Vadinasi, pavyzdžiui, lat. *mēluôju* reiškia tiek „meluoju“, tiek ir „melavau“.

Puikių J. Endzelyno darbų dėka<sup>2</sup> latvių kalba yra geriau iširta, negu lietuvių. Lietuvių kalba neturi nė vieno atitinkančio dabartinį tyrinėjimų lygį lyginamosios istorinės gramatikos veikalo. Todėl neretai tokį veikalą atstoja J. Endzelyno darbai. Čia trumpai suminėsiu svarbiausius lietuvių kalbos tyrinėjimo darbus.

A. Šleicherio ir F. Kuršaičio gramatikos<sup>3</sup>, daugiausia skirtos Prūsijos lietuvių kalbai, yra aprašomosios. Lietuvių literatūrinei kalbai didelę reikšmę turėjo J. Jablonskio (Rygiškių Jono) gramatikos<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> E. Fraenkel, IF, 46, p. 48, Baltoslavica, 2, p. 93 tt. (pavyzdžiai daugiausia iš pietryčių lietuvių tarmių).

<sup>2</sup> Lettische Grammatik, Riga, 1922, Latviešu valodas skaņas un formas, Rīgā, 1938 [Latviešu valodas gramatika, Rīgā, 1951. – S. K.] ir visa eilė straipsnių lietuvių dialektologijos klausimais leidinyje „Filologu biedrības raksti“ (I–XX, Rīgā, 1921–1940).

<sup>3</sup> A. Schleicher, Litauische Grammatik, Prag, 1856; F. Kurschat, Grammatik der litauischen Sprache, Halle, 1876.

<sup>4</sup> Lietuvių kalbos gramatika, II leid., Kaunas – Vilnius, 1922; Lietuvių kalbos vadovėlis, Kaunas, 1925; Lietuvių kalbos sintaksė, I dalis, Seinai, 1911; Linksniai ir prielinksniai (Jų vartojimas mūsų kalboje), Kaunas, 1928.

Savo medžiaga svarbi yra ir K. Jauniaus gramatika<sup>1</sup>. Lietuvių kalbos vadovėlį latviams parašė J. Plakis<sup>2</sup>. Lietuvių kalba su kitomis kalbomis lyginama O. Vydemano vadovėlyje<sup>3</sup>, kuris, geriau ištyrus senuosius lietuvių rašto paminklus ir tarmes ir pažengus į priekį lyginamajai kalbotyrai, smarkiai paseno. Pirmasis lietuvių kalbos senųjų raštų duomenis gana gausiai pateikė A. Becenbergeris<sup>4</sup>. Per tą laiką pasidarė prieinamas daugelis senųjų lietuvių kalbos tekstų, be to, patikslėjo ir filologinio tyrinėjimo metodai.

Taip pat aktyviai buvo tyrinėjamos ir lietuvių kalbos tarmės. Šios srities darbų galima suminėti nemažą<sup>5</sup>.

Latvių kalba skaitvardžius nuo 11 ligi 19 sudaro taip pat, kaip ir slavų kalbos: prie skaičių 1 – 9 pavadinimų dedamas skaičiaus 10 pavadinimas, plg. lat. *vienpadsmit*, rus. *одинадцать*, lenkų *jedenaste* „vienuolika“. Iš romanų kalbų dėl slavų kalbų įtakos šiuos skaitvardžius panašiai sudaro ir rumunų kalba, plg. rum. *unsprezeci* „vienuolika“ ir kt. Lietuvių kalba čia prie vienetų pavadinimų deda elementą *-lika*, plg. liet. *vienuo-lika*, *dvý-lika* ir t.t.

Elementas *-lika* savo kilme sietinas su liet. *likti*, *pa-likti* ir kt. Vadinasi, liet. *vienuo-lika*, *dvýlika* tiksliai atliepia got. *ainlif*, *twalif*, kurių antrasis komponentas *-lif* taip pat yra siejamas su veiksmažodžiais got. *aflifnan* „likti“, *bileiban* „likti, pasilikti“. Decimalinė sistema germanų kalbose buvo pažeista duodecimalinės sistemos, todėl got. *hund* reiškia ne tik „šimtas“, bet ir „šimtas dvidešimt“.

<sup>1</sup> K. Явнис, Грамматика литовского языка, Петроград, 1908–1916.

<sup>2</sup> J. Plakis, Leišu valodas rokas grāmata, Rīgā, 1926.

<sup>3</sup> O. Wiedemann, Handbuch der litauischen Sprache, Strassburg, 1897.

<sup>4</sup> A. Bezenberger, Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache auf Grund litauischer Texte des XVI. und des XVII. Jahrhunderts, Göttingen, 1877.

<sup>5</sup> A. Bezenberger, Litauische Forschungen. Beiträge zur Kenntnis der Sprache und des Volkstums der Litauer, Göttingen, 1882; F. Specht, Litauische Mundarten, gesammelt von A. Baranowski, I–II, Leipzig, 1920–1922; G. Gerullis, Litauische Dialektstudien, Leipzig, 1930; J. Gerullis ir Chr. Stang'as, Lietuvių žvejų tarmė Prūsijoje, Kaunas, 1933; J. Otrębski, Wschodniolitewskie narzeczce twereckie, I, 1934, III, 1932, Kraków; R. Gauthiot, Le parler de Bui-vidze, Paris, 1903; P. Arumaa, Litauische grammatische Texte aus der Wilnaer Gegend, Dorpat, 1930, E. Fraenkel, Der Stand der Erforschung des im Wilna-gebiete gesprochenen Litauischen, Balticoslavica, 2, p. 16–107, Zum ostlitauischen Dialekt von Tverečius, Balticoslavica, 3, p. 28–54; P. Jonikas, Pagamančio tarmė, Kaunas, 1938; A. Salys, Kelios pastabos tarmių istorijai, Aph, 4, p. 21–34, Lietuvių kalbos tarmės (rankraštis), Tübingen, 1946; Žr. E. Fraenkel, Apie vokiečių mokslininkus, tyrinėjusius lietuvių kalbą, Aidai, 1948, p. 410–415.

Duodecimalinė skaitvardžių sistema susiformavo iš senesnės seksagezimalinės sistemos. Apie jos buvimą graikų ir lotynų kalbose galima spręsti iš skirtumo tarp gr. πεντήκοντα, ἑξήκοντα, lot. *quingaginta*, *sexaginta* (pirmieji komponentai yra kiekiniai skaitvardžiai) ir gr. ἑβδομήκοντα, ὀγδοήκοντα, ἐννῆκοντα, lot. *septuaginta*, *octoginta*, *nonaginta* (pirmieji komponentai yra kelintiniai skaitvardžiai). J. Šmitas konstatavo<sup>1</sup>, kad seksagezimalinė skaitvardžių sistema yra kilusi iš babiloniečių kalbos.

Skaitvardžius *vienūolika*, *dvylika* lietuvių kalba gavo iš duodecimalinės sistemos. Tačiau elementas *-lika* vartojamas ir kitiems skaitvardžiams sudaryti, plg. liet. *trylika* – *devyniolika*. Nors liet. *likti* ir got. *aflifnan* savo reikšme ir sutampa, tačiau jie nėra vienos kilmės: liet. *likti*, kurio *k* yra kilęs iš ide. labioveliarinio priebalsio, priklauso tai pačiai žodžių grupei, kaip lot. *linquere*, s. ind. *riṅákti* „(jis) palieka“, s. sl. *otolěkъ* „liekana“, got. *leihan* „skolinti“, o got. *aflifnan*, *bileiban* kilo iš ide. \**leip-/\*lip-*. Šios šaknies yra liet. *lipti*, s. sl. *prilьpěti*, *prilьnati*, „lipti“, s. ind. *limpámi* „tepu“, gr. λιπος „riebalai“, λιπαρός „riebus, lipnus“ ir kt.<sup>2</sup> Labioveliariniai priebalsiai germanų kalbose nevirto labialiniais. Retos išimtys, kur toks virtimas pastebimas, atsirado dėl neteisingo etimologizavimo ar kitokių veiksnių (daugiausia dėl tolimosios asimiliacijos) [7].

Tokią mano nuomonę paremia toch. *lip-* „likti“ ir *lyipār* „liekana“, kurių reikšmė atsirado iš senesnės reikšmės „lipti, kibti“. Negalima tikrai pasakyti, ar gr. λείπειν „palikti“, λοιπός „likęs; būsimas“ lūpinis priebalsis yra atsiradęs iš ide. *p* ar *kʷ*. Baltų kalbose randamos veiksmažodžio *likti* intarpinės formos pr. *polinka* „palieka“, liet. žem. *link* „lieka“ (Pagramantis<sup>3</sup>), aukšt. *linkù* „lieku“, iš-*linkù* „išlieku“<sup>4</sup>, vartojamos daugiausia pietryčių aukštaičių tarmių<sup>5</sup>. Joms atitinka kitų ide. kalbų intarpinės formos – s. ind. *riṅákti* „(jis) paleidžia“, lot. *linquere* „palikti, mesti, atsisakyti“.

A. Zenas<sup>6</sup> atkreipė dėmesį į tai, kad skaitvardžius nuo 11 ligi 19 visai panašiai, kaip lietuvių kalba, sudaro indėnai vinebago, kurie pri-

<sup>1</sup> J. Schmidt, Die Urheimat der Indogermanen und das europäische Zahl-system, Berlin, 1890.

<sup>2</sup> F. Specht, KZ, 64, p. 67.

<sup>3</sup> P. Jonikas, Pagramančio tarmė, p. 68.

<sup>4</sup> J. Šlapelis, Lietuvių ir rusų kalbų žodynas, Vilniuje, 1921, p. 184, Kirčiuotas lenkiškas lietuvių kalbos žodynas, Vilnius, 1938, p. 210.

<sup>5</sup> Apie jų darybą žr. F. Specht, KZ, 62, p. 89, 114.

<sup>6</sup> A. Senn, StB, 5, p. 83 tt.

klauso sioux indėnų giminei ir daugiausia gyvena Viskonsine ir Neb-raskoje. Analoginius Filipinų kalbų reiškinius nurodė dar A. Potas. Skaitvardžius 21–29, 31–39 ir kt. indėnai vinebago sudaro, prie dešimčių pavadinimų pridėdami skaičių 11–19 pavadinimus. „Vie-nuolika“ ir kiti antrosios dešimties skaičių pavadinimai vinebago kalboje iš esmės reiškia „vienas virš, vienas liekas“ ir t.t. Vadinasi, skaičiaus 21 pavadinimas, sudarytas iš skaičių 20 ir 11 pavadinimų, seniau galėjo reikšti „vienas virš dvidešimt“. Lygiai toks pat reiški-nys randamas J. Bretkūno raštuose, plg. *dvideschimta ir pirma lieka mėnesio* „mėnesio dvidešimt pirma diena“, t.y. „mėnesio dvidešim-ta ir pirma atliekama diena“. K. Sirvydas taip pat rašo *ape deschim-tu lieku adinu* „apie vienuoliktą valandą“. Senuosiuose lietuvių kal-bos paminkluose ir vienas žodis *liekas* bei *vienas liekas* gali reikšti „vienuolika“. Šiuo atveju yra praleistas skaitvardis *dešimtas*. Taip pat dažnai yra praleidžiamas ir skaitvardis *vienas*, kuris ir daugelyje kitų ide. kalbų yra įjungiamas į kitus skaitvardžius ir tokiu būdu nesakomas<sup>1</sup>.

Liet. *-lika* identifikavus su lenkų *-naście*, lenkų *kilkanaście* „ke-liolika“ pavyzdžiu buvo sukurta liet. *keliólika*, plg. liet. *keli* = lenkų *kilka* „aliquot“. Be to, K. Sirvydo žodyne prie lenkų *kilkanaście* randamas liet. *kiekolika*, plg. liet. *kiek*, kuris gali būti vartojamas nežymimąja reikšme.

Skaičiai 20, 30 ir t.t. baltų, kaip slavų ir rumunų kalbose, yra su-vokiami kaip 2, 3 ir t.t. x 10. Antai 20 lietuvių kalboje yra *dvidešimt*, latvių – *dividesmit*, rusų – *двадцать*, lenkų – *dwadzieścia*, ru-munų – *douăzeci*, o 21 lietuvių kalboje reiškiamas *dvidešimt vienas*, latvių – *dividesmit viēns*, rusų – *двадцать один*, lenkų – *dwadzie-šcia jeden* ir kt. Tačiau senuosiuose latvių raštuose šie skaitvardžiai kartais reiškiami kitaip. Antai J. Mancelijaus „Latvių frazeolo-gijoje“ („Phraseologia Lettica“) 21 yra reiškiamas *viens trešā desmitī* „vienas trečiojoje dešimtyje“, o J. Langijaus latvių-vokiečių kalbų žodyne (1685 m.) – *viens trešā* su praleistu, bet aiškiai numanomu *desmit*.

Baltų kalbų tūkstančio pavadinimai liet. *tūkstantis*, lat. *tūks-tuot(i)s*, *tūkstuošs*, pr. *tūsimtons* tiksliai sutampa su s. sl. *tysoštb* (*ty-sqštb*) ir got. *pūsundi*. Kitos ide. kalbos turi kitokius tūkstančio pa-

<sup>1</sup> Apie tai žr. K. Brugmann, IF, 21, p. 1 tt., Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sparchen, 2. Aufl., II, 2<sup>a</sup>, Strassburg, 1911, p. 8; apie tai baltų ir slavų kalbose E. Fraenkel, APh, 7, p. 33 tt.



vadimus. S. ind. *sahásra-*, av. *hazanra-* ir gr. χ(ε)ίλιοι sudaro izoglosą, o lot. *mille*, nepaisant bandymų prijungti prie šios izoglosos, kitose ide. kalbose neturi atitikmenų.

Lazūnuose yra vartojamas iš baltarusių kalbos pasiskolintas *tysiačis*. Ašmenoje greta skolinio *tysečias* yra ir savas žodis *tumstas*<sup>1</sup>. Šis žodis, skirdamasis tik priesaga, yra liet. *tumtas*, *tuntas* „būrys, minia, pulkas“ giminaitis. Jie visi priklauso šakniai, reiškusiai „pusti, brinkti, didėti“ ir slypinčiai liet. *tumėti* „tirštėti“, *tūmulas* „būrys, krūva“, *tūlas* „dažnas, daug kas“, pr. *tūlan* „daug“, gr. τύλη „gumbas, patinimas, iškiluma“, lot. *tumēre* „išsipūsti, būti išpūstam, ištinusiam“, *tumulus* „kauburyš, kalva“, s. sl. *tyti* „tukti, riebeti“, s. ind. *táviti* „(jis) turi galią, reikšmę“, *tavā-* „stiprus, tvirtas“. Be liet. *tūkstantis*, lat. *tūkstuot(i)s*, priesagą *-k-* dar turi liet. *tūkti*, lat. *tūkt* „tukti“. Vadinas, viena tūkstančio pavadinimo izoglosa kerta indų-iranėnų ir graikų kalbų arealą, o antra – baltų, slavų ir germanų kalbų arealą.

Tam tikrais atvejais išvados ex silentio, suprantama, neleistinos. Tačiau nėra abejonės, kad lietuvių kalba seniau taip pat turėjo bendrą su lat. *sāls*, pr. *sal*, s. sl. *solb* druskos pavadinimą, kuris žinomas ir kitose, išskyrus indų-iranėnų, ide. kalbose, plg. gr. ἄλας, lot. *sāl*, got. *salt*, s. airių *salann*, kimrų *halen*<sup>2</sup>. Tai matyti iš liet. *saldūs*, kurio giminaičiai yra lat. *sālds*, s. sl. *sladъkъ* „saldus“, t.y. „aštrus (apie skonį)“<sup>3</sup>. Be priesagos *-d-* yra liet. *sālti* „saldžiam darytis“ (taip pat „geisti, labai norėti“), *salià* „saldumas“, *įsalas*, *salýklas*, lat. *iesals* „salyklas“<sup>4</sup>, plg. rus. *coloд* „salyklas“, lenkų *stód* „salyklas“. Senąją reikšmę „druska“ tebeturi liet. *sólymas* „sūrymas“<sup>5</sup>, tolygus lat. *sālims* „tas pat“. K. Būga čia dar priskiria vietovardžius liet. *Sālakas*, lat. *Salace*<sup>6</sup>.

Liet. *druskà*, įprastinis druskos pavadinimas, kaip rodo lat. *druska* „trupinys“, seniau greičiausiai reiškė „trupinėlis, gabaliukas“. Šie lietuvių ir latvių kalbų žodžiai etimologiškai sietini su gr. θραύειν „trupinti, laužyti“, got. *draú(h)snos* „κλάσματα, ψιχία „(duonos)

<sup>1</sup> Žr. E. Fraenkel, – *Balticoslavica*, 2, p. 59 tt.

<sup>2</sup> Apie keltų druskos pavadinimo priesagą žr. J. Lohmann, KZ, 59, p. 143 tt.

<sup>3</sup> Dėl reikšmių kitimo plg. pranc. *sauce* „padažas“ ir vok. *Sülze* „šaltiena“, plg. J. Schmidt, *Die Pluralbildungen der indogermanischen Neutra*, Weimar, 1889, p. 182.

<sup>4</sup> P. Skardžius, *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, p. 480, 482.

<sup>5</sup> Apie priesagą žr. P. Skardžius, *op. cit.*, p. 210 tt.

<sup>6</sup> K. Būga, *Aistiški studijai*, p. 131, RR, I, p. 372.

trupinys“, kimrų *dryll* (pagal Dž. Strečena<sup>1</sup> iš \**dhruslo-*) ir, gal būt, su lot. *frustum* „gabalėlis, kąsnelis“. Net pačioje lietuvių kalboje randami bendrašakniai tos pačios, kaip kitų ide. kalbų, reikšmės žodžiai, plg. liet. *drūzgas* „šukė, šipulys, didelis trupinys“, *druzgėti* „trupėti“ ir serb.-chorv. *zdrūzgati* „sudaužyti, sutriuškinti“, lenkų *druzgać, druzgotać* „sutrupinti, sudaužyti“<sup>2</sup>.

Kaip *Sālakas* atsirado iš \**sal-/sāl-*, taip *Drūskininkai* kilo iš *druskā*<sup>3</sup>.

Su baltų kalbų reikšmės kitimu „trupinėlis, gabalėlis“→„druska“ galima sulyginti alb. *kripë* „druska“ ir s. sl. *krupa* „ψιγίον, mica“. Liet. *kruopà* „susmulkintas grūdas; maža ko nors dalelė“, *kruōpos* „susmulkinti grūdai; jų sriuba“, kaip rodo senais laikais atsiradęs *uo*, yra pasiskolinti iš baltarusių *krupa* „kruopos“<sup>4</sup>. Kaip paraleles toliau dar galima nurodyti n. gr. ψωμί „duona“, t.y. „kąsnis“, lot. *bucca* „kąsnis“ ir „duonos gabalas, riekė“. Ši lotynų žodį turi pasiskolinusios naujoji graikų ir albanų kalbos, plg. alb. *bukë* „duona“<sup>5</sup>. N. gr. ψάρι „žuvis“ yra kilusi iš gr. ὀψάριον, kuris yra deminutyvinė gr. ὀψον „garnyras“ forma. Pastarąjį žodį Homeras vartojo daugiausia mėsai vadinti. Komedijose jau vyrauja gr. ὀψάριον reikšme „žuvis“, kuri naujojoje graikų kalboje galutinai išstumia visas kitas reikšmes<sup>6</sup>. Pagaliau galima dar paminėti n. gr. κρασί „vynas“, t.y. „mišinys“, ir νερό „vanduo“ (iš νεαρόν „jaunas, šviežias“), t.y. „šviežias (vanduo)“.

Latvių kalba apskritai yra daug daugiau pakitusi ir savo raida pažengusi į priekį, negu lietuvių kalba. Todėl daugelį latvių kalbos formų galima kildinti iš lietuvių kalbos. Tiesa, polinkį į naujoves kai kur galima pastebėti ir lietuvių kalbos tarmėse. Artimiausia lietuvių kalbai yra latvių augšzemniekų tarmė.

<sup>1</sup> J. Strachan, IF, 2, p. 369.

<sup>2</sup> Žr. K. Būga, Aistiški studijai, p. 180, RR, I, p. 282 – 283.

<sup>3</sup> Labai abejotina, ar pr. *dmskins* (Elbingo žodynėlis, 84) „Ohrenschmalz“ galima taisyti į *druskins* (J. Endzelins, Senprūšu valoda, p. 161 tt.).

<sup>4</sup> K. Būga, RR, III, p. 502; P. Skardžius, Die Slavischen Lehnwörter im Altlitauischen, Kaunas, 1931, p. 113.

<sup>5</sup> P. Kretschmer, – Glotta, 15, p. 60 tt., 17, p. 151 tt.

<sup>6</sup> Kalitsunakis, – Festschrift für Paul Kretschmer, Berlin, 1926, p. 96 tt.

Artima lietuvių ir latvių kalbų giminaitė yra mirusi kuršių kalba. Tai – pereinamoji kalba tarp lietuvių ir latvių kalbų. Nepaisant to, kuršių kalbos žodynas neretai yra artimesnis prūsų kalbos žodynui<sup>1</sup>. Jau XIII a. pradžioje kuršiai gyveno vakarų Latvijoje, vadina mojoje Kuržemėje, dabartinių žemaičių teritorijoje ir Klaipėdos krašte. Apie 500 m. e. m. jie gyveno kur kas toliau į pietryčius ir Baltijos jūros dar nesiekė. Dėl kuršių vardo kilmės vieningos nuomonės nėra. Vieni tyrinėtojai jį siejo su s. ind. *kṛśá-*, av. *kərəsa-* „liesas, menkas“, ukr. *копс* „skynimas, kirtimas“, o kiti (pavyzdžiui, M. Fasmeris) – su čekų *krchý* „kairys“, sorbų aukšt. *korch* „kairė ranka“, lenkų *karśniawy* „kairiarankis“. Remdamasis s. ind. *dākṣiṇa-*, reiškiančiu ir „dešinas“ ir „pietų, pietinis“, M. Fasmeris mano, kad tokiu atveju pirminė kuršių vardo reikšmė buvusi „šiaurėje (t.y. kairėje) gyvenantys“. Prikišdamas šiai etimologijai, K. Būga nurodo<sup>2</sup>, kad, prieš įsikurdami ugrofinų genčių žemėse, kuršiai gyveno ne į šiaurę, bet į vakarus nuo lietuvių ir latvių. Todėl K. Būga patikimesne laiko pirmąją etimologiją<sup>3</sup>.

Apie kuršių kalbos liekanas, žinomas iš latvių kalbos bei žemaičių tarmės atitikmenų ir šiaip įvairių reiškinių, kurių negalima išsprauti į latvių kalbos fonetinę sistemą, o ypač iš tikrinių vardų (vietovardžių bei asmenvardžių), daug yra rašęs K. Būga<sup>4</sup> ir pastaruoju metu itin smulkiai V. Kiparskis<sup>5</sup>. Tačiau jis, kaip nurodo J. Endzelynas<sup>6</sup>, nepakankamai akcentuoja kuršių ir latvių kalbų skirtumus.

<sup>1</sup> J. Endzelīns, FBR, 11, p. 192 tt.; E. Blese, – Izglītības ministrijas mēnešraksts, 1931, 1, p. 6 tt., Congressus secundus archaeologorum Balticorum, 1930, p. 293 tt., Congressus primus historicorum Balticorum, 1937, p. 70 tt.

<sup>2</sup> K. Būga, RR, II, p. 235–236.

<sup>3</sup> Plg. Būga, RR, III, p. 251.

<sup>4</sup> K. Būga, RR, III, p. 156 tt.

<sup>5</sup> V. Kiparsky, Die Kurenfrage, Helsinki, 1939.

<sup>6</sup> J. Endzelīns, FBR, 20, p. 248 tt.

Vietoj ide. palatalinių gomurinių priebalsių kuršių kalba, lygiai taip pat, kaip latvių ir prūsų kalbos, turi *s*, *z*, o lietuvių kalba – *š*, *ž*. Junginius *tj*, *dj*, kurie latvių kalboje virto *š*, *ž*, lietuvių kalbos aukštaičių tarmėje – *č*, *dž*, panašiai traktuoja kuršių kalba ir lietuvių kalbos žemaičių tarmė. Tie junginiai kuršių kalboje virto minkštaisiais priebalsiais *t'*, *d'*, kurie latvių kalboje žymimi *k*, *g*, plg. viduramžių dokumentų *Lippayten* ir šių dienų *Lipaiķi*. Prieš tautosilabinį *r* trumpieji balsiai kuršių kalboje pailginami. Vietoj lietuvių-latvių *ie* kuršių kalboje, kaip ir lietuvių žemaičių šiaurinėse tarmėse, yra *ei*.

Kadangi junginiai *en*, *in*, *an*, *un* latvių kalboje prieš priebalsius yra virtę *ie*, *ī*, *uo*, *ū*, tai visi tie latvių kalbos žodžiai, kuriuose šie junginiai randami sveiki, yra tikri kuronizmai. Taigi su šiais junginiais kuršių kalba pasielgė taip pat, kaip lietuvių ir prūsų kalbos. Todėl, pavyzdžiui, lat. *dziņtars* priklauso kuršių substratui (greta senojo lat. *dzītars*). Antra vertus, lat. *dziņtars*, skirtingai nuo *giņtars* (ir *gintāras*), turi *dz*, ir tuo jis skiriasi nuo savo lietuviškojo atitikmens. Vadinasi, kuršių kalboje *k*, *g* prieš priešakinės eilės balsius yra virtę *c*, *dz*. Šiuo reiškiniu kuršių kalba smarkiai suartėja su latvių kalba ir atsiskiria nuo lietuvių ir prūsų kalbų.

Lat. *riņda*, kuri turi lietuvių žemaičių tarmė ir kuris yra giminingas su s. sl. *reďъ* „rikiuotė, eilė“, rus. *ряд*, taip pat yra kuronizmas. Dar paminėsiu kuršišką *sintere* (1253 m.), *Zyntere* (1338 m.) ir upėvardį *Sentece* „santaka“ (1442 m.). Ir čia, kaip ir žodyje *dziņtars*, randame išlaikytus tautosilabinius *in*, *en* ir prieš priešakinės eilės balsius virtusius *dz*, *c* priebalsius *k*, *g*.

Į rytus nuo kuršių XIII a. gyveno žiemgaliai. Jų vardas *žiemgāliai* yra sudarytas iš *žiemà* ir *gālas*, o jų vokiškas pavadinimas *Ziemgalen* – iš lat. *ziema* ir *gals*. Taigi pirminė jų vardo reikšmė buvo „šiaurės krašte gyvenantys“ (plg. liet. *žemiai*, lat. *ziemelis* „šiaurė“). Lat. *zēmgali* (iš kur vok. *Zemgalen*) rodo, kad pirmasis komponentas tarsi yra lat. *zeme* „žemė“. Balsis *e* vietoj dėsningojo *ie* atsirado dėl neteisingo rašymo. Dar toliau į rytus buvo sėlių sodybos. E. Blese<sup>1</sup> sėlių vardą kildina iš lat. *siel(i)s*, *sielains* (liet. *stelis*) ir todėl mano, kad tikroji to vardo forma buvusi *sieli* (lat.). Šie žodžiai savo ruožtu padaryti iš veiksmažodžio liet. *siėti*, lat. *siet*. Tačiau ši E. Blese's nuomonė yra klaidinga, nes genties pavadinimui greičiau būtų buvęs pavartotas žodis *sielininkas*, bet ne *sieliai* [8]. Sėlių kalboje

<sup>1</sup> E. Blese, – Izglītības ministrijas mēnešraksts, 1938, p. 286.

tautosilabinis *n* taip pat yra išlaikytas sveikas<sup>1</sup>. Sėlių kalba su kuršių turi ir daugiau bendrybių.

Prūsų gentys buvo sūduviai-jotvingiai, skalviai, galindai, pamedėnai, pagudėnai, sembai ir kt. Γαλίνδαι και Σουδινοί mini jau Ptolomėjas, o kitus – Petras Dusburgas (XIV a.)<sup>2</sup>. Atskiros prūsų gentys, suprantama, kalbėjo atskiriomis prūsų kalbos tarmėmis. Prūsų kalbos tyrinėtojų tvirtai nustatyta, kad Elbingo žodynėlis yra ne tik seniausias prūsų kalbos paminklas, bet ir parašytas kita tarme, negu katekizmai: pirmasis parašytas pamedėnų tarme, o pastarieji – sembų. Prūsų genčių vardus yra etimologizavęs K. Būga<sup>3</sup>.

Sulotyninta forma *Pomesania* (plg. vok. *Pomesanen* „pamedėnai“) yra kilusi iš pr. *Po-medjan* „Pagirys“ (plg. pr. *median* „miškas“, liet. tarm. *mėdžias* „miškas“, žem. *mėdė* „miškas“, lat. *mežs* „miškas“). Panašiai ir *Pogesania* (plg. vok. *Pogesanen* „pagudėnai“) buvo pasidaryta iš pr. *gudde* „krūmai“, t. y. „miškas“ (plg. italų *bosco* „miškas“, pranc. *bois* „medis, miškas“). Taigi *Pomesania* ir *Pogesania* yra sinonimai. Šios formos yra polonizuotos: jų *s* žymi *dz*, lenkų kalboje atsiradusį iš *dj*. Lenkų kalboje jos atrodė \**Pomediane*, \**Pogediane*. Prūsų žodžio *gudde* balsis *u* lenkų kalboje ten, kur jis neiškrito, per tarpinį *o* virto *e*. Minėtasias formas priesagos atžvilgiu galima palyginti su lenkų *grodzianie* „miestiečiai“, *Rušanie* „Rusos miesto gyventojai“ ir kt.<sup>4</sup> Be to, čia dar galima nurodyti gr. οὐρανίων „dangiškas“ greta οὐράνιον, išvestą iš οὐρανός „dangus“ ir kt.

Pr. *gudde* yra randamas ir prūsų vardyne, plg. J. Gerulio<sup>5</sup> nurodytus vietovardžius *Gudeniten* (vok. *Godnicken*, plg. asmenvardį pr. *Guddenne*<sup>6</sup> ir vietovardį lat. *Gudenieki*), *Gudicus* (vietovė; vok. *Göttkendorf*), *Marsgude* (miškas). Pr. *Lendegudien* yra sudėtas iš dviejų artimos reikšmės žodžių (plg. pr. *lindan* „slėnys“=s. skand. *lundr* „giraitė“, s. sl. *lędina* „terra inculta“, rus. *лѣда*, *лѣдина* „upleistas, krūmais apžėlęs laukas; miške iškirsta vieta; prasta, pelkėta dirva;

<sup>1</sup> K. Būga, RR, III, 267 tt.

<sup>2</sup> Smulkiau žr. K. Būga, RR, II, p. 100 tt., III, p. 110 tt.; apie sūduvius-jotvingius žr. G. Gerullis, – Festschrift Adalbert Bezzenberger, Göttingen, 1921, p. 44; apie skalvių kalbą žr. R. Trautmann, – Streitberg Festgabe, Leipzig, 1924, p. 355 tt.; A. Šalys, – Tauta ir Žodis, 6, p. 291 tt.

<sup>3</sup> K. Būga, RR, III, p. 113 tt.

<sup>4</sup> F. Specht, KZ, 59, p. 251 tt.

<sup>5</sup> G. Gerullis, Die altpreußischen Ortsnamen, p. 47, 87, 95, 231 tt.; plg. J. Endzelin, ZfslPh, 18, p. 120 tt., Senprūšu valoda, p. 182, 204.

<sup>6</sup> R. Trautmann, Die altpreußischen Personennamen, p. 37.

pelkė, apaugusi mišku“, čekų *lada, lado* „pūdymas“, dgs. „pievos“<sup>1</sup>). Pr. *Lendegudien* yra tokiu pat būdu sudarytas, kaip *Lindenmedie* (plg. pr. *median* „miškas“) ir *Lindelawke* (plg. pr. *laucks* „laukas“)<sup>2</sup>. Panašios darybos yra liet. *Gūdgaliai*, lat. *Laugaļi* (lat. *lauks* + *gals*).

Lietuvių kalboje šaknis *gud-* pasitaiko sudėtinuose apeliatyvuose, plg. *gūdkarklis* „pelkėse augantis karklas“, *gūdobelė* „laukinė obelis“ (iš jo retrogradiškai padarytas *gūdobė*), *gūdnotrėlė*, *gūdnotrynė* „gailioji dilgėlė“ (plg. *nōtrynė*, *nōterė*, *notrė* „dilgėlė“)<sup>3</sup>. Iš pastarųjų dilgėlės pavadinimų ir žodžių *mótė*, *móteris* liaudies etimologijos keliu atsirado *gūdmotė* „gailioji dilgėlė, piktadilgė“. J. Endzelynas mano<sup>4</sup>, kad visi šie žodžiai sietini su liet. *gūdas* „baltarusis“. Iš tikrųjų, juos reikia sieti su pr. *gudde*, kurio senesnė reikšmė yra buvusi ne „krūmai“, bet „miškas“, „pelkė“. Nustatyta, kad „miškas“ ir „pelkė“ yra artimos sąvokos ir kad jos neretai yra reiškiamos vienu žodžiu<sup>5</sup>.

Visai panašiai aš interpretuoju ir lenkų *Gdańsk(o)*. Labai ginčytina man atrodo E. Hermano nuomonė<sup>6</sup>, kad *Gdańsk(o)* yra slavizuotas germanų \**Gutans* „gotones, gotai“. Neįtikina manęs nė R. Ekblomo samprotavimai<sup>7</sup>, kad šis vietovardis susijęs su skandinavišku Gotlando salos gyventojų vardu. Prie pr. \**gudān-* „girėnas, miško, girios gyventojas“ lenkų kalboje greičiausiai buvo pridėta slaviška priesaga *-ysk-*. Todėl lenkų *Gdańsk(o)* yra to paties tipo vietovardis, kaip rus. *Двинск, Минск, Курск, Енисейск, Омск, Обск* ir kt.<sup>8</sup> *Gdańsk(o)* (vok. Danzig) tokiu atveju yra „girėnų, miško gyventojų sodybos“. Priesagos *-ān-* liekanas prūsų kalboje ty-

<sup>1</sup> K. Būga, Aistiški studijai, p. 151, RR, I, p. 311; E. Fraenkel, — *Revue des études indo-européennes*, I, p. 408.

<sup>2</sup> G. Gerullis, op. cit., p. 89.

<sup>3</sup> P. Persson, *Beiträge zur indogermanischen Wortforschung*, Uppsala, 1912, p. 813, 815; K. Būga, RR, II, p. 213, 274; F. Specht, KZ, 62, p. 253; J. Endzelins, *Senprūšu valoda*, p. 216, ZfslPh, 18, p. 121.

<sup>4</sup> J. Endzelins, *Senprūšu valoda*, p. 182.

<sup>5</sup> E. Fraenkel, — *Revue des études indo-européennes*, I, p. 405 tt.

<sup>6</sup> E. Hermann, — *Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften in Göttingen*, 1941, p. 245 tt.

<sup>7</sup> R. Ekblom, — *Språkvetenskapliga Sällskapets i Uppsala Förhandlingar 1940—1942*, Uppsala, 1943, p. 149 tt., 156 tt.; ten pat, 1946—1948, p. 159 tt.; be to, žr. *Indogermanisches Jahrbuch*, 28, p. 267.

<sup>8</sup> Žr. dar A. Brückner, *AfslPh*, 38, p. 46 tt.

rinėjo J. Endzelynas<sup>1</sup>. Nemaža yra rašyta apie jos atitikmenis lietuvių ir latvių kalbose (liet. *-on-*, lat. *-ān-*)<sup>2</sup>.

Pr. *\*gudān-* yra tos pačios darybos, kaip lat. *Līvāni* (vietovardis) ir jų vediniai lat. *Salānieši* „Salos kaimo gyventojai“, liet. *tilžionis* „Tilžės gyventojas“, *kiemionis* „kaimo gyventojas“, *sodžionis* „tas pat“ ir kt.

Šio tipo dariniai yra kilę iš *ā*-kamienių vardažodžių. *ā* kamienas gana dažnai kaitaliojasi su *ē* kamienu (plg. liet. *liepė* greta *liepa*, s. sl. *lipa*; pr. *laxde* „lazdynas“ greta liet. *lazdà*, lat. *lagzda* ir *lagzde* ir kt.<sup>3</sup>). Todėl seniau greta *gudde* prūsų kalboje galėjo būti *\*guddā*. Tačiau, sudarant *\*gud-ān-*, *-ān-* galėjo būti pridėtas ir tiesiog prie *gudde*. Panašiai ir lietuvių kalboje priesaga *-ėnas* dedama ne tik prie *ē* kamieno, bet ir prie kitų kamienių vardažodžių, plg. *girėnas* „girios gyventojas“ iš *girė* ir *kalnėnas* „kalnų gyventojas“ iš *kálnas* ir t.t.<sup>4</sup>

Lenkų *Gdynia*, kuri taip pat nieko bendra neturi su gotais ar gotlandiečiais, irgi yra kilusi iš pr. *gudde* „miškas“. Vadinasi, *Gdynia* seniau reiškė „miško vietovė“. Priesagos atžvilgiu ši vietovardį galima palyginti su lenkų *pustynia* „dykuma“ (iš *pusty* „dykas, tuščias“), *Grudynia* (vietovardis) iš *gruda* „grumstas, luitas“<sup>5</sup> ir kt.

Remdamasis tokiais vietovardžiais, kaip *pratum Gdanie* (1504 m. iš Paizerno apylinkių prie Vartos), *Gackopolje* (iš Hercegovinos) ir gausiais šaknies *god-* vietovardžiais (taip pat iš Meklenburgo)<sup>6</sup>, A. Briukneris mano, kad slavų kalbose taip pat būta šaknies *gud-*, giminingos su pr. *gudde*. Jeigu ši hipotezė būtų teisinga (apie jos teisingumą iš anksto aš nesiryžtu spręsti), tai tokios šaknies buvimas galėjo daug prisidėti prie *Gdańsk(o)*, *Gdynia* atsiradimo lenkų kalboje.

Kitas prūsų genties vardas *galindai* yra kilęs iš žodžio, kuriam atitinka liet. *gālas*, lat. *gals* (plg. pr. *galan* „mirtis“). Pirminė *galindai* reikšmė buvo „galiniai, gale gyvenantys“, o tai buvo susiję su galindų geografine padėtimi: jie gyveno pačiame rytiniame prūsų

<sup>1</sup> J. Endzelins, Senprūšu valoda, p. 46.

<sup>2</sup> J. Endzelins, Latviešu valodas skaņas un formas, p. 85, Latviešu valodas gramatika, p. 305; P. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba, p. 272 tt.; F. Specht, KZ, 59, p. 225 tt., 250 tt.; K. Būga, RR, II, p. 372 tt.

<sup>3</sup> K. Būga, RR, II, p. 138, 246 tt.

<sup>4</sup> F. Specht, KZ, 59, p. 251 tt.; P. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba, p. 238 tt., 294.

<sup>5</sup> V. Kiparsky, Die gemeinslavische Lehnwörter aus dem Germanischen, p. 166.

<sup>6</sup> Žr. dar J. Mikkola, RĒSl, 1, p. 200.

ploto pakraštyje, kur randami tokie vietovardžiai, kaip *Galindo* (*Galanda*, *Golentz*), *Golynde*, *Galinden*, *Gallinden*<sup>1</sup>.

Reikia pažymėti, kad vietovardis *Goljadb* (iš baltų *Galind-*) pasitaiko ne tik Smolensko, bet ir Vidurinės Rusijos Maskvos ir Oriolo srityse<sup>2</sup>. Vietovardžių buvimas derinasi su Ipatijaus kronikos liudijimu, kad XI ir XII a. Gžatsko ir Možaisko apylinkėse gyveno gentis *Goljadb*. Ir šie galindai taip pat buvo vadinami pagal savo geografinę padėtį.

Vakariniai galindai, matyt, bus palaikę ryšius su gotais, kad galindų vardas, gotų vartotas asmenvardžiu, aptinkamas vestgotų tarpe Ispanijoje<sup>3</sup>.

Vokiečių ordinui užkariavus Prūsiją, tūkstančiai sūduvių buvo perkelti ir apgyvendinti Semboje, kur jie dar XVI a. kalbėjo savo kalba. Kiti, kaip pasakoja metraštininkas, gelbėdamiesi nuo ordino persekiojimų, 1276 m. pabėgę į Gardino ir Slonimo apylinkes.

K. Būga ir J. Endzelynas<sup>4</sup> mano, kad kai kurios rytų lietuvių tarmių (apie Zietelą ir Slonimą) ypatybės atsiradusios dėl prūsų kalbos įtakos. Į tai aš žiūriu labai skeptiškai<sup>5</sup>, turėdamas galvoje tai, kad minėtos ypatybės atsirado savaimė dėl pačios kalbos raidos. Vadinasi, nėra jokio reikalo laikyti jas atsiradusiomis fonetiškai dėl svetimų kalbų įtakos ar dėl painiojimo su panašiai tariamais slaviskais sinonimais. Ir pats J. Endzelynas<sup>6</sup> sutinka, kad minėtų rytinių lietuvių tarmių *uv* pakitimas į *iv* nėra atsiradęs dėl prūsų kalbos poveikio, nes tokio reiškinių prūsų kalba visai nepažįsta. Pr. *seweynis* „kiaulių tvartas“ (Elbingo žodynėlis, 229) žymi ne *\*siweynis* (plg. lat. *sivēns* greta *suvēns* „paršas“), bet greičiausiai pagal vok. žem. *sewstal* „kiaulių tvartas“ iškreiptą *suweynis*.

Juodkrantės gyventojai Kuršių Nerijoje kalba latvių kalba. Nors ta jų kalba ir vadinama *Kursenieku valoda* „kuršių kalba“, tačiau nėra kuršių. Kaip ši latvių tarmė čia pateko, dabar sunku pasakyti.

<sup>1</sup> K. Būga, RR, III, p. 117; G. Gerullis, Die altpreußischen Ortsnamen, p. 53, 223.

<sup>2</sup> M. Vasmer, – Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften, 1932, p. 642, 644 tt., 649, 662.

<sup>3</sup> K. Müllenhoff, Deutsche Altertumskunde, 2, p. 19; M. Vasmer, op. cit., p. 642.

<sup>4</sup> K. Būga, RR, III, p. 550; И. Эндзелин, Славяно-балтийские этюды, p. 97, J. Endzelins, Senprūšu valoda, p. 8.

<sup>5</sup> E. Fraenkel, – Balticoslavica, 2, p. 19.

<sup>6</sup> J. Endzelins, Senprūšu valoda, p. 246.



Ją yra tyrinėjęs A. Becenbergeris, J. Plakis, J. Endzelynas ir P. Šmitas<sup>1</sup>. Pastarojo darbą aš esu recenzavęs<sup>2</sup> ir ryšium su tuo pridūręs keletą pastabų apie šią Kuršių Nerijos latvių tarmę. Šios tarmės pamatas yra latviškas. Be to, ji turi nemaža lituanizmų ir germanizmų, kurie yra įsiskverbę ne tik į leksiką, bet ir į gramatinės formas. Antai *pēc*, kuris latvių kalboje vartojamas reikšme „po“ laiko santykiams žymėti, Kuršių Nerijos latvių tarmėje dėl vokiečių kalbos įtakos reiškia dar ir erdvės santykius. Lat. *nojemt*, *noņemt* reiškia „nuimti“. Tačiau *mēness nojem* „mėnulis dyla“ Kuršių Nerijos latvių tarmėje yra aiškus germanizmas, nes vok. *abnehmen* vartojamas taip pat intransityviškai ir reiškia „trumpėti, mažėti, silpnėti, dilti“. Germanizmas yra ir *raun pēc māj* „važiuoja į namus“. Vokiečių kalboje *er reist* „jis važiuoja, vyksta“ ir *er reißt* „jis plėšia, rauna“ yra vienodai tariami. Tuo ir paaiškinamas lat. *raūt* „plėšti, rauti“ vartojimas *profiscisci* „išvykti, išvažiuoti, išeiti“ reikšme.

Jau minėjau, kad seniau baltai gyveno daug toliau į rytus ir kad tais laikais Baltijos jūrą tesiekė prūsai. Baltų senųjų sodybų klausimui nepaprastai yra reikšmingi K. Būgos darbai<sup>3</sup>.

Daug lietuviškos kilmės upėvardžių yra randama Minsko ir Smolensko srityse. Tuo remdamasis, K. Būga padarė išvadą, kad seno-

<sup>1</sup> A. Bezenberger, Über die Sprache der preussischen Letten, Göttingen, 1888; J. Plāķis, – Latvijas universitātes raksti, 16, p. 33–124; J. Endzelīns, – Burtnieks, Nr. 12, 1931, p. 1102–1108; P. Šmits, Kuršu kāpu folklorā, Rīgā 1933.

<sup>2</sup> E. Fraenkel, – Annales Academiae Scientiarum Fennicae, 51, 1, Helsinki, 1941, p. 83 tt.

<sup>3</sup> Be jau mano minėto K. Būgos darbo „Aisčių praeitis vietų vardų šviesoje (Kaunas, 1924=K. Būga, RR, III, p. 728 tt.), kurio svarbiausios išvados buvo paskelbtos ir vokiečių kalba (žr. K. Buga, Die Vorgeschichte der Aistischen (Baltischen) Stämme im Lichte der Ortsnamenforschung, Streitberg Festgabe, Leipzig, 1924, p. 22–35), dar reikia nurodyti du svarbius K. Būgos straipsnius: Upių vardų studijos ir aisčių bei slavėnų senovė, Tauta ir Žodis, I, 1923, p. 1 tt. (=K. Būga, RR, III, p. 493 tt.); Lietuvių įsikūrimas šių dienų Lietuvoje, Tauta ir žodis, II, 1924, p. 1 tt. (=K. Būga, RR, III, p. 551 tt.). Taip pat reikšmingas yra vokiečių kalba parašytas straipsnis „Die litauisch-weissrussischen Beziehungen und ihr Alter“ (ZsflPh, I, 1925, p. 26 tt.=K. Būga, RR, III, p. 749 tt.). Kad baltų genčių proistorijai daug vietos K. Būga yra skyręs ir savo „Lietuvių kalbos žodyno“ įvade, matyti jau iš mano nuolatinio jo citavimo. Smulkesnes pastabas apie atskirus vietovardžius galima rasti pirmuosiuose dviejuose „Tautos ir Žodžio“ tomuose. Vertinga yra K. Būgos recenzija apie J. Endzelyno darbą „Latvijos vietų vardi“ (Rīgā, 1922), kurio medžiaga leido K. Būgai atpažinti daugelio Vidžemės vietovardžių suomišką, baltišką, vokišką ir rusišką kilmę ir atskleisti reikšmingas kultūros istorijos perspektyvas.

vėje lietuviai gyveno į rytus nuo dabartinių savo žemių. Jie tik vėliau, spaudžiami iš pietų pusės plūstančių slavų, įkandin sėlių ir latvių patraukė į vakarus. Alūkštos (Latvijoje) apylinkėse, kur kažkada gyveno sėliai, paplitę vietovardžiai su grynai lietuviška priesaga *-iškis*. Be to, lietuviai čia gyveno visai netolimoje praeityje. Priesaga *-iškis* gana dažnai dedama tiesiog prie vietų pavadinimų, kurie randami seniau sėliams priklausiusioje teritorijoje ir kurie, vadinasi, yra sėliškos kilmės, juoba, kad lietuvių gyvenamame plote jų nepasitaiko. K. Būga<sup>1</sup> iš Alūkštos apylinkių pateikia vietovardį *Kekliškis*. Jo šaknis *Kekl-* yra identiška su vietovardžiu *terra Ceklis* (Kuržemės srities pavadinimas), randamu XIII a. dokumentuose. Palyginus šiuos vietovardžius, matyti, kad tuo metu, kai lietuviai brovėsi į sėlių žemes, šie prieš priešakinės eilės balsius dar tebeturėjo sveiką priebalsį *k*, kurį tik vėliau, panašiai kaip latviai, kuršiai ir žiemgaliai [9], bet priešingai lietuviams ir prūsams, pakeitė į *c*.

Lietuvių ir baltarusių kalbų santykiai yra seni. Jie egzistavo dar prieš daugelį slavų kalbų fonetinių pakitimų: *ou* ir *au* virtimą *u*, visoms slavų kalboms bendrą gomurinių priebalsių pakeitimą palataliniais prieš priešakinės eilės balsius, dalinį redukuotųjų balsių *ь, ъ* iškritimą ir dalinį jų perėjimą į *e, o, ę* virtimą *ja*, rusų kalbos grupės *TorT* pasikeitimą į *ToroT* (vadinamasis polnoglasije reiškiny) ir kt. Tai aiškiai matyti iš Baltarusijos teritorijos vietovardžių, kurių tikslūs atitikmenys su pirmine fonetine struktūra randami lietuvių ir latvių vardyne, plg. rus. *Лукеса*: liet. *Laukesa*<sup>2</sup>; rus. *Волчеса*, baltar. *Boyчеса*: liet. *Vilkesa*; rus. *Чемово* (ežero vardas), *Чемовска* (upėvardis): liet. *Kietāviškės* (vietovės prie ežero pavadinimas), pr. *Ketava* (asmenvardis). Rytų Latvijos miestą *Balvi*, esantį prie upės, vardu *Balvupe*, seniau rusai yra vadinę *\*Bolvьskъ*, iš kur vėliau atsirado *Боловск*, plg. dar pr. *Balweniken*. Baltarusių upėvardis *Морюжа* yra kilęs iš senesnio *\*Morža*, kuris, kaip rodo liet. *Mārgis* (ežeras), *Mārgė* (upė ir kaimas; plg. liet. *mārgas*), yra baltiškas. Antra vertus, baltar. *Морюжка* (upė), kilusiam iš prarusų *\*Mьrg-*, atitinka liet. *Murgenis*<sup>3</sup>. Apie *galindus = Goljadь* iš *\*Golędь* jau buvo kalbėta.

Be upėvardžio *Лукеса*, Smolensko srityje yra kaimas *Лукесы*. Tai, anot M. Fasmerio, rodo, kad čia (Porečjės apylinkėse) baltai

<sup>1</sup> K. Būga, – Tauta ir Žodis, II, p. 11 tt.

<sup>2</sup> K. Būga, RR, III, p. 514, 530 tt., 550, 608, 610 tt.; M. Vasmer, op. cit., p. 654 tt.

<sup>3</sup> [UEV, p. 106 duoda formą *Murginis*].

ilgiau išsilaikė, negu kitose upėvardžio *Лыгца* paplitimo vietose, kur baltai aukščiau buvo slavų asimiliuoti.

Į labai senus baltų ir ugrofinų kalbų santykius pirmiausia dėmesį atkreipė danų tyrinėtojas V. Tomsenas<sup>1</sup>. Nuo to laiko tie santykiai pasidarė mėgstama ugrofinistų tema. Apie baltiškos kilmės Pabaltijo ugrofinų kalbų skolinius 1936 m. J. Kalima parašė, deja, suomių kalba didelį darbą<sup>2</sup>, o dar anksčiau, 1930 m. rugsėjo 14 d., Latvijos universitete J. Mikola skaitė paskaitą „Seniausieji ugrofinų ir baltų kalbų santykiai“<sup>3</sup>. Dėl kai kurių J. Kalimos teiginių pastabų padarė J. Endzelynas<sup>4</sup>.

Pabaltijo ugrofinų kalbos iš baltų kalbų gavo daug žodžių. Tačiau jos buvo ne vien tik imančioji pusė. Laivininkystės, žvejybos ir visuomeninio gyvenimo terminų ugrofinų kalbos paskolino ir baltų kalboms. Antai aš laikau tikru dalyku, kad liet. *laivas*, lat. *laīva* „valtis“ yra ugrofiniškos kilmės. Liet. *būrė*, lat. *buŗa*, gal būt, yra ir baltiški žodžiai, lygintini su gr. φᾶρος „skara, apdaras“ (iš \*φαρφος)<sup>5</sup> [10]. Tačiau liet. *burpelis* „medinis samtis burėms palaistyti“<sup>6</sup>, kaip nurodo J. Mikola<sup>7</sup>, antrasis komponentas yra kilęs iš lyvių kalbos [11]. J. Mikola nagrinėja taip pat kai kurias baltų (iš dalies ir slavų) ir ugrofinų kalbų frazeologijos bei sintaksės bendrybes<sup>8</sup>. Jeigu sintaksės bendrybės nėra atsiradusios dėl tų kalbų paralelinės raidos, man rodos, duodančioji pusė čia bus buvusi baltų, kadangi visos J. Mikolos pateiktos konstrukcijos vartojamos ir kitose ide. kalbose.

Baltų ir Pabaltijo ugrofinų kalbų tarpusavio sąveika truko ilgai. Daug žodžių naujaisiais laikais į latvių kalbą pateko iš estų, taip pat ir iš lyvių kalbos, kuri dabar galutinai baigia įsilieti į latvių kalbą. Čia paminėsiu vieną kitą atvejį.

<sup>1</sup> V. Tomsen, *Berøringer mellen de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog*, København, 1890.

<sup>2</sup> J. Kalima, *Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat*, Helsinki, 1936.

<sup>3</sup> Išspausdinta „Izglītības ministrijas mēnešrakts“, 1930, II, p. 438 tt.

<sup>4</sup> J. Endzelin, — *Mémoires de la société finno-ougrienne*, 67, p. 76 tt.

<sup>5</sup> Apie šį graikų žodį žr. W. Schulze, *Questiones epicae*, Gütersloh, 1892, p. 110 tt.; apie baltų žodžius žr. H. Petersson, *Studien über die indogermanische Heteroklise*, Lund, 1921, p. 257.

<sup>6</sup> G. H. F. Nesselmann, *Wörterbuch der Littauischen Sprache*, Königsberg, 1851, p. 338.

<sup>7</sup> J. J. Mikkola, — *Izglītības ministrijas mēnešrakts*, 1930, II, p. 443.

<sup>8</sup> J. J. Mikkola, *op. cit.*, p. 438.

Lat. *vajaga* „reikia“ kilęs iš lyvių *vajāg* „reikalas, reikalingumas“, o lat. *allaž* „paprastai, kaip visuomet, visada“ – iš estų *alasi* arba lyvių *ales* „visuomet“. Klausiamoji dalelytė *vai*, prilygstanti savo funkcija lot. *-ve* „argi, nejaugi“ ir, be to, reiškianti dar „ar, arba“, taip pat yra atsiradusi iš lyvių *voi*<sup>1</sup>. Iš lyvių arba estų *maks* „sumokėjimas“ kilo lat. *maksa* „mokėjimas“, *maksāt* „mokėti, kainuoti“. Lat. *sāts, sāta, sēta* „statybos vieta, aptvaras, sodyba, ūkis“ greičiausiai bus pasiskolinta iš lyvių kalbos (plg. estų *sāt* „užleista vieta, dirvonas“). Šis skolinys gal randamas ir vietovardyje *Nimmersatt* (Klaipėdos apylinkėse), jeigu jis būtų sudarytas iš asmenvardžio *Nemyra* (plg. liet. vietovardį *Nemirai*) ir *sāta*<sup>2</sup>. Iš lyvių *vagār* „dvaro prievaizdas“ ir estų *poeg* yra atsiradę lat. *vagaris* „vyriausias dvaro darbų prižiūrėtojas“ ir *puika* „berniukas“. Lat. *kāzas* „vestuvės“ greičiausiai yra naujadaras iš *kāzinieks* „vestuvininkas“, o pastarasis bus susidaręs iš estų *kāza* „vyras“ ir lat. *-inieks* (plg. dar lyvių *kozgond* „vestuvės“). Lat. *laulāt* „tuokti“ ir *puķe* „gėlė“ taip pat skoliniai, plg. lyvių *loul* „dainuoti; tuokti“ ir *puk’k’, put’t’* „gėlė“. Lat. *ķernāt* „tepti, terlioti, biauroti“ (ir liet. žem. *keřnoti* „gadinti, jaukti, terlioti; plūsti, biauroti, koneveikti“<sup>3</sup>) irgi pasiskolintas iš ugrofinų kalbų, plg. lyvių *kārñ* „tepti, purvinti“, suomių *kernätä* „peikti, smerkti“.

Vadinasi, iš ugrofinų kalbų latvių kalba pasiskolino nemaža būtinės leksikos, klausiamąjį žodelį ir daiktavardį, iš kurio atsirado net pagalbinis veiksmažodis. Panašiai atsitiko ir su vakarų slavų kalbomis, kurios iš vokiečių kalbos taip pat pasiskolino pagalbinį veiksmažodį, plg. vok. *müssen* „privalėti, turėti“, *Muß* „būtinumas“ ir lenkų *musieć* „privalėti, reikėti“ (jau XIV a.), *mus* „būtinumas, reikalas“, čekų *musiti* (gana senas), sorbų aukšt. *musyc, musac*, sorbų žem. *musas, mysas*. Ukr. *mus, musyty* ir baltar. *mus, music* gauti iš lenkų kalbos. Vok. *dürfen* „galėti, turėti teisę“, reikšme „reikėti, privalėti“, yra patekęs į čekų ir sorbų kalbas, plg. s. čekų *drbiti* (dabar nebevertojamas), sorbų aukšt. *dyrbjeś*, sorb. žem. *derbjeś* (su įvairiausiai sutrumpinimais)<sup>4</sup>.

Rumunų *treabă* „reikalas, darbas“, *trebue* „reikia, būtina“, *trebui* „reikėti, privalėti“ yra kilę iš bulgarų kalbos, plg. bulg. *treba* „vie-

<sup>1</sup> Lat. *vai* tik XIX a. paplinta šnekamojoje kalboje ir ima konkuruoti su baltiškos kilmės lat. *jeb* „arba“, žr. A. Augstkalns, FBR, 10, p. 110 tt.

<sup>2</sup> Žr. A. Salys, – Tauta ir Žodis, 6, p. 296; V. Kiparsky, Die Kurenfrage, p. 132, 153 tt.

<sup>3</sup> E. Fraenkel, FBR, 11, p. 57 (su literatūra); K. Būga, RR, II, p. 238, 254.

<sup>4</sup> K. E. Mucke, Historische und vergleichende Laut- und Formenlehre der niedersorbischen (niederlausitzisch-wendischen) Sprache, Leipzig, 1891, p. 597.

šas reikalas, pamaldos“, *treba, trebva, trebe* „reikia, būtina“, *trebam, trebuvam* „man reikia, aš privalau“.

Vakarų romanų kalbos čia turi pranc. *soin* „rūpinimasis, priežiūra, globa“, *besoin* „reikalas, poreikis“, *besogne* „darbas“, *soigner* „rūpintis, žiūrėti, slaugyti, gydyti“, it. *bisogno* „reikmė, trūkumas, skundas“, *bisogna* „reikalas“, *bisognare* „reikėti, privalėti“. Šie prancūzų ir italų kalbų žodžiai yra kilę iš šnekamosios lotynų kalbos, plg. lot. *sonium* „rūpinimasis, globa“, *soniare* „rūpintis, globoti“, o šie, savo ruožtu, – iš frankų \**sunnja*, plg. s. saksų *sunnea* „būtinasis reikalas, vargas, bėda, liga“, got. \**bisunja* „globa“ (atstatytas iš got. *bisunanē* „apie, aplink“)¹.

Turėdamas visa tai galvoje, ir prūsų *massi* „galiu, gali“ su jo gimnaisiais aš laikau greičiau skoliniu iš lenkų *może* „gal būt, tikriausiai“, negu senu baltišku žodžiu² [12].

Kokią didelę įtaką latvių kalbai turėjo lyvių kalba, rodo dar ir tai, kad latvių lyvių tarmėje (lībiskais dialekts) genus femininum yra keičiamas į genus masculinum, ir tuo būdu jis yra apnykęs. Lyvių kalbos įtaka yra ir tas daugelis atvejų, turinčių sekundarinį žodžio pradžios *s-* ir atsiradusių dėl latviškai kalbančių lyvių reakcijos prieš priebalsių grupių supaprastinimą jų gimtojoje kalboje. Iš lyvių tarmės šis reiškinys paplito ir į kitas latvių tarmes³.

Senų baltiškų skolinių ugrofinų kalbose šaltinio, kaip pažymi J. Endzelynas⁴, tiksliai negalima nei apibrėžti, nei nurodyti. Juk su ugrofinų tautomis, kaip pastebi M. Fasmeris⁵, baltai bendravo įvairiose Rusijos vietose. Be to, baltų kalbos raštiškai buvo paliudytos tik prieš kelis šimtmečius, o senieji ugrofinų kalbų skoliniai iš baltų kalbų daugeliu atvejų atspindi prabaltiškąjį būvį ir dauguma gali būti kilę iš mirusių baltų dialektų. Nestebina ir tai, kad baltizmų esama taip pat Volgos ugrofinų (čeremisų ir mordvių) kalbose, nes *goljadь* (galindai) buvo labai toli rytuose gyvenusios baltų gentys.

¹ Plg. R. Meringer, IF, 18, p. 222 tt.; P. Kretschmer, – Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Wissenschaften, 225, 1947, p. 20 tt.

² T. Milewski, – Slavia occidentalis, 18, p. 39. K. Georgijanas taip pat jį laiko polonizmu, žr. C. Gheorghian, Termenii pentru notiunea „a putea“ în limbile indoeuropene, Cernauți, 1931, p. 39 tt. Kitaip J. Endzelynas, remdamasis S. Agreliu, žr. J. Endzelins, Senprūšu valoda, p. 208–209, 212.

³ И. Эндзелин, – Известия отделения русского языка и словестности, 17, 4, p. 127 tt., 131 tt., Latviešu valodas skaņas un formas, p. 66, Latviešu valodas gramatika, p. 238 tt.

⁴ J. Endzelin, – Mémoires de la société finno-ougrienne, 67, p. 82 tt.

⁵ M. Vasmer, – Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften, 1932, p. 665.

# BALTŲ KALBŲ SANTYKIAI SU KITOMIS IDE. KALBOMIS

## BALTŲ IR SLAVŲ KALBOS

### 1. Įvadinės pastabos: skirtingi tyrinėtojų požiūriai

Apie baltų ir slavų kalbų santykius ir spėjamą baltų-slavų kalbinės bendrystės periodą, egzistavusį, kaip ir indų-iranėnų, po ide. kalbinės bendrystės suirimo, rašė daugelis mokslininkų<sup>1</sup>. Ypač artimą baltų ir slavų kalbų giminystę, be kitų, pripažįsta ir J. Endzelynas<sup>2</sup>, R. Trautmanas, 1923 m. išleidęs baltų ir slavų kalbų žodyną<sup>3</sup>, F. Špechtas<sup>4</sup> ir kt. Ir knygoje „Slavų-baltų etiudai“, ir savo straipsnyje, skirtame baltų ir slavų kalbų asmenavimui, apie tų kalbų seniausiuosius santykius J. Endzelynas kalba labai atsargiai. Jo nuomone, apie baltų-slavų prokalbę esą geriau nekalbėti; baltų ir slavų kalbos greičiausiai pergyvenusios bendrąją epochą, kurios metu jose atsiradęs vienas kitas naujadaras.

Tezę apie artimą baltų ir slavų kalbų giminystę griežtai atmeta A. Mejė<sup>5</sup>, K. Būga<sup>6</sup>, A. Zenas<sup>7</sup> ir kt.

Kompromisinės nuomonės dėl baltų ir slavų kalbų seniausiųjų santykių laikosi V. Pizanis<sup>8</sup>, V. Machekas<sup>9</sup>, Chr. Stangas<sup>10</sup> ir kt. Visai pagrįstai Chr. Stangas nurodo, kad pirmiausia reikėtų apibrėžti „kalbinės vienybės“ sąvoką. Jo nuomone, tarp baltų ir slavų kalbų niekad nebuvo tokios vienybės, kuriai būtų būdingi tik individualūs,

<sup>1</sup> Literatūrą žr. A. Senn, — Slavonic and East European Review, 20, p. 251 tt. Kai kurie čia cituojami darbai man, deja, šiuo metu buvo neprieinami.

<sup>2</sup> И. Эндзелин, Славяно-балтийские этюды, p. 200 tt.

<sup>3</sup> R. Trautmann, Baltisch-Slavisches Wörterbuch, Göttingen, 1923.

<sup>4</sup> F. Specht, KZ, 62, p. 248 tt.

<sup>5</sup> A. Meillet, Les dialectes indo-européens, Paris, 1922, p. 40 tt., Le slave commun, Paris, 1934, p. 7 tt., RĚSI, 5, p. 5 tt. (čia analizuojamas baltų ir slavų kalbų žodynas).

<sup>6</sup> K. Būga, RR, III, p. 595.

<sup>7</sup> A. Senn, op. cit., p. 251 tt.

<sup>8</sup> V. Pisani, StB, 2, p. 1 tt.

<sup>9</sup> V. Machek, Recherches dans le domaine du lexique balto-slave, Brno, 1934; plg. mano recenziją apie šį darbą IF, 54, p. 281 tt.

<sup>10</sup> Chr. S. Stang, Das slavische und baltische Verbum, Oslo, 1942, p. 268 tt., 278, NTS, 11, p. 85 tt.

bet ne dialektiniai skirtumai. Tai, ar senovėje baltai ir slavai jautė kalbą viena kalba, esąs visai kitas klausimas, kurį vargu ar įmanoma išspręsti. Nepaisant to, vis dėlto esą galima galvoti apie abiejų kalbų grupių gyvąją izoglosinę teritoriją. Ypač svarbus tas faktas, į kurį aš atkreipiau dėmesį, apibūdinamas prūsų ir lietuvių-latvių kalbų skirtumus, kad daugeliu atvejų bendrų reiškinių su slavų kalbomis turi tik viena katra baltų kalbų grupė, daugiausia prūsų kalba. Chr. Stango nuomone, tai atsitiko, gal būt, todėl, kad baltų kalbų vienybė, priešingai slavų kalbų, buvo palyginti reliatyvi. Analoginį reiškinį Chr. Stangas mato baltarusių kalboje, kuri, būdama artimiausia rusų kalbai, vis dėlto kai kuriais atvejais nuo jos nutolsta ir priartėja prie lenkų kalbos.

Aš taip pat manau, kad baltų ir slavų kalbos turi daug izoglosų. Vienos jų gali būti senovės liekana, nes baltų ir slavų kalbos, būdamos toli nuo kitų ide. kalbų aktyvių kontaktų ir bendravimo židinio, geriau tą senovę išlaikė. Kitos, naujesnės, izoglosos atsirado dėl ilgą laiką baltų ir slavų kalbų kaimynystės. Neretai baltų ir slavų kalbos turi paralelių pakitimų, kurie patys savaime nerodo glaudesnio tų kalbų ryšio. Antra vertus, baltų ir slavų kalbose aptinkami ir aiškūs, ypač žodyno ir sintaksės, skirtumai. Ne vienu atveju baltų kalbos yra kur kas archaiškesnės, negu slavų kalbos. Baltų, slavų ir germanų kalbos, kaip pažymi Chr. Stangas, tam tikrais atžvilgiais sudaro kalbinę sąjungą Pragos lingvistinės mokyklos prasme.

## 2. Baltų ir slavų kalbų fonetikos ir kirčiavimo lyginimas

Ide. trumpieji balsiai *a* ir *o* sutapo baltų, slavų, indų-iranėnų ir germanų kalbose. Pastarosiose dviejose ir baltų kalbose to sutapimo rezultatas yra *a*, o slavų kalbose – *o* (plg. liet. *akis* : s. sl. *oko*). Ide. ilgieji balsiai *ā* ir *ō* slavų ir indų-iranėnų kalbose virto *ā*, germanų kalbose – *ō*, o baltų kalbose šių ide. ilgųjų balsių skirtumas buvo išlaikytas. Vietoj ide. *ā* lietuvių kalba turi *o* (tarm. *ā*), latvių kalba – *ā*. Ide. *ō* visose trijose baltų kalbose virto *uo*, jeigu to virtimo nesukliudė pašaliniai veiksniai (plg. liet. *dūoti*, lat. *duôt* ir gr. *δῶσειν*, bet s. sl. *dati*) [13]. Kartais baltų kalbose vietoj ide. *ō* pasitaiko *o* resp. *ā*, tačiau tai, atrodo, reikia laikyti vėlyvu reiškiniu, atsiradusiu dėl balsių kaitos nukrypimo. Baltų *a*, kaip jau minėta, yra kilęs tiek iš ide. *a*, tiek ir iš *o*. Todėl greta *a*, nors ir k ilusio iš ide. *o*, buvo naujai

sudarytas pailgintasis balsių kaitos laipsnis liet. *o*, lat. *ā* vietoj laukia. mojo *uo*, plg. liet. *nuomonė* : *manaū*, *menū*, *miñti*; *tvorà* : *tvárstyti*, *tvártas*, *tvérti*; *žolė* : *žālias*, *žėlti* ir kt<sup>1</sup>. Todėl ir žem. *svadinti* (t. y. *\*suodinti*)<sup>2</sup>, tolygus s. sl. *saditi*, yra senesnis už plačiai vartojamąjį *sodinti*, atsiradusį pagal normalųjį balsių kaitos laipsnį, išlaikytą žodžiuose pr. *sadinna* „stato, sodina“, *ensadints* „pastatytas, pasodintas“ (plg. got. *satjan* „statyti“). Liet. *\*suodinti* (iš žem. *svadinti*) išsaugojo dėsningąjį, bendrą su liet. *súodys*, *súodžiai*, lat. *suodri*, *suodrėji* (jų pirminė reikšmė „tai, kas nusėda“) šaknies vokalizmą dėl savo reikšmės izoliuotumo. Liet. *\*suodinti*, *súodžiai* šaknies balsių atžvilgiu taip santykiauja su liet. *sėsti*, *sėdėti* (=s. sl. *sědėti*), kaip liet. *rúožas* – su *rėžti* (plg. rus. *раз*, lenkų *raz* „kartas, sykis“, s. sl. *uraziti* „percutere“: s. sl. *rězati* „piauti, kirsti“), liet. *slúogas* – su *slėgti* ir t. t. Liet. *súodys*, *súodžiai*, lat. *suodri*, *suodrėji* giminaičiai yra s. sl. *sažda*, s. anglų *sót* (anglų *soot*), s. airių *suide*. Visi jie turi tą pačią reikšmę ir yra kilę iš tos pačios idė. šaknies *\*sed-/sėd-*. Slavų ir germanų atitikmenys šaknyje turi *ō*, o keltų žodis – *o* balsis<sup>3</sup>. Dėl balsių kaitos nukrypimo yra apkietę kimrų *kuddygl*, bretonų *huzel* (vid. airių *suithe* „fuligo“ pasiskolintas iš britų kalbos)<sup>4</sup>.

Analogiškai pagal liet. būtojo laiko formą *daviaū* (senesnę, negu tarm. *deviaū*, lat. *devu*), lat. *davībe* „dosnumas“ (1586 m. latvių katekizmas<sup>5</sup>), liet. ryt. *davanà*, lat. *davana*, *dakstīt*<sup>6</sup> „duoti“ atsirado tokios formos, kaip pr. *dāt* „duoti“, liet. *dōtas* „davimas, dovana“, *dovanà*, lat. *dāvana*, liet. *dosnūs*, *doslūs*, lat. *dāsns*, liet. *dotilas* „da-

<sup>1</sup> K. Būga, RR, II, p. 242, p. 693 tt.; P. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba, p. 47 tt.; J. Endzelin, KZ, 62, p. 26 tt., APh, 5, p. 10 tt., StB, 4, p. 135 tt.; E. Fraenkel, – Indogermanisches Jahrbuch, 21, p. 391, Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus, p. 96.

<sup>2</sup> F. Specht, Litauische Mundarten, gesammelt von A. Baranowski, II, p. 464; plg. *šuvà*=*šuō*; nepagrįstai K. Būga, RR, II, p. 366 (išnaša).

<sup>3</sup> Plg. dar K. Būga, RR, I, p. 360, II, p. 242, 366; E. Fraenkel, – Mélanges Linguistiques offerts à M. Hlg. Pedersen, p. 448.

<sup>4</sup> H. Pedersen, Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen, I, p. 71, 125, 332, II, p. 33.

<sup>5</sup> A. Bezenberger, Litauische und lettische Drucke des 16. und 17. Jahrhunderts, II, p. 28 (eil. 24).

<sup>6</sup> Apie liet. *daviaū*, lat. *devu* žr. J. Endzelīns, Latviešu valodas skapas un formas, p. 193, 206, Mélanges Linguistique offerts à M. Hlg. Pedersen, p. 420 tt., Latviešu valodas gramatika, p. 877 tt.; kitaip Chr. S. Stang, Das slavische und baltische Verbum, p. 196.



vimas, duoklė“, *dōtalas* „t. p.“, *dātali* „dovanos“, kurios savo šaknies balsiais skiriasi nuo pirminio liet. *dūoti*, lat. *duōt* vokalizmo. Tiek liet. *dāvė*, lat. *davībe* ir kt. šaknies *a*, tiek ir gr. *δοτός* šaknies *o* bei lot. *datus* šaknies *a* yra kilę iš šva indogermanicum.

Liet. *ložė* „išgulusių javų ruožas“, *ložėti* „išgulti“ yra vėliau susidarę, negu *lúožas* „t. p.“ (Baisogala)<sup>1</sup> ir jų šaknies balsiai yra atsiradę pagal *pālažas* „gulimas, guldymas“, plg. lat. *laža* „gultai“, pr. *lasinna* „deda“ (ide. \**legʰh*-).

Savaime suprantama, kad liet. *slúogas*, lat. *buōdzināt* „bėgdinti“, *buokstīties* „bastytis, slampinėti“, *buokstīt* „slėpti“ yra senesni, negu liet. *slōgas*, *slogà*, *boginti* „greitai ar sunkiai ką nešti, vežti, danginti, gabenti“, *bokštavimas* „bėgimas“ (M. Daukša). Pastarieji žodžiai šaknies balsiais kaitaliojasi su liet. *bėgti*, lat. *bēgt*, s. sl. *bēgati*, rus. *бѣжати* (*bēzy*), gr. *φέβεσται* „bėgti, gelbėtis“, *φόβος* „bėgimas, baimė“.

Tačiau reikia pažymėti, kad liet. *slúogas*, lat. *buōdzināt* ir kt. neturi giminaičių su *a* vokalizmu, dėl kurio galėjo atsirasti balsių kaitos nukrypimas. Remiantis gr. *φόβος*, būtų per drąsu baltų prokalbei rekonstruoti \**bagas*, juoba, kad baltų ir slavų kalbose ši šaknis teturi pailgintąjį balsių kaitos laipsnį. Man atrodo, kad pagal ide. kokybinę kaitą *ā* : *ō*, kuri baltų kalbose pasirodo kaip *o(ā)* : *uo*<sup>2</sup>, greta su *ē* besikaitaliojančio *uo* tam tikrais atvejais atsirado ir liet. *o* (lat. *ā*). Tai turint galvoje, galima atsisakyti prielaidos, kad greta reguliariosios balsių kaitos *ē* : *ō* ide. kalbose tam tikrais atvejais seniau egzistavo taip pat ir balsių kaita *ē* : *ā*<sup>3</sup>. Liet. *boginti*, *bokštavimas* galėjo paveikti ir jų semantinė priešybė *sođinti* (greta žem. *svadinti*).

*o*-kaminių vardažodžių vienaskaitos kilmininkas (senasis abliatyvas) baigiasi liet. *-o*, lat. *-a* (iš *-ā*), o ide. prokalbė čia yra turėjusi galūnę *-ōd* (plg. s. lot. *Gnaivōd*), atsiradusią kontrakcijos keliu iš \**-oad*. Italikų kalbose kontrahuojant nugalejo pirmasis elementas, o baltų kalbose – antrasis. S. sl. *a* gali būti tiek iš \**-ōd*, tiek iš \**-ād*. Su \**-oad* virtimu \**-ād* galima palyginti gr. \**στρατοαγός* perėjimą į *στρατᾶγός* (*στρατηγός*) „karvedys“, senųjų lietuvių raštų *noteina* kilimą iš *neateina*, kur *ea* per *ā* virto *ō*. Lotynų kalboje \**ne oinom*

<sup>1</sup> Pr. Skardžius, APh, 3, p. 51, 5, p. 165.

<sup>2</sup> Plg. liet. *stomuō* greta *stuomuō*, *stúomas*: liet. *stóti*, lat. *stát*; žr. dar K. Būga, RR, II, p. 342 tt.

<sup>3</sup> Žr. J. Endzelin, KZ, 62, p. 23 tt., kur kalbama apie got. *nēh* „arti“: liet. *nókti*, lat. *nākt* „ateiti“.

pirmiausia virto \**nōinom*, iš kurio, išmetus diftongo antrąjį elementą, vėliau atsirado *nōn* „ne“, o sutrumpinus diftongo pirmąjį elementą – *noenom*<sup>1</sup>. Čia taip pat kontrahuojant nugalėjo antrasis balsis, t. y. *o*. Kalbėdamas apie lot. *-ōd* ir balt. \**-ā(d)* (iš kurio liet. *o*, lat. *a*) neatitikimą, J. Endzelynas<sup>2</sup> nurodo dar ir skirtingą *āo*, *āω* kontrakcijos rezultata graikų dialektuose: vienur jis buvo *ω*, kitur – *ā*. Nors kai kuriose lietuvių tarmėse ir, atrodo, Elbingo žodynėlio prūsų tarmėje, priešingai katekizmų tarmei, balsiai *o* bei *uo* ir sutapo, jų opozicija buvo išlaikyta didesnėje baltų kalbų ploto dalyje<sup>3</sup>.

Tai, kad *o*-kamienių vardažodžių vienaskaitos abliatyvas lietuvių, latvių ir slavų kalbose perėmė genityvo funkcija, yra paralelus nepriklausomai vykęs tų kalbų reiškinys. Taip atsitiko todėl, kad jau ide. kalbinėje bendrystėje visų likusiųjų kamienų vienaskaitos abliatyvas ir genityvas turėjo vieną ir tą pačią formą, nebuvo skiriami. Prūsų kalba, kaip jau minėta (žr. p. 31), kartu su s. sl. *čъso*, *česo* (lenkų, čekų *co* „ko“), turi išlaikiusi pirminę genityvo galūnę [14].

Ide. skiemeniniai sonantai baltų ir slavų kalbose virto *ir*, *il* arba *ur*, *ul*. Tačiau ir tai nerodo didesnio tų kalbų ryšio. Mat, trumpasis balsis prieš šiuos sonantus atsirado ir kitose ide. kalbose: *a* graikų, *i* keltų, *o* bei *u* italikų ir germanų kalbose. Net senosios indų kalbos *r* gramatikų yra apibūdinamos taip: ketvirtadalis balsio + *r* + ketvirtadalis balsio<sup>4</sup>.

Ide. *eu* baltų kalbose virto *jau*, slavų – *'u*, plg. liet. *liáudis*, lat. *lāudis* „žmonės“, s. sl. *ljudije* „t. p.“ Šio diftongo refleksas germanų kalbose yra *iu*, plg. s. vok. aukšt. *liuti* „žmonės“ ir kt. Baltų kalbos turi nemaža šio dėsniu išimčių. Vienas jų H. Pedersenas<sup>5</sup> bandė aiškinti fonetiškai, kitas – paralelinių formų su *av* < *ev* poveikiu. Lietuvių kalboje *eu* virto *jau* ir daug vėlesniais laikais<sup>6</sup>, plg. *kriaunosà* iš *kreivanosà*. Todėl visai nepagrįstas yra V. Pizanio teiginys<sup>7</sup>, kad baltų kalbose *eu* virtęs *jau* dėl slavų kalbų įtakos.

<sup>1</sup> F. Solmsen, Studien zur lateinischen Lautgeschichte, Strassburg, 1894, p. 51.

<sup>2</sup> И. Эндзелин, Славяно-балтийские этюды, p. 134 tt. J. Endzelīns, FBR, 12, p. 181.

<sup>3</sup> Žr. J. Endzelin, StB, 4, p. 143, Senprūšu valoda, p. 27 tt.

<sup>4</sup> Plg. K. Būga, Aistiški studijai, p. 122.

<sup>5</sup> H. Pedersen, StB, 4, p. 150 tt.

<sup>6</sup> J. Endzelin, FBR, 19, p. 212; K. Būga, RR, II, p. 32.

<sup>7</sup> V. Pisani, StB, 5, p. 101.

Pagal de Sosiūro dėsni akūtinis skiemuo baltų ir slavų kalbose atitraukė kirtį iš prieš einančio cirkumfleksinio arba trumpojo skiemens. Lietuvių kalboje kirtis buvo atitrauktas ir iš trumpųjų skiemėnų, nes trumpieji balsiai lietuvių kalboje traktuojami tvirtagališkai. Latvių kalboje, kuri įtvirtino pastovų žodžio pradžios kirtį, to dėsni veikimo nematyti. Sunku pasakyti, ar de Sosiūro dėsnis veikė prūsų kalboje, nes paminklai neduoda pakankamai medžiagos ir, be to, ne visada nuosekliai vartojamas horizontalusis brūkšnelis, žymintis ilguosius balsius<sup>1</sup>.

Kaip rodo liet. *rankà* iš \**rañkā* (plg. vns. gal. *rañką*, vns. kilm. *rañkos*, dgs. naud. *rañkoms* ir kt.) ir rus. *pyká* (plg. vns. gal. *pýky*), de Sosiūro dėsnis baltų ir slavų kalbose veikė palyginti ankstyvoje epochoje. Tačiau tai, kaip teisingai pažymi N. van Veikas, jokiū būdu nepaneigia jo nepriklausomo veikimo abiejose kalbų grupėse, nes tendencija nukelti kirtį slavų kalbose buvo ryški ir vėlesniais laikais. Slavų kalbose kirtis nušoko ir į tokias sekundarines, iš *u* linksniavimo į *o* kamieną atėjusias galūnes, kaip vns. viet. *-u* serbų-chorvatų ir rusų kalbose ir dgs. kilm. *-ov* rusų kalboje. Pažymėtina ir tai, kad rusų kalboje ir iš dalies serbų-chorvatų tarmėse vns. viet. galūnė *-u* yra kirčiuota ištiesai nepriklausomai nuo prieš einančio skiemens priegaidės (tiesa, serbų-chorvatų Raguzos tarmėje ji kirčiuota tik tuo atveju, jei prieš einantis skiemuo turi krintančiąją intonaciją, atitinkančią lietuvių tvirtagalę priegaidę)<sup>2</sup>. Rusų kalboje dgs. kilm. galūnė *-ov* yra kirčiuota daugiausia ten, kur vienaskaitos vardininko forma dėl „polnoglasije“ pasidarė dviskiemenė, ir tik tada, kada vienaskaitos vardininko formos pirmasis skiemuo yra kirčiuotas, t. y. kada tas skiemuo turi krintančiąją priegaidę [15].

### 3. Linksniavimo lyginimas

Apibūdinant baltų ir slavų kalbų santykius, didelės reikšmės negalima teikti senųjų lietuvių kalbos raštų galūnei *-mus* (dgs. naud.), kuri gali būti identiška su s. sl. *-mъ*. Prūsų kalba čia turi *-mans*. Latvių kalba vartoja įvardžio galūnę *-iem* (dvs. naud). Taigi pačios bal-

<sup>1</sup> Žr. N. van Wijk, IF, 40, p. 1 tt., Tauta ir Žodis, 2, p. 29 tt., Die baltischen und slavischen Akzent- und Intonationssysteme, Amsterdam, 1923, p. 28 tt., 36 tt.; G. Bonfante, StB, 2, p. 68 tt.; J. Endzelin, Senprūšu valoda, p. 20.

<sup>2</sup> Savaime suprantama, kad aš neišleidžiu iš akių vėlesnio visuotinio kirčio atitraukimo serbų-chorvatų štokavų tarmėje ir kalbu apie reiškinius, vykusius prieš šį kirčio atitraukimą.

tų kalbos, jau nekalbant apie kitas ide. kalbas, šiose formose turi skirtingus formantus [16].

Lietuvių ir latvių tarmėse pirmojo asmens įvardžių vienaskaitos netiesioginių linksnių formos turi šaknį *mun-*. Panaši šaknis yra ir slavų kalbose, plg. s. sl. *mŕně* (vns. naud. ir viet.), *mŕnoja* (vns. įn.). Apie šių įvardžių daugiskaitos formas pr. *nouson* „mūsų“, *noūmans* „mums“ (: dgs. vard. *mes*) jau esame kalbėję (žr. p. 34). Šios prūsų kalbos formos pradiniu savo priebalsiu primena s. sl. *namŕ*, *nami*, *nasŕ*, *ny* (priešingai dgs. vard. s. sl. *my*) ir yra senesnės, negu liet. *mūsu*, *mums*, *mumis* ir lat. *mūsu*, *mums*, *mums*, kurios priebalsį *m-* gavo analogiškai pagal dgs. vard. *mēs*. Pirminį būvį yra išlaikiusios tik prūsų ir slavų formos, plg. lot. *nobis*, *nos*, s. ind. *nas* ir liet. *nuodu* „mudu“ (Šiauliai). Savybiniai įvardžiai pr. *mais*, *tvais*, *svais*, labai skirdamiesi nuo liet. *mānas*, *tāvas*, *sāvas* ir lat. *mans*, *tavs*, *savs*, sutampa su s. sl. *mojb*, *tvojb*, *svojb*, o pr. *mais* – net su lot. *meus* (iš *\*mejos*)<sup>1</sup>.

Taip pat jau esame kalbėję ir apie baltų bei slavų kalbų skaitvardžių santykius (žr. p. 32–33), plačiausiai apie *devyni*, *deviñtas*, *trėčias*, kurie yra bendri lietuvių, latvių ir slavų kalboms, bet skirtingi prūsų kalboje. Tačiau tie jų bendrumai nerodo glaudesnių baltų ir slavų kalbų ryšių.

Baltų ir slavų kalbos turi įvardžiutines būdvardžių formas, susidariusias, prie paprastųjų būdvardžių prisijungus įvardžiui *\*ios<sup>2</sup>*, plg. liet. *geràsis žmogùs*, s. sl. *dobryjb člověkŕ*, t. y. „bonus qui (est) homo“, liet. *gėrojo žmogaūs*, s. sl. *dobrajego člověka* ir t.t. Formaliai žiūrint, prie paprastųjų būdvardžių galėtų būti prisijungęs, kaip mano N. van Veikas<sup>3</sup>, ir trečiojo asmens įvardis liet. *jis*, *jŕ*, s. sl. *jego* (plg. deiktinį įvardį lot. *is* „tas“). Ta proga N. van Veikas nurodo got. *saei* „kuris“ (: got. *sa* „šis“) ir s. sl. *iže* „kuris“ (parodomąjo įvardžio ir dalelytės *že* junginys).

Tačiau ir šiuo atveju baltų ir slavų kalbų įvardžiutines formas sintaksiškai galima interpretuoti anksčiau nurodytu būdu (t. y. „bonus qui (est) homo“). Taigi ir toliau jas galima lyginti su analoginiu santykinio įvardžio vartojimu greta būdvardžių Avestos kalboje. Visiškai panašiai santykinis įvardis *ya-* su būdvardžiais yra vartojamas ne tik senojoje persų kalboje, kur jį, išskyrus vieną kitą prie-

<sup>1</sup> J. Endzelin, KZ, 61, p. 276.

<sup>2</sup> F. Specht, KZ, 59, p. 272 tt.

<sup>3</sup> N. van Wijk, – Germanicoslavica, 3, p. 19 tt.

veiksminę konstrukciją, išstūmė parodomieji įvardžiai *hya-*, *tya-*<sup>1</sup>, bet ir dabartinės persų kalbos Izafeto tarmėje. Vadinasi, liet. *gerasis žmogus* ir s. sl. *dobryj človek* bent sintaksiškai lygintini su tokiomis Avestos konstrukcijomis, kaip *tāiš šyaodanāiš yāiš vahištāiš* „puikiausiaisiais darbais“, *imaṃ daēnaṃ yaṃ āhūrīm zarađuštrīm* „ahuriškoji Zaratustros religija“, plg. s. persų *kāra hya bābairuvija* „toji babiloniečių kariuomenė“, *hya aniya kāra pārsa* „kita persų kariuomenė“. Ir šiuose Avestos bei senosios persų kalbos pavyzdžiuose, kaip baltų ir slavų kalbų įvardžiuotiniuose būdvardžiuose, santykinis įvardis su būdvardžiu yra derinamas linksniu. Santykinis įvardis Avestos kalboje ir jį pakeitęs parodomasis įvardis senojoje persų kalboje paprastai eina prieš būdvardį, o baltų ir slavų kalbose — po jo. Tačiau senuosiuose lietuvių kalbos paminkluose įvardinis elementas neretai yra įterpiamas tarp priešdėlio ir būdvardžio, taigi taip pat eina prieš būdvardį, plg. *žaisla pajoprasta, visi sujiespausti, prajispuolęs* ir kt.<sup>2</sup>

Iranėnų kalbose šis įvardis vartojamas ir prieš atributyvines konstrukcijas, kuriose būdvardis nuo daiktavardžio ir įvardžio skiriasi linksniu, plg. av. *maḍrām yim haurvatāto* „sveikatos formulė“, s. persų *yaunā tyaiy (h)uškahyā* (kilm.) *utā tyaiy drayahyā* (viet.) „tie žemyno ir tie jūros [t. y. salų] graikai“<sup>3</sup>.

Su šiomis iranėnų kalbų konstrukcijomis galima palyginti tokius senųjų lietuvių kalbos paminklų darinius, kaip *dangujis, dangujejis* „in caelo qui (est), caelestis“ ir kt.<sup>4</sup>, kuriuose įvardinis elementas prijungtas prie vardažodžio vietininko formos.

Šiaip ar taip, baltų ir slavų kalbų įvardžiuotiniai būdvardžiai iranėnų kalbose turi ryškias paraleles, ir todėl jų negalima laikyti vien baltų ir slavų kalbų reiškiniu.

Slavų, prūsų, lietuvių (tarmėse) ir latvių (senesniuose paminkluose) kalboms būdinga tai, kad jose gimininių įvardžių visų trijų gimininių daugiskaitos casus obliqui yra reiškiami viena forma. Tai baltų ir slavų kalbų archaizmas, kuris, be to, randamas ir germanų kalbose ir kitoms ide. kalboms, netgi indų-iranėnų, yra visai sveti-

<sup>1</sup> A. Meillet et E. Benveniste, Grammaire du vieux-perse, p. 21 tt., 246 tt.

<sup>2</sup> Literatūrą žr. E. Fraenkel, Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus, p. 15.

<sup>3</sup> Žr. A. Meillet, Les dialectes indo-européens, p. 43 tt., RĒSI, 6, p. 166 tt.; V. Pisani, StB, 2, p. 22; E. Schwyzer, KZ, 63, p. 105 tt.

<sup>4</sup> Plg. F. Specht, — Tauta ir Žodis, 4, p. 89 tt., KZ, 59, p. 269 tt., E. Fraenkel, op. cit., p. 16 tt.

mas, plg. s. sl. dgs. naud. *těmŕ*, dgs. įn. *těmi*, liet. (tarm.) *tiems*, s. lat. *tiem(s)*, pr. *steimans*, got. dgs. naud. *haim* ir kt. (vartojami ir vyriškajai, ir moteriškajai giminei reikšti). Šiaip lietuvių ir latvių kalbos čia vartoja skirtingas formas, plg. liet. *tiems*, *tóms*, lat. *tiem*, *tām*, kaip s. ind. *tébhyas* (vyr. ir niek. g.), *tábhyas* (mot. g.) ir kt.<sup>1</sup>

#### 4. Baltų ir slavų veiksmažodžio fleksija

Baltų ir slavų kalbų veiksmažodžio fleksija yra paremta tais pačiais ar bent labai panašiais principais. Tai ypač aiškiai matyti iš to, kad gausūs ir mažai tarpusavy susiję laikų ir nuosakų kamienai, – tokie, kokie jie randami indų-iranėnų ir graikų kalbose, – buvo baltų ir slavų kalbose pakeisti dviem ar trim kamienais (esamojo, būtojo laiko ir bendraties). Tačiau ir kitos ide. kalbos, sakysim, italikų, keltų ir germanų, taip pat skiria tik vieną kitą kamieną, kurių pamatu yra sudaromos atskiros formos. Antra vertus, baltų ir slavų kalbose, sudarant veiksmažodžių paradigmas, esama ir nemaža skirtubių, kurioms ne visada lengva surasti bendrą pirminį pagrindą<sup>2</sup>.

Baltų ir slavų kalbos turi priesagos *-ėti* veiksmažodžių klasę, kuri esamajame laike yra asmenuojama pusiau tematiškai, t. y. esamajame laike čia yra *io-*, *i-* kamienės formos, o būtajame – *ē-* kamienės formos, plg. liet. *turiù*, *galiù*, *guliù* (vns. 1 asm.): *tùri*, *gàli*, *gùli* (vns. 3 asm.), *tùrime*, *gàlime*, *gùlime* (dgs. 1 asm.), *turėti*, *galėti*, *gulėti*; s. sl. *viždŕ* (iš *\*vid-jŕ*), *ležŕ* (vns. 1 asm.): *viditŕ*, *ležitŕ* (vns. 3 asm.), *vidimŕ*, *ležimŕ* (dgs. 1 asm.), *viděti*, *ležati* (*-ža-* iš *-gē-*).

Šių baltų ir slavų kalbų formų skirtumas yra tik tas, kad lietuvių kalboje jų formantas *i* yra trumpas, o slavų kalbose – ilgas. Greta formų su trumpuoju *i* ir formų, perėjusių į *-e/-o-* asmenavimo tipą, latvių kalboje randamos ir formos su ilguoju *i*<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Apie tai žr. F. Specht, KZ, 56, p. 264 tt., 60, p. 254 tt., 272 tt.; J. Endzelin, StB, 1, p. 110 tt., Latviešu valodas skaņas un formas, p. 138, Senprūšu valoda, p. 79; J. Gerullis ir Chr. Stang'as, Lietuvių žvejų tarmė Prūsusoje, p. 44; E. Fraenkel, – Balticoslavica, 3, p. 43. Plg. dar liet. *dzidzimi dovanėlēm* (Seinai, žr. Tauta ir Žodis, 1, p. 147).

<sup>2</sup> Plg. A. Mejės nuomonę (Les dialectes indo-européens, p. 48), kuriai iš esmės pritaria ir N. van Veikas bei Chr. Stangas (N. van Wijk, – Tauta ir Žodis, 4, p. 83; Chr. S. Stang, Das slavische und baltische Verbum, p. 275).

<sup>3</sup> J. Endzelins, Latviešu valodas skaņas un formas, p. 178, Latviešu valodas gramatika, p. 790 (išnaša), Streitberg Festgabe, Leipzig, 1924, p. 45; Chr. S. Stang, op. cit., p. 23, 152.

F. Špechtas mano<sup>1</sup>, kad tiek šių formų, tiek ir iteratyvinių bei kauzatyvinių veiksmažodžių (plg. dar s. sl. *nositō*, *poitō*; bendratys *nositi*, *poiti*) formantas *i/i* yra kilęs iš ide. \*-eje-, plg. lot. *video* „matau“, *moneo* „primenu; įkalbinėju“, gr. φορέω > φορῶ „nešu“, s. ind. *pātáyāmi* „verčiu bėgti“, *patáyāmi* „skrajoju, plazdenu“. Tačiau tokio fonetinio pakitimo nei baltų, nei slavų kalbų medžiaga pagrįsti neįmanoma<sup>2</sup>. Neteisingai F. Špechtas interpretuoja ir ryšium su tuo pateiktus tokius pavyzdžius, kaip liet. *širšlŷs* „vapsva, sparva“, lot. *eculeus* „kumeliukas“. Šie lietuvių ir lotynų kalbų pavyzdžiai dėl *-ijo-* pakitimo į *-i/i-* baltų kalbose veikiausiai taip santykiauja vienas su kitu, kaip graikų eoliečių χρῦσιος „auksinis“, tesaliečių λιθιος „akmeninis“, liet. *auksinis* su kitų graikų dialektų χρῦσεος (atiekiečių χρυσοῦς), lot. *aureus*. Taigi reikia pripažinti besiskiriančių tik balsių kaita formantų *-ijo-* ir *-ejo-* paraleliškumą<sup>3</sup>.

Liet. *galiù*: *gālime*, *sėdžiu*: *sėdime*, s. sl. *šědō*: *sědimō*, *viždō*: *vidimō* ir kt. savo pusiautematine fleksija sutampa su lot. *capio* „imu“: *capimus*, *sopio* „užmigdau“: *sopimus*<sup>4</sup>; got. *nasja* „(jis) gelbsti“: *nasjib* (dgs. 2 asm.) iš *\*nasib*, *wandja* „(jis) suka“: *wandeib* (dgs. 2 asm.); s. vok. aukšt. *neriu* (*nerru*) „gelbsčiu“, *zeliu* „sakau, pasakojau“, *liggu* „dedu“: *nerit*, *zelit*, *ligit* (vns. 3 asm.). Svyravimas tarp *ē* asmenavimo ir pusiautematinio asmenavimo pastebimas ir daugelyje germanų kalbų (senojoje vokiečių aukštaičių, senojoje saksų, senojoje anglų ir senojoje islandų). Jis ypač būdingas trečiosios (silpnosios) asmenuotės (tipas s. vok. aukšt. *habēn*) esamojo laiko formoms<sup>5</sup>. Remdamasis tuo, kad tipo s. sl. *sědimō* *nosimō* veiksmažodžiai viduriniame skiemenyje turi cirkumfleksą, kuris tik tam tikrais čia plačiau nenagrinėtais atvejais buvo pakeistas akūtu, V. Machekas

<sup>1</sup> F. Specht, KZ, 62, p. 78 tt.

<sup>2</sup> И. Эндзелин, Славяно-балтийские этюды p. 173 tt.; Chr. S. Stang, op cit., p. 25 tt.; plg. dar J. F. Lohmann, KZ, 57, p. 241, kur liet. *žvejā*, *žvėjās*, *žvejŷs*, lat. *zveja*, *zvejš* lyginami su s. ind. *mṛgayā* „medžioklė“, *mṛgayū* – „medžiotojas“ tipo dariniais.

<sup>3</sup> Žr., be to, F. Solmsen, – Rheinisches Museum für Philologie, 58, p. 599 tt., KZ, 32, p. 551 tt., W. Schulze, Zur Geschichte lateinischer Eigennamen, p. 435, F. Bechtel, Die griechischen Dialekte, I, p. 51, 167.

<sup>4</sup> Apie lotynų kalbos trečiąją, arba *-i-*, ir ketvirtąją asmenuotę, kuri dažnai pakeičia trečiąją, žr. A. Graur, BSL, 40, p. 127 tt., 142, 150. Denominatyvai (*finire* „baigti“: *finis* „galas“), jo nuomone, atsiradę pagal pirmąją asmenuotę (*plantare* „sodinti“: *planta* „daigas; augalas“).

<sup>5</sup> Žr. A. Meillet, Les dialectes indo-européens, p. 112; C. Karstien, KZ, 65, p. 149.

mano<sup>1</sup>, kad šių slavų kalbų veiksmažodžių formantas *-i-* yra kilęs ne iš *ī*, bet iš *ei*. Jei iš tikrųjų būtų taip, tai s. sl. *sědimъ, vidimъ, nosimъ, poimъ* ir kt. formos taip santykiautų su kitų ide. kalbų formantą *-eje-* turinčiomis formomis, kaip s. ind. (Vedų) *bhárti* „jis neša“, lot. *fert* „t. p.“ santykiu su s. ind. *bhárati* ir t.t.

Baltų kalbos turi gausius tipo *derù*: *derėti, budù* : *budėti, menù* : *minėti* veiksmažodžius. Pradžioje, matyt, šiam tipui priklausė vienas kitas pavyzdys, ir tik vėliau jis smarkiai išsiplėtė. Tipą liet. *menù* F. Špechtas<sup>2</sup> pagrįstai laiko senesniu už tipą liet. *miniù, mini*, s. sl. *mъnjъ, mъnitъ*. Taip pat ir liet. *budù* yra senesnis, negu paralelinė forma liet. *budžiù*, : s. sl. *bъždъ* (iš *\*bъdjъ*). Liet. *miniù, budžiù* yra atsiradę pagal tipą *turiù* : *turėti*. Daugelyje latvių kalbos tarmių, atvirkščiai, tipas *-iu* : *-ēt* yra keičiamas tipu *-u* : *-ēt*.

Tipu *derù* : *derėti* atitikmenų slavų kalbos turi tik vieną kitą<sup>3</sup>.

Slavų kalbų iteratyvinius veiksmažodžius su *-jъ, -iti* lietuvių kalboje atitinka veiksmažodžiai su *-au, -yti*. Šie slavų kalbų veiksmažodžiai yra *i* kamieno, o jų lietuviški atitikmenys yra pusiautematiniai *ā*-kamieniai, plg. liet. *laikaũ, laiko* (o iš *ā*), *laikýti* (tai veiksmažodžio *likti, palikti* iteratyvas). Tačiau rytinėse lietuvių tarmėse šio tipo veiksmažodžiai įgyja kauzatyvinį atspalvį, ir jų esamojo laiko formos baigiasi *-iu*, plg. ryt. *mókiu* : lk. *mókau*; *pildžiu* : lk. *pildau* ir kt. Kadangi šio tipo veiksmažodžių esamojo laiko fleksija yra grynai tematinė (plg. ryt. *mókia, pildžia*), o slavų kalbose jie yra asmenuojami pusiautematiškai (plg. s. sl. *nošъ, pojъ* : *nositъ, poitъ*), tai vargu ar galima, kaip tai daro J. Endzelynas ir Chr. Stangas<sup>4</sup>, juos sieti vienus su kitais. Ši tematinė fleksija greičiausiai bus atsiradusi pagal būtojo laiko analogiją (plg. *mókiau*), ir tuo labiau, kad tarmėse panašiai yra atsitikę ir su kitų kamienų veiksmažodžiais<sup>5</sup>. Patikimas yra tik lietuvių ir slavų kalbų būtojo laiko veikiamųjų dalyvių lyginimas, plg. liet. *sākęs, sākiusio, sākiusi, sākius* ir s. sl. *chvalъ* „gyręs“, vns. kilm. vyr. ir niek. g. *chvalъša*<sup>6</sup>.

<sup>1</sup> V. Machek, ZfslPh, 18, p. 61 tt.

<sup>2</sup> F. Specht, KZ, 62, p. 79 tt., 99 tt.

<sup>3</sup> F. Specht, KZ, 62, p. 82; A. Meillet, Le slave commun, p. 195 tt. (= Общеславянский язык, p. 187 tt.); V. Machek, ZfslPh, 18, p. 72.

<sup>4</sup> J. Endzelins, Latviešu valodas skaņas un formas, p. 184, Latviešu valodas gramatika, p. 862 tt.; Chr. S. Stang, Das slavische und baltische Verbum, p. 150.

<sup>5</sup> Žr. E. Fraenkel, Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus, p. 29 (išn. 2) ir ten nurodytą literatūrą.

<sup>6</sup> J. Endzelins, Latviešu valodas gramatika, p. 879; Chr. S. Stang, op. cit., p. 151, 207.



Tipo *laikaũ* : *laikyti* veiksmažodžiai prūsų kalboje visomis (tame tarpe ir infinityvo) formomis perėjo į liet. *žinaũ* : *žinóti*, lat. *zīnu* : *zīnāt*, pr. (*er-*, *po-*) *sinnat* tipą. Todėl prūsų kalboje ir randame bendratį *laikūt* (=liet. *laikyti*) su *ũ*, atsiradusiu iš *ā* po gomurinių priebalsių.

Ide. šaknis \**g'nō-* „žinoti, mokėti“ pradžioje turėjo determinatyvinę reikšmę, ir dėl to esamasis laikas iš jos nebuvo daromas. Todėl ir s. sl. *znati* esamojo laiko paradigma yra tematinė (plg. vns. 1 asm. *znaję*, vns. 3 asm. *znajetę*), o liet. *žinaũ*, *žino* yra asmenuojamas pusiautematiškai. Vėliau esamasis laikas buvo pradėtas daryti ir iš ide. \**g'nō-*, tačiau darybos priemonės atskiruose ide. dialektuose buvo jau skirtingos. Tuo ir paaiškinamas šios šaknies esamojo laiko formų įvairumas, taip pat ir izoglosų buvimas tarp palyginti tolimesnės giminstės ide. kalbų<sup>1</sup>, plg. gr. *γῆγνώσκω* „pažįstu, žinau“ (su inchoatyviniu sufiksu), s. persų *xšnāsātiy* (*s* iš *sk*), lot. *nōscere* „pažinti“. Kita izoglosa apima senąją indų ir Avestos kalbas, plg. s. ind. *jāndmi*, *jānimáh*, *jānanti* ir av. *paitizānanti*, *zanāt*, *zanan*. Slavų kalbų esamojo laiko formos atitinka s. vok. aukšt. *knāen* (s. anglų *knáwan* „to know“ yra kilęs iš perfekto formos, plg. s. ind. *jajñau*, lot. *nōvi*).

Baltų kalbos neturi s. sl. *glagolję* : *glagoliti* „kalbėti“ tipo<sup>2</sup> veiksmažodžių, o slavų kalbose nerandama tikslų atitikmenų liet. *-inti*, pr. *-int*, lat. *-ināt* veiksmažodžiams, kurie daugiausia yra kauzatyviniai, kartais ir iteratyviniai ir kurie yra lyginami su gr. *-άειν*, *-αἰῶν*, s. ind. *-anyāti*, *-anāyāti*, av. *-anaiti* veiksmažodžiais<sup>3</sup>.

Baltų kalbose labai išplitę intarpiniai veiksmažodžiai, turintys inchoatyvinę reikšmę, o slavų kalbose jų yra tik vienas kitas. Inchoatyvinę reikšmę slavų kalbose turi *-nę*, *-nęti* veiksmažodžiai, kurie paprastai yra perfektyviniai ir todėl yra priešpastatyti imperfektyviniams (plg. *dvignęti* „judėti“ : *dvigati*)<sup>4</sup>. Baltų kalbose taip pat randame iš dalies senų esamojo laiko *-nu* formų, tačiau inchoatyvinę funkciją čia vis tik atlieka intarpinės formos, kuriose intarpas gali būti įterpiamas ir prieš sonantus (tai rodo jų naujumą), plg. *lįja* (t.y. *lįja*) (: *lýti*, *lįjo*); *kylũ* (t. y. *kįlũ*) (: *kilti*, *kilaũ*, plg. *kélti*) ir kt. Vadi-

<sup>1</sup> J. Vendryes, StB, 5, p. 62 tt.

<sup>2</sup> N. van Wijk, — Symbolae grammaticae in honorem Joannis Rozwadowski, II, Kraków, 1928, p. 159 tt., Tauta ir Žodis, 4, p. 67 tt.

<sup>3</sup> E. Fraenkel, APH, 7, p. 17 tt.

<sup>4</sup> Apie s. sl. *-nęti* ir 5 klasės s. ind. *-nómi*, (dgs.) *-numáh*, gr. *-νῦμι* *-νομευ* veiksmažodžių santykius žr. J. Endzelin, KZ, 51, p. 13 tt., V. Machek, ZsIFh, 15, p. 85 tt. ir ypač P. Tedesco, — Language, 24, p. 346 tt.

nasi, s. sl. *vъzbъnъti* (*bъn-* iš *\*bъd-n-*) atliepia liet. *pra-bundù* (*pra-budaũ, pra-bùsti*)<sup>1</sup>. Slavų kalbų inchoatyviniai veiksmazodžiai atitinka germanų kalbų *-nan* veiksmazodžius, plg. got. *gawaknan* „nubusti“, s. sl. *sъchnъti* „džiūti“, got. *gapaúrnsnan* „sudžiūti“ ir kt.<sup>2</sup>

Pr. *postānai* (optatyvas) „būtum“, *postānimai* „būtume“ tiksliai atliepia s. sl. *stanъ* „stoju, tampu“. Šių šaknies *\*stā-* esamojo laiko formų neturi lietuvių-latvių kalbos. Pr. *sindats, sindants, syndens* „sėdįs“ darybiniu atžvilgiu atitinka s. sl. *sędъ* „sėsiuosi“. Ši slavų kalbų intarpinė forma yra to paties darybinio tipo, kaip s. sl. *lęgъ* „gulsiuos“, *będъ* „būsiu“ (plg. lot. (*mori*)*bundus* „mirštantis“<sup>3</sup>), *obręštъ* (: *obręsti*) „rasiu“. Apie pr. *polinka* „lieka“, liet. tarm. *linkù, išlinkù, liňk* ir s. ind. *riñacmi* „paleidžiu“, lot. *linquere* „palikti“ panašumą jau buvo kalbėta (žr. p. 54).

S. sl. *žędati* „trokšti, norėti“, *žęždъ, žęždeši* (es. 1. vns. 1 ir 2 asm.) ir *žędajъ* (es. 1. vns. 1 asm.) visos formos turi intarpą, pradžioje dėsningai buvusį tik esamajame laike. Atitinkamos lietuvių kalbos formos yra išlaikiusios pirminę padėtį, plg. *gendù, gedaũ, gęsti; genduõs, gedaũs, gęstis, pasigęsti*. Be av. *jaidyemi* „prašau“, gr. *ποθέω* „noriu, trokštu“, *θέσσαντο* „(jie) prašė, meldė“, *πόθος* „ilgesys, troškimas“, s. air. *guidimm* „prašau“, liet. *gedėti*, šiai šakniai dar priklausoma su *o* vokalizmu kauzatyvas liet. *gadinti* ir su *õ* (liet. *o* vietoj laukiamojų *uo*) vokalizmu liet. *godùs* bei *gõdas*. Intarpas *n* per analogiam įsibrovė net į vardažodinį abstraktą s. sl. *žęžda* „troškulys“ (iš *\*gend-jā*).

Panašiai atsitiko ir su liet. *jùngti*, lat. *jùgt* (*ũ* iš *un*) bei lot. *jungere*. Pradžioje intarpas *n* buvo būdingas tik esamojo laiko formoms liet. *jùngiu*, lat. *jùdzu* (*ũ* iš *un*, *dz* iš *gĩ*), lot. *jungo* = s. ind. *yunájmi, yuñ-jmáh* (dgs.). Vėliau jis buvo apibendrintas ir būtojo laiko, bendraties bei vardažodinėms formoms, plg. liet. *jùngiau*, lat. *jùdzu*, lot. *junxi*, liet. *jùngti*, lat. *jùgt*, lot. *unctus* (dalyvis), liet. *jùngas*, lat. *jùgs*. Lot. *jugum*, s. ind. *yugá-m* (bet *áyunga-* „nelyginis“<sup>4</sup>), gr. *ζυγόν*, got. *juk*, s. sl. *igo* (iš *\*jugo*) neturi intarpo ir todėl yra senesni [17].

Jau anksčiau smulkiai buvo išnagrinėtas veiksmazodis liet. *drįsti*, lat. *drístēt*, kurio esamojo laiko formų intarpas buvo ne tik api-

<sup>1</sup> Plg. C. Regnéll, *Der Ursprung des slavischen Verbalaspekts*, Lund, 1944, p. 76.

<sup>2</sup> Žr. H. Karstien, KZ, 65, p. 148; F. Specht, KZ, 64, p. 69.

<sup>3</sup> C. Regnéll, op. cit., p. 75 tt.

<sup>4</sup> A. Wackernagel, *Altindische Grammatik*, II, 1, p. 182.

bendrintas visai asmenavimo paradigmai, bet perkeltas ir į vardažodinius darinius, plg. liet. *drąsà, drąsùs*, lat. *drùoss (drùošs)*.

Inchoatyviniai veiksmažodžiai, be intarpo *n*, baltų kalbose labai gausiai yra sudaromi su priesaga *-sta*, plg. liet. *álksta, álkti, liñksta, liñkti, birsta* greta *býra, kílsta* greta *kýla* ir t.t. Norint pabrėžti inchoatyvinę reikšmę<sup>1</sup>, neretai intarpas ir priesaga *-sta* yra sujungiami, plg. liet. *gęstù (gesaũ, gęsti)* = lat. *dzięstu (ie iš en)*, o pagal šią formą dėl balsių kaitos nukrypimo atsirado ir *dzisu* (būt. l.), *dzist* (bendratis). Panašiai ir rytinėse lietuvių kalbos tarmėse, kur *en* ir iš jo kilęs *ē* virto *in* ir *ī (i)*, pagal esamojo laiko formą *gystù* resp. *gysù* (= žem. *gensù*) atsirado būtojo laiko ir infinityvo formos *gisaũ, gisti*<sup>2</sup>. Čia dar galima paminėti lat. *tieku* „pasidarau, tampu, tenku“ = liet. *tenkù* (lat. *ie* = liet. *en*), kurio būtojo laiko ir infinityvo formos *tiku, tikt* vietoj senesnių, atitinkančių liet. *tekaũ, tèkti*, atsirado pagal lat. *lieku (ie iš senojo ei)*, *liku, likt* (= liet. *liekù, likaũ, likti*) dėl balsių kaitos nukrypimo ir tokiu būdu sutapo su tipo lat. *tiku, tikt* = liet. *tikaũ, tikti* (es. l. lat. *tiku* = liet. *tinkù*) formomis. Panašus reiškinytis žinomas ir germanų kalbose. Antai got. *þeihan* „tarpti, vešėti“, atitinkantis liet. *tenkù*, lat. *tieku* ir turintis šakninį *ei* (t.y. *ī*), kilusį iš *in < en*, buvo perkeltas į *ei* veiksmažodžių klasę (tipas *teihan* „kaltinti, liudyti“), plg. preteritą *þaih*, būtojo laiko neveikiamąjį dalyvį *þaihans*, kaip *taih*, *taihans* ir kt.

Šaknis *ges-* dar randama s. sl. (*u*)*gasnŋti*, tranzityviniame (*u*)*gasiiti* (plg. liet. *gesinti*, lat. *dzesinât* ir *dzest, dzęst*) ir gr.  $\sigma\beta\acute{\epsilon}\nu\nu\mu\iota$  „gesinu“ ( $\beta$  iš ide. *g<sup>h</sup>*). Taigi slavų ir graikų kalbos inchoatyvumui reikšti vartoja priesagą *n*, o baltų kalbos – intarpą *n*.

Liet. *gýžta* (iš *\*giñž-sta*, plg. *gižti*) taip pat turi intarpo ir priesagos *-sta* kombinaciją.

Kitose ide. kalbose taip pat randamos esamojo laiko formos su priesaga *-st*<sup>3</sup>. Tačiau kitose ide. kalbose nėra susidariusios ištisos kategorijos su aiškiai apibrėžta reikšme. Inchoatyvumui žymėti kitose ide. kalbose yra vartojami prezentiniai priesagų *-sk-* ir *-sk-* dariniai,

<sup>1</sup> K. Būga, RR, II, p. 148, 178 tt., 238, 243 tt.

<sup>2</sup> К. Явнис, Грамматика литовского языка, p. 190 (K. Būgos pasta-ba); Fr. Specht, Szyrwids Punktai sakymų, p. 40.

<sup>3</sup> Žr. K. Brugmann, Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen, II, 3<sup>a</sup>, p. 362 tt., 370 tt.; J. Endzelins, – Mélanges Linguistique offerts à M. Hlg. Pedersen, p. 428 tt., Latviešu valodas skaņas un formas, p. 170, Latviešu valodas gramatika, p. 751, APh, 2, p. 43; P. Persson, Beiträge zur indogermanischen Wortforschung, Uppsala, 1912, p. 92, 320 tt., 329 tt.; Chr. S. Stang, Das slavische und baltische Verbum, p. 135 tt.

kurių liekanų randama ir baltų bei slavų kalbose<sup>1</sup>, plg. liet. *ieškóti*, s. sl. *iskati*, s. vok. aukšt. *eiscōn*, s. anglų *áscian* „to ask“<sup>2</sup>.

Baltų kalbų esamojo laiko formantą *-st-* kai kurie tyrinėtojai<sup>3</sup> bandė fonetiškai kildinti iš kitų ide. kalbų formanto *-sk-*, tačiau jų pastangos liko bergždžios.

Daugelis atematinių veiksmažodžių esamojo laiko formų yra perėjusios į *-st-* kamieną<sup>4</sup>. Tokios formos yra liet. *giestu*, *kliestu* vietoj senesnių *giemi*, *giedmi*, *kliemi*<sup>5</sup> (: *giedóti*, *kliedėti*). 3 asmens formoms *giesti*, *kliesti* sutrumpėjus į *giest*, *kliest*, pastarųjų pamatu buvo sudarytos naujos – 3 asm. *giesta*, *kliesta*, 1 asm. *giestu*, *kliestu*; plg. žem. *eitù* „einu“ pagal 3 asm. *eit(i)* „eina“ ir kt.

Ne visada lengva atskirti tikrąsias *sta-*kamienes formas nuo tų, kurios atsirado iš atematinių veiksmažodžių. Tačiau vienur kitur toks skyrimas yra galimas. Antai liet. *giestu* „giedu“ yra atsiradęs iš senesnės atematinės formos (plg. *giemi*), o *pragýstu* „imu giedoti“ (: *pragýsti*) yra senas inchoatyvas. Panašiai ir forma *kliestu* „kliedžiu“ seniau yra buvusi atematinė (plg. *kliemi*, *kliesti*, taip pat ir *klaisti* : *kláidėti* „klysti, klaidžioti“), o *pa-*, *už-* *klýstu* (: *pa-*, *už-* *klýsti*) yra inchoatyvas, plg. M. Petkevičiaus Katekizmo (1939 m. J. Balčikonio leidimas) *klays-ti* = lenkų *blądzi* (p. 82), *neužklysta* = lenkų *nie zablódzi* (p. 121). Į tai, kad panašias formas būtina skirti, neatkreipė dėmesio F. Špechtas<sup>6</sup>, todėl senuosiuose raštuose nuolat vartojama tematinė forma *klysta* jam yra nesuprantama.

Inchoatyvinė forma yra ir pr. *wirst* „tampa“, sudaryta panašiai, kaip liet. *viřsta*, lat. *viršt*. Šios trys formos yra tos pačios šaknies, kaip liet. *veřsti*, lat. *vęrst*, lot. *vertere* „pasukti, pakreipti“, got. *wairþan*, s. ind. *vártate*. Pr. *wirst* galūnė yra *-a*, kuri, šiai formai tapus pagalbine, nukrito, ir sutrumpėjusios formos pamatu buvo pasidarytas dgs. 1 asm. *wirstmai*, 2 asm. *wirstai*<sup>7</sup>.

<sup>1</sup> J. Endzelins, FBR, 19, p. 188, ZfsIPh, 16, p. 107 tt.

<sup>2</sup> N. van Wijk, – Tauta ir Žodis, 4, p. 74 tt.

<sup>3</sup> N. van Wijk, APh, 4, p. 58, 62 tt.; M. Leumann, IF, 58, p. 113 tt.; H. Pedersen, – In memoriam Kr. Sandfeld, Kopenhagen, 1943, p. 184 tt.

<sup>4</sup> E. Fraenkel, IF, 46, p. 55 tt.; F. Specht, KZ, 62, p. 85 tt., 90 tt., 100 tt., APh, II, p. 49 tt.

<sup>5</sup> C. Szyrwid, Dictionarium trium lingvarum, s. v. *balamuceę* ir s. v. *plotę*.

<sup>6</sup> F. Specht, KZ, 62, p. 90 (išn. 2), APh, 2, p. 50.

<sup>7</sup> J. Endzelins, Senprūšu valoda; p. 109. Apie panašios darybos formas žr. J. Otrębski, Wschodniolitewskie narzecze twereckie, I, p. 331 tt.; E. Fraenkel, – Balticoslavica, 2, p. 40, IF, 55, p. 85 tt., Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des litauischen kalvinistischen Katechismus, p. 245 tt.

Keistas yra atematinių esamojo laiko 1 asmens formų liet. *duomi* (vėliau *duodu*), lat. *duomu* (vėliau *duodu*), pr. *dāst* (3 asm.) ir s. sl. *damō* „duosiu“ ilgasis balsis. Jei liet. *duomi*, s. sl. *damō* yra kilę iš *\*dōdmi* (plg. gr. δίδωμι, s. ind. *dādāmi*), lauktinas reduplikacinio skiemens trumpasis balsis. Galimas daiktas, kad ilgasis balsis čia atsirado, siekiant išvengti šių formų sutapimo su šaknies *\*dhē-* esamojo laiko formomis, kurios senuosiuose raštuose yra *demi* iš *\*ded-mi* (vns. 1 asm.) ir *desti* (3 asm.). Tačiau jau senuosiuose lietuvių kalbos paminkluose analogiškai su *duodu* vartojama ir tematizuota forma *dedū*. Forma *dēs-tis*, įgijusi reikšmę „žiūrint, nelygu“, plačiai vartojama dar ir dabar.

Liet. *demi*, išskyrus šakninio elemento nykstamąjį laipsnį, visai sutampa su s. ind. *dādāhāmi*. Šakninio elemento *-dh-* nykstamasis laipsnis pradžioje buvo būdingas tik esamojo laiko dviskaitos ir daugiskaitos formoms, plg. liet. *deva* = s. ind. *dadhvāh* (dvs. 1 asm.), liet. *deme* = s. ind. *dadhmāh* (dgs. 1 asm.), liet. *deste* = s. ind. *dhatthā*, *dhatthāh* (dvs. ir dgs. 2 asm.). Lietuvių kalboje, priešingai s. indų kalbai, šis nykstamasis laipsnis buvo apibendrintas ir vienaskaitos formoms. Senojoje slavų kalboje šios šaknies esamojo laiko formos sudaromos pagal *je jo* kamieną, plg. s. sl. *deždō*, *deždeši* ir t.t. (iš *\*dedi-*)<sup>1</sup>.

Manoma<sup>2</sup>, kad, siekiant išvengti šaknų *\*dō-* ir *\*dhē-* esamojo laiko formų sutapimo, liet. *duomi*, s. sl. *damō* ilgasis balsis buvo gautas iš kitų paradigmų, plg. liet. *duosiu*, *duotas*, *duoti*, s. sl. *dachō*, *davō*, *danō*, *dati*.

Liet. *duomi* ir s. sl. *damō* sutapimo reikšmė baltų ir slavų kalbų seniausiesiems santykiams ypač sumažėja, laikant patikima J. Koržineko nuomonę<sup>3</sup>. Pirmiausia jis neigia, kad liet. *duomi*, s. sl. *damō* yra kilę iš *\*dōd-mi*. Jo nuomone, elementas *duo-*, *da-* yra šaknis, ir minimos lietuvių ir slavų kalbų formos nuo s. ind. *dādāmi*, gr. δίδωμι skiriasi tik tuo, kad jos neturi reduplikacijos. Tačiau tai nėra pakankamas pamatas teigti buvus ypač glaudžius baltų ir slavų kalbų santykius. Toks teigimas būtų nepagrįstas net ir tuo atveju, jei lot. formas *dō* „duodu“, *dās*, *dat*, lygindami su vestinų *didet* „dat, jis duoda“, umbrų *teṛa* (*dirsa*, *dersa*) „det“, oskų *didest* „dabit, jis duos“, laikysime netekusiomis reduplikacijos dėl to, kad jos buvo priderintos prie formų *addo* „pri-

<sup>1</sup> Žr. A. Vaillant, RĚSl, 14, p. 29.

<sup>2</sup> A. Vaillant, BSL, 40, p. 22; A. Meillet, Le slave commun, p. 246 (= Общеславянский язык, p. 166 tt.), BSL, 23, p. 72.

<sup>3</sup> J. M. Kořinek, – Listy filologické, 65, p. 445 tt.

dedu“, *reddo* „atiduodu, gražinu“, sinkopiškai atsiradusių iš *\*ad-did-*, *\*red-did-*.

Liet. *dúosti*, s. sl. *dastǫ* (vns. 3 asm.), *dadǫtǫ* (dgs. 3 asm.), liet. *duoste* „duodate“, s. sl. *daste*, liet. *duodǫs*, s. sl. *dady* ir kt. J. Koržinekas laiko atsiradusiomis pagal atitinkamas šaknies *\*ed-/\*ēd-* formas (plg. liet. *ėsti* „ėda“, *ėste*, *ėdǫs*, s. sl. *jastǫ*, *jadǫtǫ*, *jady* : liet. *ėmi*, s. sl. *jamǫ*, liet. *ėme*, s. sl. *jamǫ*). Pastarųjų formų šakninį elementą *d* kalbantieji suvokė kaip priesagą. Panašiu būdu buvo sudaryti s. čekų *jicēn* „ryklė“, *jicēny* „ėdrus“ (dabartinės čekų *jicēn*, *jicēný*, *pojicēný*) ir lenkų *jecy* (*jęcy*), *objecy* „ėdrus“. S. sl. *dažda* „διακονία, tarnyba“, *prodažda*, rus. *погана* atsirado pagal *\*ēdjā* „ėdra, ėdimas“ (rus. *ежа*, s. lenkų, dab. lenkų tarm. *jedza* ir kt.; plg. liet. *ėdžios*). Ryšium su tuo čia dar galima nurodyti jau mano minėtą (žr. p. 38) pr. *poadamynan* „saldus pienas“, kurio *d*, gal būt, yra pasiskolintas iš šaknies *\*ed-/\*ēd-* formų.

Be šaknies *\*ed-/\*ēd-*, lemiamą įtaką lietuvių kalboje galėjo turėti ir *demi*, *deme* : *desti*, *deste*, *dedǫs*, o slavų kalbose – *věmь* „žinau“ : *věstǫ*, *věste*, *vědy*. Pastarosios šaknies yra ir pr. *waist* „žinoti“, *waisei*, *waisse* (es. l. vns. 2 asm.). Daugiskaitos formos *waidimai* (1 asm.) ir *waiditi* (2 asm.) yra perėjusios į *i* kamieną. Nėra abejonės, kad seniau ir šios formos buvo sudaromos atematiškai. Taigi galima pripažinti žymią šio veiksmazodžio įtaką pr. *dāst* „duoda“ darybai.

Liet. *ėmi*, *demi* vartimą tematinėmis formomis *ėdu*, *dedù* A. Leskynas<sup>1</sup> aiškino įtaka daugiskaitos 3 asmens formų su *\*-enti*, *\*-onti*, kurios seniau egzistavo ir baltų kalbose, nes kitose atematinėse esamojo laiko formose *d* negalėjo atsirasti. Naujai atsiradęs elementas *d* prieš galūnes, kurios prasidėjo *s* ar *m*, buvo asimiliuotas, o prieš galūnes, kurios prasidėjo *t*, jis virto *s*. Tačiau tokiu aiškinimu abejojo dar F. Špechtas<sup>2</sup>. Liet. *ėdu*, *dedù* savąjį *d* galėjo gauti ir iš kitų paradigmos formų. Antai greta *ėdu*, *ėdžiau* egzistuoja iteratyvas *ėdinėti* (plg. *bėginėti* : *bėgti* ir kt.), veikiamasis esamojo laiko dalyvis *ėdǫs*, neveikiamasis dalyvis *ėdamas*, permisyvas (senasis optatyvas) *teėdi* M. Daukšos raštuose (plg. s. ind. *adyāt*, s. lot. optatyvo 1 asm. *edim*<sup>3</sup>). Formos *dedù* vietoj

<sup>1</sup> A. Leskien, Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache, Heidelberg, 1909, p. 188 tt. Kaip galimą dalyką nurodo ir J. Endzelīns, Latviešu valodas skaņas un formas, p. 166, Latviešu valodas gramatika, p. 723 tt.

<sup>2</sup> F. Specht, Litauische Mundarten, II, p. 33.

<sup>3</sup> A. Senn, StB, 4, p. 112; P. Skardžius, Daukšos akcentologija, p. 209 tt. Apie atematinės permisyvo formas su *-i* žr. dar A. Senn, op. cit., p. 101, 105; E. Fraenkel, Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus, p. 29 tt.

*demi* atsiradimui lemiama reikšmę galėjo turėti tokios formos, kaip iteratyvas *dē-dinėti* (plg. *eidinėti* : *eiti* ir iš dalies pagal šias atsiradusias *eīdant*, *āteidant* lietuvių žvejų tarmėje<sup>1</sup>), veikiamasis esamojo laiko dalyvis *dedąs*, neveikiamasis dalyvis *dėdamas*, permisyvai *tesidėdi*, *teizdėdis* (anoniminiame 1605 m. katekizme ir M. Daukšos raštuose). Pagal *ėdu*, *dedù* atsirado ir *dūodu*.

Senųjų atematinių formų liet. *giemi*, *raumi*, dabartinių lietuvių tarmių *ráumu*<sup>2</sup> (plg. s. ind. *ródimi* „verkiu“) pakaitalai taip pat yra ir liet. *giedu*, lat. *dziėdu*, liet. *ráudu*, lat. *raūdu*, kurios savąjį *d* gavo iš kitų kamienų formų – ypač iš būtojo laiko liet. *giedójau*, *raudójau*, lat. *dziēdāju*, *raūdāju* ir bendraties liet. *giedóti*, *raudóti*, lat. *dziēdāt*, *raūdāt*.

Su *duosti*, *duoste*, sudarytais pagal *ėsti*, *ėste*, *desti*, *deste*, galima dar palyginti taip pat analogijos būdu atsiradusius *gelbsti*, *sergsti* ir *eīsta* greta *eite*, *miegste* (M. Daukšos raštuose) ir kt.<sup>3</sup>

Taip pat ir pr. *waidimai* „žinome“, *waiditi* „žinote“ yra analogiškai atsiradę pagal *posinnimai* „pripažįstame“, *ersinnimai* „pažįstame“ (greta dgs. 2 asm. *ersinnati*), o ne pagal daugiskaitos 3 asmens formą, atitinkančią s. sl. *vědětъ*, kaip mano J. Endzelynas<sup>4</sup>. Pr. *posinnimai*, *ersinnimai* taip santykiauja su 3 asmens forma, kaip s. ind. *jānīmāḥ* „žinome“ – su *jāndti*. Latvių tarmės taip pat turi *zinim*, *zinit* (vietoj įprastinių *zinām*, *zināt* = liet. *žlnome*, *žlnote*) ir esamojo laiko dalyvį *zinis* (vns. naud. *zinišam*)<sup>5</sup>. Imperatyvas pr. *waiditi* „žinokite“ (Enchiridionas 61, 3, 8), kaip ir s. sl. *vědite*, yra se nasis optatyvas (plg. s. ind. *vidyāta*). Šios prūsų ir slavų kalbų formos turi apibendrinusios normaliojo laipsnio šaknies variantą *\*yoid-*, o savo priesaga jos yra senesnės už s. indų atitinkamas formas. Mat, senojoje indų kalboje tiesioginės nuosakos optatyvo vienaskaitinis formantas *-yā-* (iš ide. *\*-iē-*) atematinuose veiksmožodžiuose buvo apibendrintas ir dviskaitos bei daugiaskaitos formoms, kurios kaip ir mediume turėjo turėti *ī*.

<sup>1</sup> J. Gerullis ir Chr. Stang'as, Lietuvių žvejų tarmė Prūsijoje, p. 55 tt.; E. Fraenkel, APh, 5, p. 102.

<sup>2</sup> Rygiškių Jono Lietuvių kalbos gramatika, Kaunas, 1922, p. 97.

<sup>3</sup> Apie juos žr. E. Fraenkel, IF, 46, p. 54 tt.; F. Specht, APh, 2, p. 49 tt., KZ, 62, p. 83 tt., 90 tt., 101; P. Skardžius, Daukšos akcentologija, p. 122 tt.

<sup>4</sup> J. Endzelins, FBR, 8, p. 107, Senprūsų valoda, p. 107.

<sup>5</sup> J. Endzelins, Latviešu valodas skaņas un formas, p. 179, 204, Latviešu valodas gramatika, p. 801 tt., 929 tt., Senprūsų valoda, p. 113, 131 tt.; Chr. S. Stang, Das slavische und baltische Verbum, p. 145 tt. Apie s. indų kalbos veiksmožodžių 9 klasę žr. J. Schmidt, – Festgruss an Rud. von Roth, Stuttgart, 1893, p. 184 tt.

Kitaip reikia aiškinti ir tas baltų kalbų veiksmožodžio formas, kurios yra laikomos daugiskaitos 3 asmens liekanomis. Tokiose konstrukcijose, kaip *nėra kas piaunā, nėra kas dāra*, randamos ne senosios daugiskaitos 3 asmens formos, bet paprasčiausi esamojo laiko veikiamųjų dalyvių daugiskaitos vardininkai<sup>1</sup>. Tas priežastis, dėl kurių dviskaitos ir daugiskaitos 3 asmuo buvo pakeistas vienaskaitos 3 asmeniu, patikimiausiai yra atskleidęs E. Nieminenas ir Chr. Stangas<sup>2</sup>. Kitose ide. kalbose vienaskaitos, daugiskaitos ir iš dalies dviskaitos 3 asmenys paprastai turi atskiras formas. Todėl baltų kalbų turėjimas vienos formos, priešingai slavų kalboms, yra naujadaras [18]. Tačiau to naujadarą atsiradimo laiko negalima nustatyti, ir todėl negalima jo laikyti argumentu, nukreiptu prieš glaudžius baltų ir slavų kalbų ryšius.

Nemaža bendrumų galima rekonstruoti baltų ir slavų kalbų būtojo laiko (preterito) sistemoje<sup>3</sup>. Tačiau ne mažiau šioje sistemoje esama ir skirtumų. Ypač krinta į akis tai, kad baltų kalbos neturi smarkiai slavų kalbose išsiplėtojusio sigmatinio aoristo.

Slavų kalbose terandama viena kita ide. sigmatinio būsimąjo laiko liekana, plg. s. sl. *byšęšteje, byšqšteje*, „τὸ μέλλον, ateitis“, čekų *probyšúcný* „naudingas“<sup>4</sup>. O baltų kalbose, kaip indų-iranėnų ir graikų, sigmatinis būsimasis laikas nepaprastai išplitęs. Suprantama, kad detalėmis būsimąjo laiko asmenavimas šiose kalbinėse grupėse žymiai skiriasi. Tačiau nepamirština ir tai, kad ne visiškai sutampa ir atskiros, pavyzdžiui, indų-iranėnų grupės kalbos. Minėtoms trims kalbinėms grupėms bendras tik jų dezideratyvinės kilmės būsimąjo laiko formantas *-s*<sup>5</sup>. Baltų kalbose šis laikas asmenuojamas pusiautematiškai, o indų-iranėnų ir graikų kalbose – tematiškai.

<sup>1</sup> E. Fraenkel, IF, 46, p. 45 tt.; F. Specht, KZ, 56, p. 121 (kitaip J. Endzelin, IF, 33, p. 125).

<sup>2</sup> E. Nieminen, Der urindogermanische Ausgang *-āi* des Nominativ-Akkusativ Pluralis des Neutrums im Baltischen, Helsinki, 1922, p. 171 tt.; Chr. S. Stang, op. cit., p. 233 tt. Plg. J. Endzelīns, Latviešu valodas skaņas un formas, p. 164, Latviešu valodas gramatika, p. 708 tt.

<sup>3</sup> N. van Wijk, – Tauta ir Žodis, 4, p. 67 tt.; J. Endzelin, APh, 2, p. 39; J. Otrębski, ZfslPh, 15, p. 302 tt.; A. Vaillant, BSL, 40, p. 5 tt.; Chr. S. Stang, op. cit., p. 76 tt., 81 tt.

<sup>4</sup> Apie šių liekanų priesagos ypatybes ir apie baltų kalbų būsimąjo laiko dalyvį ir gerundijų žr. Chr. S. Stang, NTS, 5, p. 82 tt., op. cit., p. 203 tt.

<sup>5</sup> Apie ide. kalbų *-s* būsimąjį laiką, kaip pirminį dezideratyvinį tipą, žr. W. Schulze, Kleine Schriften, p. 107 ir A. Mejė knygoje: V. Magnien, Le future grec, II, Paris, 1912, p. 295.



Pažymėtina tai, kad būsimojo laiko 3 asmuo lietuvių kalboje niekad neturi galūninio *-i*<sup>1</sup>. Liet. *būs* (: *būsiu, būsime*), *darys* (: *darýsiu, darýsime*) linkstama lyginti su tokiomis būsimojo laiko 3 asmens formomis, kaip oskų *deivast* „jurabit, jis prisieks“, *fust* „erit, jis bus“, umbrų *e(e)st* „ibit, jis eis“<sup>2</sup>. Pastarosios dvi formos iš tikrųjų yra labai panašios į liet. *būs* ir *eis*. Tačiau reikia turėti galvoje tai, kad tokiu atveju čia vietoj *-s* lauktinas galūninis *-st* (plg. atematinės esamojo laiko 3 asmens formas *ēst, dēst, dúost, ēst* ir kt. greta *ēsti, dēsti, dúosti, ēsti* ir kt.).

Todėl aš manau, kad būsimojo laiko 3 asmens neteko galūninio *-i* pirmiausia tokiose formose, kaip *būs, tàps*. Taip atsitiko dėl to, kad šių formų reikšmė susiniveliavo ir jos virto pagalbiniais veiksmažodžiais. Iš čia *-s* buvo apibendrintas ir visoms kitoms būsimojo laiko 3 asmens formoms<sup>3</sup>.

Lietuvių kalbos rytinėse aukštaičių tarmėse ir žemaičių tarmėje plačiai vartojamos būsimojo laiko formos su *-sme, -ste* vietoj formų su *-sim(e), -sit(e)*. Rytinių aukštaičių Tverėčiaus tarmėje šios formos turi net skirtingus reikšmės niuansus<sup>4</sup>. Aiškinant formų su *-sme, -ste* kilmę, paprastai laikomasi J. Šmito nuomonės<sup>5</sup>, kad jos esančios senieji sigmatinio aoristo injunktivai. Tačiau visa bėda ta, kad baltų kalbos, priešingai slavų kalboms, aoristo formų neturi ir, atrodo, nėra turėjusios. Todėl reikia pritarti Chr. Stango aiškinimui<sup>6</sup>. Kaip pr. *wirst-mai, wirstai* atsirado pagal 3 asmenį *wirst*<sup>7</sup>, lygiai taip pat ir formos su *-sme, -ste* susidarė 3 asmens pamatu (plg. *duōs*) [19].

## 5. Baltų ir slavų kalbų veiksmažodžių veikslai

Tai, kad slavų kalbos, priešingai baltų kalboms, neturi sigmatinio būsimojo laiko, priklausė nuo labai smarkiai išplėtos jų veikslų sistemos. Slavų kalbų veikslai, jų kilmė ir vaidmuo veiksmažodžio siste-

<sup>1</sup> Žr. A. Bezenberger, KZ, 41, p. 126 (išn. 1); F. Specht, KZ, 55, p. 183 (išn. 2), StB, 3, p. 93; J. Endzelīns, Latviešu valodas skaņas un formas, p. 188, Latviešu valodas gramatika, p. 849 tt., Senprūšu valoda, p. 123.

<sup>2</sup> A. Meillet, BSL, 32, p. 197 tt.; Chr. S. Stang, op. cit., p. 204.

<sup>3</sup> Plg. J. Endzelin, KZ, 50, p. 18 tt.

<sup>4</sup> J. Otrębski, Wschodniolitewskie narzeczce twreckie, I, p. 374. Plg. E. Fraenkel, Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus, p. 38.

<sup>5</sup> J. Schmidt, Die Pluralbildungen der idg. Neutra, p. 424 tt.

<sup>6</sup> Chr. S. Stang, op. cit., p. 204.

<sup>7</sup> Plg. L. Zabrocki, – Slavia Occidentalis, 18, p. 332 tt.

moje ir sakinio struktūroje traukė ir tebetraukia tyrinėtojų dėmesį<sup>1</sup> [20].

Kaip parodė N. van Veikas<sup>2</sup>, slavų kalbų veikslai remiasi determinatyvinių ir indeterminatyvinių veiksmažodžių skirtumu, randamu ir kitose ide. kalbose. Perfektyvinis (momento, akimirkos) veikslas yra kilęs iš determinatyvinių veiksmažodžių reikšmės, o imperfektyvinis (proceso, eigos) veikslas – iš indeterminatyvinių veiksmažodžių reikšmės. Šią teoriją K. Regnelis stengiasi detaliai pagrįsti. N. van Veiko nuomone, slavų kalbų veikslų sistema susidarė vėlesniais slavų prokalbės raidos etapais. Kaip žinoma, rytų ir vakarų slavų kalbose perfektyviniai esamojo laiko veiksmažodžiai žymi momentinį įvyksiantį veiksmą. Todėl eigos veiksmas ateityje yra nusakomas perifrastiškai. Tam tikslui priklausomai nuo tarmių vartojami pagalbinių veiksmažodžių *bōdq* „būsi“, *načbnq* „pradėsiu“, *choštq* „noriu“ ir imperfektyvinių ar neperfektyvinių veiksmažodžių bendraties arba priesagos *-l* dalyvių junginiai. Pietų slavų kalbose pagal tai, koks ateities veiksmas – akimirkos ar eigos – reiškiamas, vartojamas veiksmažodis *choštq* su perfektyviniais ir atitinkamai imperfektyviniais veiksmažodžiais. Bulgarų kalboje su verbum finitum vartojama sustabarėjusi esamojo laiko vienskaitos 3 asmens forma *šte* „jis nori“, o serbų-chorvatų kalboje prie bendraties dedama *ću* (iš *hoću* „noriu“). Perfektyvinių veiksmažodžių esamasis laikas pietų slavų kalbose gali būti vartojamas sentencijose, o pagrindiniame sakinyje – tik kaip praesens historicum. Įvyksiantis veiksmas juo reiškiamas tik šalutiniuose sakiniuose.

Esamojo laiko formos, prie kurių yra pridėtas reikšmės nemodifikuojantis priešdėlis *pa-*, baltų kalbose vartojamas kaip praesens historicum ir kaip vadinamasis „belaikis“ esamasis laikas (t.y. toks, kuriuo pasakomos bendriausios tiesos). N. van Veikas, Chr. Stangas ir K. Regnelis<sup>3</sup> konstatavo, kad panašus baltų *pa-* ir slavų *po-* ir kt. vartojimas

<sup>1</sup> Iš pastarųjų darbų galima nurodyti E. Koschmieder, *Nauka o aspektech czasownika polskiego w zarysie. Próba syntezy*, Wilno, 1934; C. Regnéll, *Über den Ursprung des slavischen Verbalaspektes*, Lund, 1944; plg. E. Fraenkel, *Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus*, p. 105 tt. ir ten paminėtą literatūrą.

<sup>2</sup> N. van Wijk, *RĚSI*, 9, p. 237 tt., *IF*, 53, p. 196 tt. (čia jis kritikuoja A. Beličiaus nuomonę, žr. A. Belić, – *Glas Srpske Kraljevske Akademije*, 148, drugi zarzed 76, Beograd, 1932).

<sup>3</sup> N. van Wijk, – *Donum natalicium Schrijnen, Nijmegen-Utrecht*, 1928, p. 407; Chr. S. Stang, op. cit., p. 18 (išn. 1); C. Regnéll, op. cit., p. 39, 73.

atsirado nepriklausomai ir paraleliai kiekvienoje kalbų grupėje ir nerodo baltų ir slavų kalbų bendrojo periodo, kaip mano E. Košmyderis<sup>1</sup>.

Nusakant dabartį, slavų kalbose tegali būti vartojami imperatyviniai arba neperfektyviniai veiksmažodžiai, kurie gali būti tiek seni, kilę iš determinatyvinių, tiek ir nauji, vėliau atsiradę iteratyviniai. Šis reiškinys baltų kalboms yra visai svetimas. Tiesa, esamojo laiko formos baltų kalbose kartais pavartojamos būsimąjo laiko reikšme. Tačiau tada, kaip ir kitose ide. kalbose, veikslai nevaizduoja jokio vaidmens. Slavų kalbose irgi dar randama pėdsakų, kur imperfektyvinių ir neperfektyvinių veiksmažodžių esamojo laiko formos turi būsimąjo laiko reikšmę. Antai s. sl. *idq*, serb. -chorv. *īdēm*, kaip ir graikų *εἴμι*, kartais reiškia „eisiu“<sup>2</sup>.

Patyrinėjus veikslų vartojimą senuosiuose lietuvių raštuose<sup>3</sup>, pasirodė, kad esamojo laiko formos vartojamos tik tais atvejais, kur lenkiškame originale aptinkamos imperfektyvinių veiksmažodžių formos arba kur būsimasis laikas reiškiamas konstrukcija lenkų *będę* + imperfektyvinių veiksmažodžių infinityvas.

Rytinės lietuvių tarmės veikslų vartojimu neretai remiasi slavų kalbomis. Antai Vilniaus apylinkių lietuvių tarmėse sudurtiniai veiksmažodžiai, turintys veiksmo pradžios ir pabaigos reikšmę, verčiami imperfektyviniais, pridėdant prie jų, panašiai kaip slavų kalbose, iteratyvinius formantus<sup>4</sup>.

## 6. Baltų ir slavų kalbų sintaksės bendrybės ir skirtybės

Remiantis sintaksės bendrybėmis, kurių baltų ir slavų kalbos turi nemaža, taip pat negalima daryti išvados apie ypač artimus tų kalbų ryšius. Predikatyvinis įnagininkas baltų ir slavų kalbose susiformavo palaiptai. Tai nesunkiai galima pasekti per visą slavų

<sup>1</sup> E. Korschieder, op. cit., p. 182.

<sup>2</sup> Žr. E. Fraenkel, Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus, p. 113 (išn. 3).

<sup>3</sup> Šioje srityje nemaža padarė, lygindamas su atitinkamais lenkiškais originalais, J. Safarevičius, žr. J. Safarewicz, — Communications du 4<sup>me</sup> congrès international de linguistes, 1938, p. 210 tt., Balticoslavica, 3, p. 7 tt.; plg. Rocznik slawistyczny, 14, p. 67 tt., 75, 77, 81 tt. Šiuo požiūriu mano yra peržvelgtas M. Petkevičiaus 1958 m. katekizmas, žr. E. Fraenkel, Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus, p. 105 tt.

<sup>4</sup> E. Fraenkel, — Balticoslavica, 2, p. 76 tt.

kalbų istoriją<sup>1</sup>. Iš visų slavų kalbų predikatyvinis įnagininkas labiausiai išplitęs lenkų kalboje, kur, perfrazuojant pasyvines konstrukcijas, net dalyvis vartojamas įnagininku. O tai, kad jį gana dažnai vartoja ir rytinės lietuvių tarmės, reikia aiškinti slavų kalbų įtaka. Polinkis vartoti predikatyvinį įnagininką pastebimas ir kitose ide. kalbose (plg. lot. *aqua nive concrescit* „vanduo sniegu virsta“).

Dalies kilmininkas neigiamuosiuose sakiniuose vartojamas ne tik baltų ir slavų, bet ir germanų (plg. got. *ni waihts* „nieko“, *ni was im rumis* „jie neturėjo vietos“) bei graikų kalbose (plg. Homero οὐ πη χροδς εἴσατο „niekur odos (kūno) nebuvo matyti“)<sup>2</sup>.

Savybiniams santykiams reikšti baltų kalbose yra vartojamas genitivus possessoris, o slavų kalbose – iš turėtoją žyminčių daiktavardžių padaryti būdvardžiai. Šis kontrastas ryškus net senuosiuose lietuvių raštuose, smarkiai priklausiusiuose nuo lenkiškojo originalo<sup>3</sup>, plg. liet. *dievo malonė* ir lenkų *Boża miłość* (t. y. „dieviškoji malonė“), liet. *pono* arba *viešpaties malda* ir lenkų *modlitwa pańska* ir t.t.

Baltų kalboms yra svetimos ir pažyminio kilmininko bei posesyvinų būdvardžių konstrukcijos, kurioms analogijų, kaip aš konstatavau, randama kitose ide. kalbose. Antai lenkų kalboje gana dažna konstrukcija *wniebowstąpienie pana Chrystusowe*. Šioje konstrukcijoje *pana* yra pažyminio kilmininkas, *Chrystusowe* – iš turėtoją reiškiančio daiktavardžio *Chrystus* padarytas būdvardis. Antra vertus, tiek *pana*, tiek ir *Chrystusowe* yra daiktavardžio *wniebostąpienie* pažyminiai. O lietuvių kalboje tegalimas tik žodžių *ponas* (arba *viešpats*) ir *Christus* kilmininkas, plg. liet. *viešpaties Christaus dangun užžengimas* arba *dangun užžengimas pona Christusa* (pastarojoje konstrukcijoje pavartotas lenkiškos kilmės skolinys *ponas* ir lenkų kalbos linksniavimo pavyzdžiu sudarytas kilmininkas *Christusa*).

Priešingai lenkų kalbai, kuri puikiai išsiverčia su būdvardžiais, lietuvių kalboje vartojami ir kiti kilmininkai, pavyzdžiui, genitivus qualitatis ir genitivus materiae. Antai M. Daukša savo Postilėje rašo: *sveikas ir tiesos pamokslas* (p. 68, eil. 43). J. Vujeko „Postyla mniejsza“, iš kurios M. Daukša vertė savąją, randame čia pavartotus būdvardžius, plg. *zdrowa a prawdziwa nauka*.

<sup>1</sup> E. Fraenkel, AfslPh, 40, p. 77 tt., Syntax der litauischen Kasus, p. 198 tt.

<sup>2</sup> W. Streitberg, IF, 18, p. 401 tt.; J. Wackernagel, – Göttingische Gelehrte Anzeigen, 1909, p. 62; E. Fraenkel, Syntax der litauischen Kasus, p. 169 tt.

<sup>3</sup> Žr. E. Fraenkel, Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus, p. 70 tt. ir ten nurodytą literatūrą.

Senuosiuose lietuvių raštuose labai dažnai vartojami *dangaus karalius* ir *dangaus karalystė*. Lenkiškuose originaluose ištisai rašoma *król niebieski* ir *królewstwo niebieskie*. Senieji lietuvių kalbos paminklai turi palyginti maža būdvardinių vedinių. Todėl visai suprantamas ir jų didelis skirtumas nuo lenkiškųjų originalų.

Tokiuose slavų kalbų pasakymuose, kaip rus. *золотое кольцо*, lenkų *złoty pierścień*, pažymins reiškiamas būdvardžiu (panašiai ir vokiečių kalboje, plg. *goldener Ring*). O lietuvių ir latvių kalboje, panašiai kaip prancūzų kalboje (plg. *anneau d'or*), bet priešingai lotynų kalbai (plg. *anulus aureus*), jis reiškiamas daiktavardžio, žymincio medžiaga, kilmininku, plg. liet. *aukso žiedas*, lat. *zelta gredzens*. Tačiau lietuvių kalboje sakoma ir *auksinis žiedas*. Pastarasis pasakymas vartojamas tada, kai norima pasakyti medžiagą, iš kurios tas žiedas padarytas<sup>1</sup>. O pirmuoju pasakymu norima pažymėti dar ir didelė žiedo vertė, jo brangumas, gražumas. Polinkis vartoti posakius su daiktavardžio kilmininku net ir tais atvejais, kur pagal logiką geriau tiktų būdvardis, pastebimas ir dabartinėse lietuvių bei latvių kalbose. Antai vietoj *lietuviška kalba*, *latviska valoda* sakoma *lietuvių kalbà*, *latviešu valoda*<sup>2</sup> (slavų kalbose čia ištisai yra būdvardis, plg. rus. *литовский язык*, *латышский язык*, lenkų *język litewski*, *język lotewski*), o tokie pasakymai, kaip *valstýbės teātras*, *dantų šepetukas*, vartojami dažniau, negu *valstýbinis teātras*, *dantinis šepetukas*.

## 7. Gramatinis ir sintaksinis supletyvizmas

Šis reiškinytis daugiau yra būdingas slavų kalboms. Čia, kaip ir kitose ide. kalbose, gana plačiai supletyvizmas yra vartojamas laipsniuojant: aukštesnysis ir aukščiausiasis laipsnis neretai turi kitą žodį, negu nelyginamasis laipsnis, plg. gr. *ἀγατός* „geras“: *ἀμείνων* „geresnis“, *ἄριστος* „geriausias“, lot. *bonus* : *melior*, *optimus*, got. *gods* : *batiza*, *batists*, s. sl. *dobryjъ* : *lučijъ*, *unijъ*, *sulijъ*, *sulějъ* (aukštesnysis laipsnis), rus. *хороший* : *лучший*, lenkų *dobry* : *lepszy* ir kt.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> P. Skardžius, — Gimtoji kalba, 1935, p. 85–86.

<sup>2</sup> Plg. laipsnišką J. Jablonskio ėjimą nuo *lietuviška kalbà* prie *lietuvių kalbà* vartojimo, žr. P. Skardžius, APh, 6, p. 25 tt.

<sup>3</sup> H. Osthoff, Vom Suppletivwesen der indogermanischen Sprachen, Heidelberg, 1899, p. 20 tt.

O baltų kalbų laipsniavime randamà tik viena kita supletyvizmo liekana, plg. lat. *daudz* : *vairs*, *vairāk* (plg. rus. *много* : *более* arba *больше*, lenkų *wiele*, *dużo* : *więcej*). Baltų kalbose šiaip tiek nelyginamasis, tiek ir aukštesnysis bei aukščiausiasis laipsnis turi tą pačią šaknį, plg. liet. *daug* : *daugiaū*, *daugiaūs* ir *daugiausia*, pr. *tūlan*, *toūlan* „daug“ (plg. liet. *tūlas* „dažnas, ne vienas“): *toūls* „daugiau“, liet. *gēras* : *gerēsnis*, *geriausias* arba *lābas* : *labēsnis*, *labiausias*, lat. *labs* : *labāks*, *vislabākais* ir kt.

Veiksmazodžių paradigmose supletyvizmą geriau išlaikė latvių ir slavų kalbos, negu lietuvių kalba. Tačiau verbum substantivum skirtingas šaknis tebeturi ir lietuvių kalba, plg. liet. *esmi* (*esù*) : *buvau*, *būti*; lat. *esmu* : *biju*, *būt*; pr. *asmai* (*asmu*) : *boūuns* (būtojo laiko dalyvis), *būton*, *boūton* (bendratis); s. sl. *jesmь* : *bychō* (aoristas), *běchō*, *běachō* (imperfektas), *bqdq* (būsimasis laikas), *byti*; lot. *sum*, *esse* : *fui*, *fore*. Latvių ir slavų kalbose supletyviškai kaitomas ir ėjimo veiksmazodis, plg. lat. *iēmu* (*eimu*, *ēju*), *iēt* (3 asm.), *iēt* (bendratis) : *gāju* „ėjau“ (plg. gr. *ἔρχομαι* „ateinu“ : *ἐλεύσομαι* „ateisiu“, *εἶμι* „einu“ : *ἦλθον*, *ἦλθον* „atėjau“ : *ἐλήλυθα*, *εἰλήλουθα* „esu atėjęs“). Su šiomis latvių kalbos veiksmazodžio formomis lygintinos s. ind. *jīgāmi* „einu“, *ágām* „ėjau“, gr. *ἔβην* „t. p.“, liet. tarm. *góti* „eiti“ (*góju*, *gójau*)<sup>1</sup>. Čia priklauso ir liet. *žmogùs* „t. y. žeme einantis“ (dėl elemento *žmo-* plg. liet. *žėmė*, lat. *zeme*, pr. *semmē*, liet. *zemaĩ*, pr. *semmai*, s. sl. *zemlja*, lot. *humus*, gr. *χθών*, *χαμαί*, s. ind. *kṣam*, av. *zam-*, het. *tegan* iš ide. *\*dheghón*<sup>2</sup>, toch. *tkam* [21], o dėl elemento *-gu-* plg. s. ind. *gatāh* „eitas“). Liet. *žmogùs* elementas *-gu-* taip santykiauja su *góti* ir kt., kaip liet. *atstùs* „tolimas“ – su *stóti*, *atstóti* „atsitraukti“<sup>3</sup> [22]. Slavų kalbose esamojo laiko ir infinityvo formos *ida* „einu“, *iti* yra vienos šaknies, o būtojo laiko dalyviai *šbdō*, *šblō* (iš *\*šbd-lō*) – kitos. Pastarosios dalyvinės formos yra giminingos su s. sl. *chodō* „ėjimas“, *choditi* „eiti“ ir toliau su gr. *ὀδός* „kelias“<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> K. Būga, RR, I, p. 295; J. Otrębski, – *Lingua Posnaniensis*, I, p. 130; apie lat. *gāju* neteisingai H. Osthoff, op. cit., p. 58.

<sup>2</sup> P. Kretschmer, – *Glotta*, 20, p. 66 tt.

<sup>3</sup> Apie pirmąjį liet. *žmogùs* komponentą žr. K. Būga, RR, II, p. 214, 336, 367, 369, 376; F. Specht, IF, 42, p. 281, KZ, 59, p. 214, 226; 61, p. 208; E. Fraenkel, – *Balticoslavica*, II, p. 46; P. Skardžius, *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, p. 36, 103, 296–297. Apie liet. *atstùs* žr. J. Schmidt, *Die Pluralbildungen der idg. Neutra*, p. 346.

<sup>4</sup> Žr. A. Meillet, MSL, 19, p. 299 tt. Neteisingai *chodō* aiškina V. Machek, – *Slavia*, 16, p. 194 tt., 211. Apie gr. *ὀδός* moteriškąją giminę žr. A. Debrunner, IF, 48, p. 71.

Lietuvių kalba čia turi vieną šaknį, plg. *eimi* (*einù*) : *ėjaũ* (tarm. *ėjaũ*) : *eĩti*.

Slavų kalbose supletyvizmas yra vartojamas ir reiškiant veikslus. Antai rus. *возьму*, lenkų *wezmę* „paimsiu“ (: *взять*, *wziąć*) turi perfektyvinę reikšmę, o rus. *беру*, lenkų *biore* „imu“ (: *брать*; *brać*) – imperfektyvinę. Gal būt, determinatyvinių ir indeterminatyvinių veiksmožodžių reiškinys skirtingomis šaknimis buvo pažįstamas ir baltų kalboms. Štai liet. *eĩti*, lat. *iēt* (determinatyvai) : liet. *váikščioti*, lat. *staĩgāt* (indeterminatyvai) skirtumas yra visai panašus į slavų *iti* (determinatyvas) : *choditi* (indeterminatyvas) skirtumą. Tačiau šis determinatyvinių ir indeterminatyvinių veiksmožodžių skirtumas baltų kalbose, priešingai slavų kalboms (plg. s. sl. *priiti* įvykio veikslas ir *prichoditi* eigos veikslas), nevartojamas veikslams reikšti<sup>1</sup>. Tai matyti iš to, kad lietuvių ir latvių kalbos neturi nieko panašaus, pavyzdžiui, į tokį veikslų reiškinį, koks yra randamas slavų kalbose, plg. skirtumą tarp rus. *найти* (t. y. „užėiti, einant aptikti“, plg. lot. *invenire* „rasti, t. y. užėiti“), lenkų *znajść*, *znaleźć* (dėl pastarojo plg. lenkų *leżę*, *leżć* „lįsti“), iš vienos pusės, ir rusų *находить*, lenkų *znachodzić*, *znajdywać*, iš antros. Baltų kalbos čia teturi liet. *ràsti*, lat. *rast*, giminingus su got. *wraton* „eiti, važiuoti“<sup>2</sup> [23].

Baltų kalboms, kaip visai pagrįstai mano A. Zenas<sup>3</sup>, būdingas stiprus polinkis į schematizmą.

## 8. Baltų ir slavų kalbų žodyno bendrybės ir skirtybės

Baltų ir slavų kalbų leksika turi nemaža bendrybių, kurios leido R. Trautmanui parašyti baltų ir slavų kalbų žodyną<sup>4</sup>. Tačiau reikia pabrėžti, kad tų kalbų leksika nestokoja ir žymių skirtybų<sup>5</sup>.

Pirmiausia paminėsiu kai kuriuos tik baltų ir slavų kalbose te vartojamus žodžius, plg. s. sl. *rōka* ir liet. *rankà* (plg. liet. *riñkti*, ku-

<sup>1</sup> Žr. C. Regnéll, *Über den Ursprung des slavischen Verbalaspektes*, p. 82 tt.

<sup>2</sup> R. Trautmann, BB, 29, p. 308 tt., *Baltisch-slavisches Wörterbuch*, p. 236; J. Endzelin, – *Donum natalicium Schrijnen*, p. 399, ME, 3, p. 479 (s. v. *rast*).

<sup>3</sup> A. Senn, StB, 3, p. 85.

<sup>4</sup> R. Trautmann, *Baltisch-slavisches Wörterbuch*, Göttingen, 1923.

<sup>5</sup> Joms nagrinėti A. Mejė paskyrė reikšmingą straipsnį, žr. A. Meillet, *Les origines du vocabulaire slave: I. – Le problème de l'unité balto-slave*, RĖSI, 5, 1925, p. 5–13.

rio nėra slavų kalbose; semantiniu atžvilgiu plg. gr. ἀγοστός „delnas, plaštaka; ranka“ : ἀγείρω „renku“) [24]; s. sl. *rogъ* ir liet. *rāgas*; s. sl. *alōkati* ir liet. *ālkti* [25]; rus. *лодьа* „didelė valtis“ ir liet. *eldi-jà* [26]; s. sl. *želězo* ir liet. *geležis*, lat. *dzēlzs*, pr. *gelso* (čia galėtų priklaustyti ir gr. χαλκός „varis“<sup>1</sup>); s. sl. *umъ* ir liet. *aumuō* (*aumenis*) „nuovoka, supratimas; atmintis“, *omě*, *omenis*, *omena*, *omenas* žem. *vominas* (kirčiai nežinomi), *ómyně* (su pailgintu balsių kaitos laipsniu, t. y. \**āum-*)<sup>2</sup>, rus. *послуга*, lenkų *posługa*, rus. *служить*, lenkų *slużyć*, rus. *слуга*, lenkų *sluga* ir liet. *pāslauga* (ir *paslaugà*), *slaugytį*<sup>3</sup> [27].

Antra vertus, visos trys baltų kalbos turi išlaikiusios ide. \**deiuos* (plg. s. ind. *devāh*, lot. *deus*, oskų *deivai* „deae“ ir kt.) : liet. *diēvas*, lat. *dievs*, pr. *deiwas*, *deiws*, *deiwis*. Slavų kalbos turi *bogъ*, kuris jas suartina su iranėnų kalbomis, plg. s. persų *baga-*, av. *baga-*. Avestos kalboje *daēva-* turėjo smarkiai ribotą reikšmę, – juo buvo vadinamos piktosios dvasios, – ir buvo vartojamas daugiausia prieš-zaratustrinėje religijoje<sup>4</sup>. S. ind. *bhāgah*, *bhāgāh* reiškia „laimė, gerovė, turtas; likimas, lemtis“. Tą reikšmę turi ir av. *baga-*, *bāga*. Kad ją bus turėjusios ir slavų kalbos, rodo s. sl. *bogatъ* „turtingas“, *ubogъ* „vargšas“, dievų vardai *Stribogъ* „turtų turėtojas, valdytojas“<sup>5</sup> (plg. \**striti* greta *stroiti*, kaip *nesti* greta *nositi* ir kt.). Čekų *zboži* seniau reikšė, be „prekė, gėrybė“, dar ir „turtas“. Dabartinėje čekų kalboje tas žodis teturi pirmąją reikšmę. Lenkų *zboże* Sofijos biblijoje turi reikšmę „turtas“, o dabar tuo žodžiu vadinami javai. Taip pat ir lat. *labība*, kuris yra išvestas iš *labs* „geras“, pirminė reikšmė

<sup>1</sup> O. Schrader, Sprachvergleichung und Urgeschichte, II, p. 65, 89, Reallexicon der indogermanischen Altertumskunde, I, p. 236; V. Georgijev, KZ, 63, p. 250 tt., 255.

<sup>2</sup> K. Būga, RR, I, p. 357–358, II, p. 408; P. Skardžius, – Švietimo darbas, 1926, p. 391, Lietuvių kalbos žodžių daryba, p. 76, 82, 231, 234, 294–295, 297, 363, 590; J. Otrębski, – Lingua Posnaniensis, I, p. 145 tt.

<sup>3</sup> K. Būga, RR, I, p. 316–317, 484, II, p. 40, 166, 309; J. Pokorny, Zur Urgeschichte der Kelten und Illyrien, Halle, 1938, p. 66.

<sup>4</sup> F. Specht, KZ, 69, p. 115 tt.

<sup>5</sup> A. Meillet, RÉSl, 6 p. 168; E. Berneker, – Aufsätze zur Kultur- und Sprachgeschichte vornehmlich des Orients. Ernst Kuhn zum 70. Geburtstag gewidmet, München, 1916, p. 776 tt., 181 tt. Neteisingai A. Brückner, KZ, 50, p. 195, kuris *Stribogъ* sieja su ukr. *strybaty* „šokinėti“.



buvo „gėrybė“. Tokia reikšmė jį dar vartoja G. Mancelijus. Dabartinėje latvių kalboje juo tevadunami javai<sup>1</sup>. Senojoje čekų kalboje *vrš*, kuri atitinka slovėnų *vřš*, rus. *верш* „javai“ (plg. s. sl. *vrščo* „kuliu“, *vrěšti*), reiškė „užmokestis, atlyginimas“.

Liet. *šventas* atliepia s. sl. *svęto*, av. *spənta-*. Tai bendras baltų, slavų ir iranėnų kalbų žodis. Lat. *svęts* „šventas“ yra pasiskolintas iš rus. *свят*, o pr. *swints* – iš lenkų *święty*. Seni latvių kalbos žodžiai yra *svinēt* „švesti“, *svinīgs* „šventiškas“, *svinība* „šventė“, plg. av. *spanah-* „šventumas“, *spanyah-* „šventesnis“.

Dėl nepakitusio tautasilabinio *en* lat. *Sventāja* (=liet. *Šventoji*) ir *sventeļu dienas* „šventės“ (greta slavizmo *svętki*, plg. rus. *святки*) laikytini kuronizmais<sup>2</sup>.

Apie lat. *vārds*, pr. *wīrds* „žodis“ (plg. lot. *verbum*, got. *waúrd* ir kt.; bet liet. *žodis* : *žadėti*, o liet. *vařdas* reiškia „asmens pavadinimas“; tokią reikšmę turi ir lat. *vārds*) jau buvo plačiai kalbėta (žr. p. 43). Slavų kalbos čia turi *slovo* „žodis“, kilusį iš ide. \**kleu-* „klausyti, girdėti“. S. sl. *slovo* ir fonetiškai, ir morfologiškai sutampa su s. ind. *śrávas-* „šlovė, garbė“, gr. *κλ.(F)ος* „t.p.“. S. sl. *slovo*, kaip ir av. *sravah-*, dar gali reikšti „sentencija, pamokymas“. A. Mejęs nuomone, jų pirminė reikšmė buvo „religinė formulė“<sup>3</sup>.

Slavų kalbose žodis *slovo* tam tikruose junginiuose gali įgyti reikšmę, artimą žodžio *slava* „šlovė, garbė“ reikšmei (plg. s. sl. *slovq*, *sluti* „garsėti“, s. sl. *slovutъnyjъ*, rus. *словутный*, čekų *slovutný*, *slovoutný* „garsus, garbingas“), plg. s. čekų *dobré slovo* „gera kalba“, rus. *похвальное слово* „giriamoji kalba“, s. čekų *zlé slovo* arba *přislaví* „apkalbos, liežuvavimai, t. y. pikta kalba“. O rusų ir lenkų kalbose *присловие* resp. *przysłowie* reiškia „patarlė, priežodis“.

Baltų kalbos reikšmė „senas“ turi du archaiškus žodžius. Tai liet. *sėnas*, lat. *senus*, kuriems atliepia s. ind. *sána-*, av. *hana-*, arm. *hin* (greičiausia skolinys iš iranėnų kalbų<sup>4</sup>), gr. *ἔνη(καί νεά)* „paskutinė mėnesio diena (ir pirmoji ateinančio mėnesio diena)“, lot. *senex* „senas, pagyvenęs“, got. *sineigs* „senas“, ir liet. *vėtušas*, lat. *vęcs*. Pastarieji atitinka lot. *vetus*, *vetustus* „senas, iškaršęs, nuo senų laikų

<sup>1</sup> E. Fraenkel, – *Mélanges Linguistiques offerts a M. Hlg. Pedersen*, p. 443 tt.

<sup>2</sup> E. Blese, *Valoda un tautas gars*, Rīgā, 1940, p. 234; J. Endzelīns, *FRB*, 20, p. 257.

<sup>3</sup> A. Meillet, *RÉSI*, 6, p. 168 tt.

<sup>4</sup> A. Meillet, *Esquisse d'une grammaire comparée de l'Arménien classique*, p. 38.

egzistuojąs“ (plg. dar s. ind. *vatsá-* „vienergis, veršis, vaikas“, gr. ἔτος „metai“ ir kt.). Šia reikšme slavų kalbos turi tik pastarąjį žodį (plg. s. sl. *vetochō*) ir, be to, su liet. *stóras*, s. skand. *stórr* „didelis“ giminingą s. sl. *starō*. Prūsų ir lietuvių kalbos (P. Ruigio ir Chr. Milkaus žodynuose) čia dar yra turėjusios pr. *urs* „senas“, *uraisins* „tėvus“ ir liet. *voras*. Pastarasis yra išsilaikęs žodyje *vorūšis* „silpnai einąs (po ligos)“ (Linkmenys). Galimas daiktas, kad jie ieškotini ir tokiuose vietovardžiuose, kaip liet. *Vorpilis* (pilies kalnas prie Tilžės), *Vorýtė* (upė) ir pr. *Worelauke* (vok. *Worlack*), *Worit*, *Woritten* ir kt. Tačiau reikia turėti galvoje, kad šios šaknies vietovardžius ne visada galima atskirti nuo vietovardžių, turinčių *vóras*<sup>1</sup> „nuodingas nariuotakojis, darantis tinklus (*Tegenaria domestica*)“.

Slavų kalbos neturi labai seno, giminingo su s. ind. *vīráh*, lot. *vir*, airių *fer*, got. *wair* baltų kalbų vyro pavadinimo: liet. *výras*, lat. *vīrs*, pr. *wijrs*. S. sl. *mōžb* „vyras“ yra vienos šaknies su s. ind. *mánuh* (*manuja-*, *mánuša-*, *manuśyá*, *mánuša-*) ir got. *manna*.

Liet. *dantis*, pr. *dantis* giminaičiai yra s. ind. *dánt-*, av. *dant(an)-*, arm. *atamn*, gr. ὀδών (vėliau ὀδούς, eoliečių ἔδοντες), lot. *dens*, kimrų *dant*, got. *tunþus*, s. vok. aukšt. *zand*. Visi šie pavadinimai yra kilę iš šaknies *\*ed-/\*ēd-* aoristo dalyvių<sup>2</sup>. Latvių kalba čia turi kitą žodį – lat. *zùobs* reiškia ne tik „dantis“, bet ir „piūklo dantis, rakto galvutės išsikišimai“. Šis latvių žodis yra giminingas su liet. *žam̃bis* „arklas“, *žam̃bas* „briauna, aštrus kampas, kraštas, skvernas“ ir su kito balsių kaitos laipsnio *žem̃bti* „piauti“<sup>3</sup> (plg. dar s. sl. *zēbq* „perplėšiu“, *zēbsti*, s. ind. *jábhate*, *jámbhate* „(jis) čiumpa, griebia“, *ambháyati* „(jis) grūda, trina“, av. *zambayadvəm* „griaunate, daužote“, alb. *děmp* „skauda“). Lat. *zùobs* giminaičiai kitose kalbose yra s. sl. *zqbō*, rus. *зуб* (plg. *зубрина* „įrankio dantis, šukė, ištrupą“), lenkų *zqb* „dantis“ (taip pat ir „šukų ar piūklo dantis“) ir kt., s. ind. *jámbhaḥ* „dantis, iltis, nasrai“, gr. γόμφος „vinis, kuolas“, γομφίος „garankštinis dantis“, alb. *děmb* „dantis“, s. vok. aukšt. *kamb* „šukos“, toch. A *kam*, B *keme* „dantis“<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> G. Gerullis, Die altpreußischen Ortsnamen, p. 208.

<sup>2</sup> J. Schmidt, KZ, 32, p. 329 tt.; A. Meillet, op. cit., p. 143; W. Krogmann, KZ, 63, p. 257 tt.

<sup>3</sup> K. Būga, RR, I, p. 380, II, p. 465.

<sup>4</sup> W. Schulze, Kleine Schriften, p. 249, 261; E. Sieg, W. Siegling, W. Schulze, Tocharische Grammatik, Göttingen, 1931, p. 50, 53, 103; J. Duchesne – Guillemin, BSL, 41, p. 174.

Liet. *draūgas*, lat. *drāugs*, pr. *draugiwaldūnen* (vns. gal.) „bendraipēdinis“, *sendraugiwaldūnen* (vns. gal.) „t. p.“, *sendraugiwēldnikai* (dgs. vard.) „t. p.“ turi atitikmenų ne vien tik slavų kalbose (plg. s. sl. *drugō*). Ši šaknis taip pat randama ir germanų kalbose, plg. got. *driugan* „tarnauti kariuomenėje“, *gadrauts* „kareivis“, s. vok. aukšt. *truht*, s. anglų *dryht*, s. skand. *drótt* „kareivių būrys, kuopa“ (plg. rus. *дружина*, lenkų *drużyna* „kariauna“). S. sl. *prijatelj* „draugas“ (plg. s. sl. *prijati* „būti palankiam, globoti“, lenkų *sprzyjać* „būti palankiam“ = got. *frijon* „mylėti“, *frijonds* „draugas“, s. vok. aukšt. *friudil*, s. skand. *fridill* „mylimasis“) atitikmenų baltų kalbose nerandama (liet. *prietelius* yra skolinys iš baltarusių kalbos)[28].

Reikšme „kairys“ slavų kalbos vartoja *лѣвъ*, kuris yra giminingas su gr. *λαίος*, lot. *laevus*, o baltų kalbos čia turi liet. *kairias*, *kairys*, lat. *krėiss*. Šie baltų kalbų žodžiai yra tos pačios šaknies, kaip s. sl. *krivō*, liet. *kreivas*, lat. *krails*, ir pirminė jų reikšmė, matyt, buvo „tai, kas kreiva, išlenkta“, plg. liet. *krėisa*, *krėiva* „trūkumas, yda“, *krėisingas*, *krėivingas* „kuris turi ydą“, lat. *kreilis* „kairiarankis“. Liet. *kairys* ir kt., lat. *ķeiris* „kairė“ ir liet. *kairė*, lat. *ķeire* yra disimiliacijos keliu atsiradę iš \**kreir-/kraig*<sup>1</sup>.

Smarkiai skiriasi baltų ir slavų kalbose ir priešingosios pusės pavadinimai. Liet. *dėšinas*, *dešinys*, *dešinė* atitinka s. sl. *desъnъ*, *desnъ*, *desnica* (ir dabartinėse pietų slavų kalbose), s. ind. *dākšina-*, av. *dašina-*, gr. *δεξιός*, *δεξιτερός*, alb. *djathtë*, lot. *dexter*, airių *dess*, got. *taihswa*. Rus. *правый*, lenkų *prawy*, čekų *pravý* reiškia ir „justus, rectus“ ir „dexter“ (plg. vok. *recht* „teisus, teisingas“ ir „dešinas“). Liet. *tiesūs* paprastai reiškia „rectus, justus, verus“, tačiau kai kuriose aukštaičių tarmėse jis vartojamas ir „dexter“ reikšme<sup>2</sup>. K. Sirvydo „Punktuose sakymų“ *tiesèn* (II, p. 166, 7) reiškia „dešinėn“, nors šiaip čia tevertojama *dešinė*, *dešnė* (II, p. 186, 30; 225, 9; 229, 25, 26; 243, 23). Latvių kalboje *labs* taip pat reiškia ir „geras“, ir „dešinas“.

Lietuvių ir latvių kalbos turi *pats*, prūsų kalba – *subs* (žr. p. 34), o slavų kalbos vartoja su av. *hama-*, *hāma-* „tas pats“ sutampanti *samō*.

Įdomus yra s. sl. *radi* „dėl, dėlei“. S. sl. *sego radi* „dėl to“ tiksliai atliepia s. persų *avahyarādiy* ta pačia reikšme. S. persų *rādij* da-

<sup>1</sup> Semantiniu atžvilgiu žr. E. Blese, *Valoda un tautas gars*, p. 191 tt.

<sup>2</sup> E. Fraenkel, – *Balticoslavica*, II, p. 102; J. Otrębski, *Wschodniolietewskie narzeczce twereckie*, I, p. 4; *Tauta ir Žodis*, I, p. 242, 245, 295, 328; J. Basanavičius, *Pasakos yvairios*, I, p. 176, 209.

bar tebevartoja pehlevi (plg. *rāy*) ir naujoji persų (plg. *rā*) kalbos<sup>1</sup>.

A. Mejė konstatavo<sup>2</sup>, kad s. sl. *žbrq* esamojo laiko paradigmoje yra sutapę du skirtingi veiksmažodžiai. Pirmasis, kurio bendratis yra s. sl. *žrėti* (iš \**žerti*), reiškia „ryti“ (plg. ukr. *жры, жеру, жерты*, rus. *жры*, tačiau bendratis *жрѣмь* jau kito kamieno, lenkų *żrę, żreć*, čekų *požru, požřiti* ir *žeru, žrāti*<sup>3</sup>). Kitose ide. kalbose jį atitinka s. ind. *girāti, grṇāti* „(jis) ryja“ (būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvis *gīrná-*), liet. *gėrti*, lat. *dzeřt*, liet. *girtas*, gr. *βορά* „maistas, pašaras, t. y. tai, kas ryjama“, *βιβρώσκω* „ryju“, lot. *vorāre* „ryti“ ir kt.

Antrojo veiksmažodžio infinityvas yra *žrėti* „aukoti“. A. Mejė jį lygina su s. ind. *grṇāti, grṇitē* „(jis) giria, liaupsina“, *gir-* „žodis, šauksmas, liaupsė“, av. *gar-* „t. p.“, liet. *girti (giriù)*, lat. *dziřt*, pr. *girtwei*. Čia skirtini ir liet. *gėras*, lot. *grātus* „malonus, mielas“, s. ind. *gūrtá-* „t. p.“, oskų *brateis* „gratie, malonės“, pelignų, vestinų *bratom* „commodum, patogumas, nauda“, s. ind. *gūrti-* „pritarimas, pagyrimas“, av. *aibijarəti-* „pagyrimas, pagiriamoji giesmė“<sup>4</sup>. S. sl. *žrətva* „auka“, *žbrьць* „žynys“ taip pat yra šios šaknies<sup>5</sup>. Kadangi aukos būdavo atliekamos ne tik rankomis, bet, kaip konstatavo A. Mejė, giedant ir sakant pagiriamuosius žodžius, todėl nieko nuostabaus, kad šie gana skirtingas sąvokas žymintys žodžiai jungiami į vieną šaknį.

Pagrindinė šių žodžių lizdo reikšmė yra buvusi „pagyrimas, liaupsinimas“. Tai ypač paremia liet. *gėras* ir kt. Antra vertus, vedų *hótar-* ir Avestos *zaotar-* „vyriausiasis žynys“ yra išvesti iš šaknies, turėjusios reikšmę „aukoti, aukojamojo gėrimo nupilti“ (plg. s. ind. *juhóti* „(jis) aukoja“ = gr. *χέω* „lieju, pilu“). Kadangi šie vyriausieji žyniai, aukojimo šventikai, kartu buvo ir giesmių giedotojai, tai jų vardas liaudies etimologijos keliu lengvai galėjo būti sutapatintas su s. ind. *hávate* „(jis) šaukia“, av. *zaozaomi* „pašaukiu“, *zavaiti* „(jis)

<sup>1</sup> A. Meillet, *RÉSl*, 6, p. 166; A. Meillet et E. Benveniste, *Grammaire du vieux-perse*, p. 32, 209, 229.

<sup>2</sup> A. Meillet, *MSL*, 14, p. 379 tt., *RÉSl*, 6, p. 169 tt.

<sup>3</sup> J. Gebauer, *Historická mluvnice jazyka českého*, III, p. 201 tt.; T. Torbiörnsson, *Die gemeinslavische Liquidametathese*, II, Uppsala, 1901, p. 105 tt.

<sup>4</sup> H. Osthoff und K. Brugmann, *Morphologischen Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*, VI, p. 158 tt.

<sup>5</sup> A. Meillet, *Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave*, II, p. 305, 345.

prakeikia“. Pastarosios formos yra giminingos su arm. *jaunem* „pašventinu, paskiriu“, *nozovk* „prakeikimas“, gr. *καυχάομαι* „giriuosi“, s. sl. *zovq* (*zovati*) ir kt.<sup>1</sup>; dar plg. s. ind. *hótrā* „(pa)šaukimas“, *hóman-*, kuris reiškia ne tik „auka, dovana“ (plg. gr. *χεῦμα* „srovė; liejimas“), bet ir „(pa)šaukimas“.

S. ind. *yaj-*, av. *yaz-*, s. persų *yad-* reiškia „venerari, gerbti, garbinti“. Gerbimo, garbinimo aktas gali būti atliekamas arba meldžiantis, arba aukojant, o dažniausiai ir meldžiantis, ir aukojant. Iranėnų kalbose minėta šaknis ir jos dariniai yra savo reikšme susiję su garbinimu meldžiantis, o senojoje indų kalboje – su garbinimu aukojant. Tačiau s. ind. *yajatá-*, kaip ir av. *yazata-* apskritai reiškia „garbintinas, šventas, dieviškas“. Dėl to reikia pažymėti, kad gr. *ἄζομαι* „gerbiu, šventą baimę jaučiu“, *ἄγιος* „šventas“ su pastaraisiais indų-iranėnų žodžiais nėra giminingi. Šiuos graikų kalbos žodžius greičiausiai reikia sieti su lot. *sacer* „pašvęstas dievams, šventas“, *sanctus* „šventas“<sup>2</sup>, s. skand. *sátrr* „susitaikęs“, *sátt*, *saett* „sutartis“. Skirtingi žodžio galo gomuriniai priebalsiai atsirado dėl to, kad visų šių žodžių pamate slypintis veiksmazodis seniau priklausė atematiniam asmenavimo tipui. Visai suprantama, kad, aiškinant gr. *ἄγιος*, netinka remtis tik Vopadevoje terandamu s. ind. *yajya*-<sup>3</sup>.

Umbrų *persklum*, *persclo* reiškia ne tik „sacrificium, caerimonia, aukojimas, šventos apeigos“, bet ir „precatio, maldavimas“ (plg. *persnimu* „precamino“). Abliatyvo forma *persklu* labai dažnai vartojama su *vesticatu* „libato“<sup>4</sup>. Oskų *pestlúm* (Bovianum vetus, von Planta Nr. 192, 3), *peesl[úm]* (Aufidena, op. cit., 197, 4), atrodo, reiškia „templum“, t. y. „maldų arba aukų vieta“ (plg. mesapų *πεσκλην* „aedicula, šventovė“<sup>5</sup>). Anglų *bless* „laiminti, garbinti“ kilo iš s. anglų *blædsian* „laiminti, aukos krauju apšlakstyti“ (plg. s. anglų *blód*, anglų *blood* „kraujas“).

Vadinasi, liet. *girti*=s. sl. *žr̃ti*=s. ind. *gr̃ñti* yra baltų, slavų ir indų-iranėnų leksinė izoglosa.

<sup>1</sup> Žr. H. Osthoff, BB, 24, p. 177 tt., kur šie žodžiai pagrįstai atskirti nuo s. ind. *juhóti*, gr. *χέω* ir kt.

<sup>2</sup> Apie lot. *sanctior* „šventesnis“, kuris pakeitė senesnę lyginamojo laipsnio formą *\*sacior*, sudarytą tiesiog prie šaknies pridėjus ide. priesagą *\*-iōs*, žr. F. Specht, KZ, 65, p. 137 (F. Špechtas remiasi Varono *Res rusticae*, 3, 17, 4).

<sup>3</sup> A. Debrunner, – Göttingische gelehrte Anzeigen, 1910, p. 9.

<sup>4</sup> J. Devoto, *Tabulae Iguvinae*, p. 228.

<sup>5</sup> K. Kretschmer, – Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Wissenschaften, 225, p. 194, 285 tt.

BALTŲ IR SLAVŲ KALBŲ SANTYKIAI SU INDŲ-IRANĖNŲ  
IR GERMANŲ KALBOMIS

1. Baltų, slavų ir indų-iranėnų kalbų izoglosos

Bendras baltų, slavų ir indų-iranėnų kalbų fonetinis reiškinys yra tas, kad ide. *s* po *i*, *u*, *r*, *k* virto *š* (slavų kalbose vėliau čia atsirado *ch*). Tačiau baltų kalbose šis fonetinis reiškinys buvo smarkiai apribotas: jis pastebimas tik lietuvių kalboje ir, be to, tik po *r*, *k*<sup>1</sup>. Tai akivaizdžiai rodo tokie pavyzdžiai, kaip liet. *viršūs*, s. sl. *vr̃sch̃* ir s. ind. *váršman-* „aukštuma, smailuma“; liet. *širšuõ*, rus. *шершень*, s. lenkų *sierszeń*; liet. *áukštas* (: *áug-ti*) ir kt.; bet liet. *trisù* (*trisè*), *blusà*, *saũsas*, *viesulas*<sup>2</sup>, palyginus su s. sl. *tr̃ch̃*, *blucha*, *such̃*, *vichr̃* (*vich̃r̃*) [29].

Šio reiškinio tariamąsias išimtis paaiškino J. Endzelynas<sup>3</sup>. Jo nuomone, liet. *aũšta* turi *-sk'*- ir *-st-* priesagas (dėl *-sk'*-, kuri lietuvių kalboje virto *-š-*, plg. s. ind. *uccháti* „aušta“ su *-cch-* iš *-sk'*-). Be to, formos *aũšta* priebalsio *-š-* atsiradimui įtakos galėjęs turėti ir sinonimas *brėkšta*. Pagal *aũšta* atsirado ir vardažodis *aušrà* (taigi jo *-š-* negalima aiškinti taip, kaip s. ind. *ușas-* formoje)<sup>4</sup>.

Remdamasis liet. *-iškas*, J. Endzelynas buvo padaręs išvadą, kad *s* lietuvių kalboje virto *š* tarp *i* ir *k*. Vėliau jis šios savo išvados atsisakė, liet. *-iškas* atsiradimą aiškindamas priesagų *\*-isko-* ir *\*-isko-* (liet. *iša-* ir *-iska-*) kontaminacija. Todėl liet. *juõdskis* (*juockis*) „tamsiaplaukis, tamsiaveidis žmogus; juodas gyvulys, juodis“ yra senesnis, negu liet. *juõčkis*, *juõdžkis* „t. p.“, kurie savąjį *-š-* gavo iš *juõdišius*. Žodžiuose *juõdskis*, *juõčkis*, *juõdžkis*, kaip ir pr. *prabũtskas* „amžinas“, prieš *s* ir *š* yra iškritęs *i*. Šis balsis galėtų būti iškritęs ir liet. *šėškas*, lat. *šeks* (iš *\*šėšikas*), jei K. Būgos etimologija, pagal

<sup>1</sup> H. Pedersen, IF, 5, p. 33 tt.; K. Būga, RR, III, p. 589–590, 595; J. Endzelin, ZfsIPh, 16, p. 210 tt., J. Endzelins, Baltu valodu skaņas un formas, p. 33, И. Эндзелин, Славяно-балтийские этюды, p. 28 tt., 60.

<sup>2</sup> Gretiminė forma *vėsulas* atsirado pagal *vėsūs* (=lat. *vēss*), žr. K. Būga, RR, II, p. 33–34, 189.

<sup>3</sup> Žr. dar J. Endzelins, FBR, 19, p. 188, ZfsIPh, 16, p. 112 tt.

<sup>4</sup> Chr. Stango abejones dėl tokio aiškinimo (žr. jo Das slavische und baltische Verbum, p. 137) aš laikau nepagrįstomis.

kurią šeško vardas sietinas su *šikti*<sup>1</sup>, yra teisinga [30]. Tokią etimologiją remtų ir slavų kalbų šeško pavadinimai: rus. *хопек*, lenkų *tchórz* yra siejami su s. sl. *dъchnoti*, lenkų *tchnąc* „alsuoti, šnupuoti“. Taigi šeškas yra vadinamas pagal savo blogą kvapą, smirdėjimą. Nepaisant viso to, vis dėlto patikimesnė gali būti J. Endzelyno etimologija, kad liet. *šėškas*, lat. *sęšks* yra tos pačios šaknies (tik su disimiliuotu *k*), kaip lat. *sekš(k)ēt* „purvinti, teršti“, *sasekš(k)ēt* „susiteršus pasmirsti“<sup>2</sup>.

Liet. *dičkas* taip pat yra kilęs iš *\*didiškas*, o pastarasis su priesaga *-iškas* yra išvestas iš *didis*. Senoji priesaga *-iškas* randama liet. *dičkas* (iš *\*didiskas*)<sup>3</sup>.

Tą faktą, kad lietuvių kalboje ide. *s* virto *š* tik po *k*, *r*, K. Būga aiškina tuo, jog betarpiški indų-iranėnų genčių kaimynai buvo slavai, bet ne baltai<sup>4</sup>.

Tokius senosios indų kalbos būdvardžius, kaip *tákavāna-* „sunčiai einantis, svirduliuojantis“ (: *táku-* „skubantis, lekiantis“), *prthavāna-* (asmenvardis) (: *prthu-* „platus“) ir kt., V. Machekas<sup>5</sup> laiko identiškais su slavų kalbų būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyviais, turinčiais priesagą *-ovanъ*. Tuo būdu jis linkęs čia įžiūrėti baltų, slavų ir indų-iranėnų kalbų izoglosą. Iš šių priesagos *-ovanъ* formų, kurios pradžioje buvo grynai būdvardžiai, susidarė slavų kalbų *-ują*, *-ovati* veiksmažodžių klasė, plg. s. sl. *cělovati* „bučiuoti“, *vojevati* „kariauti“, *prorokovati* „pranašauti“, *besědovati* „kalbėtis“ ir daugelis kitų. Panašiu būdu, V. Macheko nuomone, susiformavo ir lietuvių bei prūsų kalbų *-áuju*, *-áuti* veiksmažodžiai. Tokiu atveju seniau ir baltų kalbose taip pat turėjo būti dariniai, atitinkantys slavų kalbų priesagos *-ovanъ* formas. Tačiau kaip tik tai ir yra V. Macheko hipotezės silpniausioji vieta. Be to, V. Machekas išleido iš akių ir tą faktą, kad liet. *-áuju* ir serb.-chorv. *-ujēm* turi akūtinę priegaidę. Todėl lietuvių kalbos *-áuju*, *-áuti* (plg. *tarnáuti*, *pranašáuti*, *karaliáuti*, *kariáuti* ir kt.) ir slavų kalbų *-ują*, *-ovati* veiksmažodžius

<sup>1</sup> K. Būga, RR, II, p. 316.

<sup>2</sup> EM, III, p. 820.

<sup>3</sup> Kitaip P. Skardžius, APh, 7, p. 44, Lietuvių kalbos žodžių daryba, p. 123 tt., kuris čia įžiūri priesagą *-sk-*.

<sup>4</sup> Iš pastarųjų stambesnių darbų, skirtų baltų, slavų ir indų-iranėnų kalbiniams santykiams, galima paminėti ne visai pavykusį H. Arnco darbą: H. Arntz, Sprachliche Beziehungen zwischen Arisch und Balto-Slavisch, Heidelberg, 1933. Žr. mano recenziją IF, 54, p. 125 tt.

<sup>5</sup> V. Machek, ZfslPh, 14, p. 272 tt., 277.

aš ir toliau laikau to paties tipo dariniais, kaip graikų kalbos -εύω veiksmažodžiai (plg. δουλεύω „vergauju“, προφητεύω „pranašauju“, βασιλεύω „karaliauju“, στρατεύω „kariauju; kareiviauju“ ir kt.), kurie ir savo semantika yra labai artimi minėtiesiems baltų ir slavų kalbų veiksmažodžiams. Tokios nuomonės kaip aš<sup>1</sup> laikosi J. Endzelynas, Chr. Stangas<sup>2</sup> ir kt. Nors daugeliui E. Bosharto teiginių apie atskirus graikų kalbos reiškinius ir pritariu, tačiau negaliu sutikti su jo nuomone, kad graikų kalbos priesaga -εύς yra atėjusi iš kitų kalbų ir kad todėl -εύω veiksmažodžiai nieko bendra neturi su atitinkamais baltų ir slavų kalbų veiksmažodžiais<sup>3</sup>.

## 2. Baltų, slavų ir germanų kalbų izoglosos

Vardažodžių daugiskaitos naudininko ir įnagininko formantas -m- yra viena ryškiausių baltų, slavų ir germanų kalbų izoglosų (plg. liet. *takam(u)s*, s. sl. *rabomъ* „vergam“, got. *dagam* „dienoms“). Italikų, keltų, graikų ir indų-iranėnų kalbos čia turi formantą -bh- arba iš jo kilusias galūnes (plg. lot. *hominibus* „žmonėms“, gr. *θεῶν* „dievams“, s. ind. *ásvebhyaḥ* „arkliams“).

N. van Veikas<sup>4</sup> atkreipė dėmesį į ryšį tarp aoristo vienaskaitos 1 bei 2 asmens formų su -t̥ ir neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyvių, turinčių priesagą -t̥ (greta -(e)n̥t̥)<sup>5</sup>. Ryšium su tuo N. van Veikas pamini ir germanų kalbų silpnojo preterito formas, kurios taip pat yra susijusios su priesagos -t- dalyviais<sup>6</sup>.

Gramatinė spirantinių ir sprogstamųjų priebalsių kaita germanų kalbų *i* kamieno vardažodžiuose (plg. got. *slahs* „smūgis, kirtis“ : s. saksų *slegi* „t. p.“; got. *naups* „reikalas; vargas, bėda“ : s. anglų

<sup>1</sup> E. Fraenkel, — *Mélanges Émile Boisacq*, Brusel, I, 1937—1938, p. 369.

<sup>2</sup> J. Endzelīns, *Latviešu valodas skaņas un formas*, p. 181; Chr. S. Stang, *Das slavische und baltische Verbum*; p. 51, 171 tt. Plg. N. van Wijk, — *Tauta ir Žodis*, 4, p. 76 tt.

<sup>3</sup> E. Bosshardt, *Die Nomina auf -εύς*, Zürich, 1942, p. 5, 161 tt.

<sup>4</sup> N. van Wijk, *IF*, 43, p. 281 tt.

<sup>5</sup> Plg. Chr. S. Stang, *Das slavische und baltische Verbum*, p. 219, kuris minėtas aoristo formas aiškina remdamasis A. Mejė (Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave, I, p. 134 tt., 139 tt.).

<sup>6</sup> Apie liet. *biti* „buvo“, kuris nieko bendra neturi su tokiomis aoristo vienaskaitos 2 bei 3 asmens formomis, kaip s. sl. *pitъ* „gėrei, gėrė“, *jetъ* „ėmei, ėmė“, žr. Chr. S. Stang, *op. cit.*, p. 198. Nepagrįstai J. Endzelīns, *FBR*, 17, p. 163. Juk senojoje slavų kalboje greta *by* yra *bystъ*, bet ne *\*bytъ*.



nied „t. p.“) priklausė nuo skirtingo šių formų kirčiavimo. J. Endzelynas mano, kad šiam germanų kalbų reiškiniui paralelę sudaro kirčio šokinėjimas baltų ir slavų kalbų *i* kamieno paradigmoje<sup>1</sup>.

Visai galimas daiktas, kad tokios gramatinės kaitos liekanų turi išlaikę ir germanų kalbų *u*-kamieniai vardažodžiai, sudarantys visišką paralelę *i*-kamieniams vardažodžiams. Antai V. Krogmanas<sup>2</sup> mėgino rekonstruoti pragerm. *\*hurh̥ya-* „snarglys; purvas, nešvarumai“ paradigmą ir paaiškinti joje vykstančią gramatinę kaitą s. anglų *horh*, *horwes*, dgs. *hōras* (vyr., bev. g. *horwu*), dgs. kilm. *horwa* ir kt. Kitoje germanų kalbose buvo apibendrinta forma *\*hor̥ya-* (plg. s. vok. aukšt. *horo*, vns. kilm. *horawes*, bev. g., ir kt.)<sup>3</sup>. Nenorėdamas pateikti šio germaniško žodžio etimologijos, aš pritariu V. Krogmano nuomonei<sup>4</sup>, kad pragermaniška forma *\*k̥r̥ku-* buvo išplėsta *-o-* kamien-galiu (plg. got. *triu* „medis“ iš *\*drev-om*, s. sl. *drěvo* : s. ind. *dāru*, gr. *δῶρυ*; got. *kniu* „kelis“ : s. ind. *jānu*, gr. *γόνυ*, lot. *genu*). Mat, germanų kalbose senuosiuose *o*-kamieniuose vardažodžiuose kirčio šokinėjimas nepastebimas, o *u*-kamieniuose vardažodžiuose buvus toki šokinėjimą rodo jų paralelizmas su *i* kamieniu.

Baltų, slavų ir germanų kalbų bendrybių esama ir žodyne. Daugiausia jų turi prūsų ir germanų kalbos, kurios ilgą laiką buvo kaimynės.

Baltų, slavų ir germanų kalbos turi bendrą tūkstančio pavadinimą (žr. p. 55 t.t.). Nuo jų atsiskiria indų-iranėnų ir graikų kalbos, turinčios savo pavadinimą, ir lotynų kalba su jai vienai būdingu tūkstančio pavadinimu. Be to, lietuvių ir germanų kalboms yra būdinga duodecimalinė skaitvardžių sistema.

Plačiau jau esame kalbėję ir apie aukso pavadinimą ide. kalbose (žr. p. 37).

Baltų, slavų ir germanų kalbos turi bendrą sidabro pavadinimą, pasiskolintą iš neide. (Mažosios Azijos) kalbų. Nors tas pavadinimas yra panašus visose trijose kalbų grupėse, tačiau jo negalima

<sup>1</sup> J. Endzelins, FBR, 11, p. 191.

<sup>2</sup> W. Krogmann, KZ, 64, p. 130 tt.

<sup>3</sup> Apie šį vardažodį dar žr. F. Specht, KZ, 64, p. 136 tt., Der Ursprung der indogermanischen Deklination, p. 64, 118 tt., 179, 186, 199.

<sup>4</sup> W. Krogmann, loc. cit., tačiau jo siūlomoji etimologija yra abejotina. Kitaip W. Schulze, Kleine Schriften, p. 113 (išn. 1).

kildinti iš vienos pirminės formos (plg. liet. *sidābras*, lat. *sidrabs*, *sudrabs*, pr. *siraplis*, *sirablan* (vns. gal.), s. sl. *srebro*, *s̆rebro*, got. *silubr*)<sup>1</sup>.

Šio metalo pavadinimai indų-iranėnų, graikų, italikų ir keltų kalbose smarkiai skiriasi priesaga ir taip pat yra skolintiniai – greičiausiai iš Kaukazo kalbų. Reikia pridurti, kad jie ide. kalbose smarkiai apkito, pritaikius juos prie „baltas, šviečiantis, rausvas“ reiškiančių ide. žodžių (plg. s. ind. *rjrá-* „blizgantis“, gr. ἀργός „baltas“)<sup>2</sup>.

S. ind. *rajatá-*, av. *ərəzata-* (ind.-iran. *-ata-* iš *\*-nto-*), lot. *argentum*, oskų *aragetud*, s. airių *argat*, vid. airių *airget*, galų *Argentoratum*, *Argentomagus*<sup>3</sup> turi priesagą *-nt-*. Arm. *arcat* savo forma primena *erkat* „geležis“. Pastarasis taip pat yra kilęs iš Kaukazo kalbų. Gr. ἄργυρος yra panašus į frigų γλουρός χρυσός „auksas“, γλούρεα χρύσεια „auksinis“ Hesichijus<sup>4</sup>. Tačiau šie frigų kalbos žodžiai gali būti pasiskolinti iš graikų, plg. gr. χλωρός „žalias, žalsvas, žalsvai balkšvas“<sup>5</sup>. Gr. ἄργυρος galėjo atsirasti ir gretiminės formos *\*argu-* pamatu (plg. s. ind. *árjuna-* „šviesus, baltas“, gr. ἄργυρος, ἀργύρεος „sidabrinis, sidabro blizgesio, blizgantis“, lot. *arguere* „atskleisti, iškelti aikštėn, įrodyti“, *argūtus* „raiškus, gyvas; skambus, skardus“)<sup>6</sup>.

K. Būga pažymi<sup>7</sup>, kad tuo metu, kai germanai susipažino su sidabru, jie jau priklausė šiaurės indoeuropiečių kultūros sferai, o anksčiau, geležies ir vario epochoje, germanai dar palaikė stiprius ryšius su pietinėmis ide. kalbų grupėmis (plg. got. *aiz* „rūda“, s. ind. *áyas-* „geležis, rūda“, av. *ayah-* „t. p.“, lot. *aes* „metalas, varis, vario rūda“ iš senojo Kipro salos pavadinimo *Alasja* [31]).

Prūsų, germanų ir senosios indų kalbų izoglosa yra kiškio pavadinimas – pr. *sasins*<sup>8</sup>, s. vok. aukšt. *haso*, s. ind *śásá-* (iš *\*śásá-*).

<sup>1</sup> Apie šį keliaujantį žodį žr. O. Schrader, Sprachvergleichung und Urgeschichte, II, p. 53 tt., 120, Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde, II, p. 394; G. Ipsen, – Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft, p. 229 tt.

<sup>2</sup> Plg. W. Schulze, Kleine Schriften, p. 124 t.t. ir dėl sidabro pavadinimo G. Ipsen, IF, 39, p. 235 tt.

<sup>3</sup> H. Pedersen, Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen, II, p. 47.

<sup>4</sup> Žr. V. Georgiev, KZ, 63, p. 251 tt.

<sup>5</sup> F. Solmsen, KZ, 34, p. 39, 53.

<sup>6</sup> W. Schulze, op. cit.; F. Bechtel, Lexilogus zu Homer, Halle, 1914, p. 57 tt.; F. Specht, Der Ursprung der indogermanischen Deklination, p. 113 tt., 261.

<sup>7</sup> K. Būga, RR, III, p. 597.

<sup>8</sup> Dar plg. pr. *sasintinklo* „kilpos kiškiam“ ir iš kiškio pavadinimo kilusius prūsų vietovardžius ir asmenvardžius, pateiktus G. Gerullis, Die altpreußischen Ortsnamen, p. 152, 233; R. Trautmann, Die altpreußischen Personennamen, p. 90.

Kiškis paprastai vadinamas pagal savo pilką spalvą<sup>1</sup>. Todėl ir šie pavadinimai sietini su s. anglų *hasu* „tamsus, pilkas, pelenų spalvos“, s. skand. *hass* „t. p.“ (iš \**hasva-*), lot. *cānus* „pilkas“ (iš \**cas-nos*), lot. sabinų *cascus* „senas“, oskų, pelignų *casnar* „senas“ (plg. liet. *širvis* „kiškis“ Chilinskio biblijos vertime: liet. *širvas*)<sup>2</sup>.

Kad s. ind. *śaśá-* nėra giminingas su gr. *κεκῆνας*· *Λαγωούς*. *Κρητες* „kiškis“ Hesichijus, *Κηκήν*<sup>3</sup> (šis asmenvardis iš Olaus Kretoje vėlyvas ir todėl, gal būt, klaidingai parašytas vietoj *Κεκῆν*), parodė F. Zolmzenas<sup>4</sup>. Gr. *κεκῆν* „kiškis“ greičiausiai priklauso tai pačiai šakniai, kaip s. sl. *skokъ* „šuoelis“, *skočiti*, *skakati* „šokinėti“, s. vok. aukšt. *scehan* „staiga apsisukti, greitai nueiti“. Šios šaknies yra ir s. sl. *škačьkъ*, bulg. *скакалец*, serb.-chorv. *škàkavac* „žiogas, t. y. šoklys“ (plg. s. vok. aukšt. *hewiskrekko* „žiogas, t. y. šokinėjantis po šieną“ : s. vok. aukšt. *screcchon* „šokinėti“; s. sl. *pręgъ* „žiogas“ : s. sl. *pręgą* „įtempiu, kinkau“, *prešti*, rus. *запирать, запрянуть* „pakinkyti“, *пружина* „spyruoklė“, *пригать, прыгнуть* „šokti, šokinėti“, *прыг* „šuoelis“<sup>5</sup>). S. ind. *śaśati* „(jis) šoka“ greičiausiai yra gramatikų pramanytas pagal *śaśá-*.

Ryšium su tuo reikia pažymėti, kad s. sl. *skokъ* K. Būga yra kitaip etimologizavęs: pripažindamas greta formos \**ksāk-* egzistavus dubletą \**skāk-*, jis minėtą slavų žodį siejo su liet. *šókti*<sup>6</sup> [32]. Tačiau F. Zolmzenas mano<sup>7</sup>, kad liet. *šókti* greta žem. *šankinti* „šokinti“ (plg. dar *šankùs* „gerai, aukštai šokantis“, *at-šankē* „kablys, kablo pavidalo išauga lazdoje, medyje, ir kt.“<sup>8</sup> [33]) yra giminingas su gr. *κηκίς* „ištryškimas, sultys, sakai“, *κηκίω* „teku, liejuos“, dorėnų *κακίω* *ἰδροῦν ἄρχομαι*. *Λάκωνες* Hesichijus.

Rytinės lietuvių kalbos tarmės vartoja *kiškis*, o vakarinės – *zūkis*, kuris, būdamas giminingas su s. sl. *zajęць*, yra kilęs iš \**zuojekas*<sup>9</sup>.

<sup>1</sup> Žr. W. Schulze, *Kleine Schriften*, p. 123 (išn. 8).

<sup>2</sup> F. Specht, *KZ*, 62, p. 238 tt.

<sup>3</sup> *Inscriptiones Creticae opere et consilio Fr. Halbherr collectae*, I, Roma, 1935, XXII, 52, 2.

<sup>4</sup> F. Solmsen, *Beiträge zur griechischen Wortforschung*, Strassburg, 1909, p. 144 tt. Neteisingai H. Hendriksen, *IF*, 56, p. 27.

<sup>5</sup> A. Brückner, *KZ*, 42, p. 361; T. Lehr-Spławiński, – *Mélanges Linguistique offerts à M. Holger Pedersen*, p. 383.

<sup>6</sup> K. Būga, *RR*, II, p. 317.

<sup>7</sup> F. Solmsen, op. cit., p. 145 (išn. 2).

<sup>8</sup> F. Kurschat, *Litauisch-deutsches Wörterbuch*, Halle a. S., 1883, p. 29.

<sup>9</sup> J. Endzelin, *IF*, 33, p. 103 tt.; K. Būga, *RR*, II, p. 674; III, p. 202–203.

Liet. *zuikis* priesagą \*-kjo- yra gavęs iš *kiškis*. Dėl savo z- jis greičiausiai yra kuršiškos kilmės. Latvių kalba turi *zakšis*, kuris greičiausiai yra pasiskolintas iš baltarusių *заўка* ir savo priesaga priderintas prie *kaķis* „katė“.

Apie pr. *anctan* „sviestas“, sutampantį su s. vok. aukšt. *ancho* (bet liet. *sviestas*, lat. *sviēstas*) žr. p. 38.

Įvardžiuotines būdvardžių formas turi ne tik baltų ir slavų, bet ir germanų kalbos. Tačiau baltų ir slavų kalbose jos yra sudaromos, pridėdant santykinį įvardį, o germanų kalbose – individualizuojančią priesagą -n<sup>1</sup>. Tokiu būdu susiformavo germanų kalbų silpnoji būdvardžių linksniuotė, priešpastatyta stipriajai linksniuotei, besiremiančiai balsiniais kamienais. Formaliai žiūrint, got. *liuba* „mielasis“ greta *liubs* „mielas“ tiksliai atliepia, pavyzdžiui, gr. Φίλων, Λύκων (asmenvardžiai) greta φίλος „draugas“, λύκος „vilkas“. Panašus reiškinys matyti ir germaniškuose asmenvardžiuose, kur, pavyzdžiui, s. vok. aukšt. *Wolfo* : *wolf* „vilkas“ sutampa su gr. Λύκων : λύκος taip pat ir etimologiškai. Gr. Δρύτων (asmenvardis iš Hirtakinės Kretoje ir iš Hidramijos)<sup>2</sup>, liet. *Drūktėnis* ir pr. *Drutene* (skalvio vardas)<sup>3</sup> galima gretinti su liet. *drūtas*, *drūktas*, o gr. Στίπων (asmenvardis iš Korinto)<sup>4</sup> – su vid. vok. aukšt. *stif* (vok. *steif* „kietas, stingrus, nelankstus“). Paralelę galima pateikti ir iš lotynų kalbos. Tokios pravardės, kaip *Naseo*, *Labeo*, *Capito*, neabejotinai kilusios iš atitinkamų bendrinių vardažodžių (plg. lot. *nasus* „nosis“, *labium*, *labea* „lūpa“, *caput* „galva“). Mat, tokių pavardžių turėtojai būdavo vadinami pagal tam tikrą kūno dalį, kaip būdingą požymį<sup>5</sup>.

Sintaksiniu požiūriu silpnosios linksniuotės formų vartojimas germanų kalbose yra labai panašus į įvardžiuotinių būdvardžių vartojimą latvių kalboje. Germanų kalbų -n- kamienės būdvardžių formos daugiausia vartojamos su prieš einančiu žymimuoju artikeliu, o latvių kalboje, kurioje, kaip lietuvių ir slavų kalbose, parodoma-

<sup>1</sup> Apie vardažodžių determinaciją ide. kalbose žr. E. Schwiezer, KZ, 63, p. 145 tt. ir ypač p. 150 tt.

<sup>2</sup> Inscriptiones Creticae, II, XV, 10, 2; XIV, 1.

<sup>3</sup> R. Trautmann, Die altpreußischen Personennamen, p. 26, 160.

<sup>4</sup> Inscriptiones Graecae, IV, p. 319.

<sup>5</sup> Apie visa tai žr. F. Solmsen, op. cit., p. 53 tt.; E. Fraenkel knygoje: Pauly-Wissowa, Realencyclopaedie des klassischen Altertums, XVI, 2, p. 1632 tt., 1653 tt., 1666; E. Schwyzler, KZ, 63, p. 152.

sis įvardis netapo žymimuoju artikeliu, panašiais atvejais vartojamos įvardžiutinės būdvardžių formos, plg. lat. *labs cilvēks* „geras žmogus“, *labi cilvēki* „geri žmonės“, *cilvēks ir labs* „žmogus yra geras“, bet *labais cilvēks* „gerasis žmogus“ (plg. vok. *der gute Mensch* „t. p.“).

Lietuvių kalboje paprastųjų ir įvardžiutinių būdvardžių formų skirtumas nėra toks ryškus, kaip latvių kalboje, todėl čia labiau tikėtų kalbėti ne apie determinacinį, bet apie emfatinį būdvardžių tipą<sup>1</sup>.

Slavų kalbose įvardžiutinės būdvardžių formos bent tuo atveju, kai jos ėjo pažyminiu, pamažu išstūmė paprastuosius būdvardžius: rus. *хороший человек*, lenkų *dobry człowiek* reiškia ir „gerasis žmogus“, ir „geras žmogus“, o rus. *хорошие люди* ir lenkų *dobrzy ludzie* – tiek „gerieji žmonės“, tiek ir „geri žmonės“. Poezijoje pažyminiu pavartojamos ir paprastosios būdvardžių formos, plg. rus. *до бела (белого) дня* = liet. *iki baltos (baltosios) dienos*.

Baltų ir slavų kalbose su daiktavardžių šauksmininkais paprastai vartojami įvardžiutinių būdvardžių vardininkai. Ir tai suprantama, nes nei baltų, nei slavų kalbose įvardžiutiniai būdvardžiai, kaip ir įvardžiai, neturi atskiros šauksmininko formos. Tai gražiai derinasi su jų kilme iš reliatyvinių konstrukcijų. Tiesa, senuosiuose slavų kalbų rašto paminkluose greta vardininko randamos ir paprastųjų būdvardžių šauksmininko formos. Senojoje slavų kalboje neretai su daiktavardžiu, išreikštu šauksmininku, kaip pažyminiai vartojami paprastieji būdvardžiai, išreikšti vardininko ir šauksmininko formomis. Tokiu atveju vardininku dažnai reiškiami įvardžiutiniai būdvardžiai. Antai gr. *δοῦλε ἀγαστὲ καὶ πιστὲ* (Mato 25; 21, 23) „nuostabusis ir ištikimasis verge“ senąja slavų kalba yra verčiamas *dobry rabe blagy i věryne*, kur *dobry* ir *blagy* yra įvardžiutinių būdvardžių vardininkai, *věryne* – paprastųjų būdvardžių šauksmininkas, o *rabe* – daiktavardžio šauksmininkas. Tačiau kituose slavų kalbų rašto paminkluose vartojamas *věryny*, t. y. visi būdvardžiai yra įvardžiutinės vardininko formos<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> E. Hermann, Über die Entwicklung der litauischen Konjunktionalsätze, Jena, 1912, p. 90 tt.; J. Jablonskis, Lietuvių kalbos gramatika, p. 35 tt., 38 tt., 254 tt.; E. Fraenkel, Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus, p. 16 tt.

<sup>2</sup> A. Meillet, Recherches sur l'emploi du génitif-accusatif en Vieux-Slave, Paris, 1897, p. 139.

Lietuvių kalboje vartojama ir *geĩbiamas draũge*, ir *gerbiamàsis draũge*. Šiuose pasakymuose daiktavardis yra išreikštas šauksmininko forma, o būdvardis – vardininko forma, tačiau pirmuoju atveju jis yra paprastas, o antruoju – įvardžiuotinis. Latvių kalboje, kur daiktavardžių šauksmininkas taip pat dažniausiai keičiamas vardininku ir šauksmininkas, kaip reliktas, aptinkamas daugiausia poetinėje kalboje, sakoma, pavyzdžiui, *cienĩtais biedrs* (įvardžiuotinio būdvardžio ir daiktavardžio vardininkai) ir tik poezijoje *mazais bāleliņ* (įvardžiuotinio būdvardžio vardininkas ir daiktavardžio šauksmininkas), *mĩļš dieviņi* (paprastoto būdvardžio vardininkas ir daiktavardžio šauksmininkas). Be to, būdvardis čia gali baigtis ir *-uo*, t.y. gali būti pavartotas įvardžiuotinių būdvardžių galininkas, plg. *mĩľuo biedrs*. Taip, gal būt, atsitiko, sumišus su eksklamatyviniu galininku.

Apskritai, atskirõs šauksmininko formos neturi ne tik baltų kalbų įvardžiuotiniai, bet ir paprastieji būdvardžiai. Graikų kalbos duomenys (plg. gr. φίλος ð Μενέλαε „brangusis Menelajau“) rodo, kad ši baltų kalbų ypatybė yra paveldėta iš ide. kalbinės bendrystės<sup>1</sup>.

Tais atvejais, kur baltų ir slavų kalbose, kreipiantis į asmenį, vartojamas įvardžiuotinių būdvardžių vardininkas, germanų kalbose vartojama silpnųjų būdvardžių forma, plg. got. *laisari ĥiũbeiga* (daiktavardžio šauksmininkas ir silpnojo būdvardžio vardininkas)=gr. διδάσκαλε ἀγαθὲ „gerasis mokytojau“ (Luko 18, 18). Anksčiau ir vokiečių kalboje buvo vartojamos tokios konstrukcijos, kaip vok. aukšt. *liebe Walther, lieben Kinder*, vok. žem. *leve bruder* „mielasis broli“, *hillighe here* „šventasis viešpatie“<sup>2</sup>. Dėl to galima pateikti gr. ð ἄνδρες οἱ παρόντες „vyrai esantieji“ ir kt.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> A. Meillet, op. cit., p. 139, BSL, 28, p. 227; E. Fraenkel, Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus, p. 18 tt.; J. Endzellins, Latviešu valodas gramatika, p. 398 tt., 595 tt.

<sup>2</sup> O. Behaghel, Deutsche Syntax, I, Heidelberg, 1923, p. 175 tt.

<sup>3</sup> W. Schulze, Kleine Schriften, p. 70; J. Wackernagel, Über einige antike Anredeformen, p. 9 tt. Apie panašų reiškinių romanų ir baskų kalbose žr. K. Bouda, IF, 59, p. 199.



1. Priebalsio *k* išlikimą liet. *pėkus* nėra jokio reikalo aiškinti got. *faihu* įtaka. Gomurinio priebalsio buvimą žodyje *pėkus* galima aiškinti tomis pačiomis priežastimis (gal todėl, kad *k'*, *g'* buvo prieš sonantus *r*, *m*, *n* ir *u*), kaip ir jo išlikimą liet. *smākras* (ir *smakrā*) (: s. ind. *śmāśru* „barzda“ iš *\*smaśru*), *akmuō* (: s. ind. *āsmā* „akmuo, uola, dangus“), *māgulas* „daugus“ LKŽ, VII, p. 731 (: s. ind. *mahāntam* „didelį“, av. *mazāntəm* „t. p.“), *agnūs* (ir *āgnus*) „smarkus, judrus, greitas...“ LKŽ, I, p. 22 (: s. ind. *ājati* „(jis) gena“, av. *azaiti* „t. p.“) ir kt.

2. Prie J. Kraševskio „Vitolio raudos“ vertimo pridėtuose „Iszreiskimuose“ parašyta: Szalawijas, platus mecius kardas dwiaszmenis (Witolorauda. Giesme isz padawimu Lietuwos per J. I. Krašzewski lenkiszskay surasztyta. Lietuwiszskay iszgulde su iszreiszkimais nepaprastu žodžiu J. A. W. Lietuwis. Antra dalis. Poznaniuje. 1882. p. 33). Juose duotas ir žodis *kalavijas*, paaiškintas: „kardas, mecius; kitur raguotine, jieszmas, smaigas“ (loc. cit., p. 294). Tačiau reikia pasakyti, kad vertimas gana prastas, yra vertėjo prasimanytų žodžių ir reikšmių (plg. pvz., *Sigonotas*, *Wurszaitis* ir kt.). Jau tai verčia suabejoti, ar tikrai žodžio *šalavijas* reikšmė yra „kardas“, juoba, kad šis žodis iš kitur tokia reikšme nežinomas. Senieji lietuvių kalbos žodynai *šalavijas* aiškina (vok.) „Salbei (t. y. *Salvia officinalis*)“, plg. *Szalawyjės*, *jū*, f. *Salbey* (Chr. G. Mielcke, Wörter = Buch, I, p. 270); *Szalawijà*, *òs*, f. *Salbey* (G. H. F. Nesselmann, Wörterbuch, p. 511); [*šalawijos*, *-jū*, Subst. f. Plur. in Südlitt. die Salbei.] (F. Kurschat, Wörterbuch, p. 419). Tarmėse taip pat žodžiais *šalavijas* (Plokščiai, Salakas), *šalavijà* (Bagaslaviškis, Dusetos, Kvėdarna, Užventis) yra vadinamas tik tam tikras augalas (lūpažiedžių šeimos augalas, kurio lapai vartojami medicinos ir parfumerijos reikalams (*Salvia*), DLKŽ, p. 795).

Tačiau, nustatę, kad *šalavijas* reikšmės „kardas“ neturi, mes dar neįrodėme, jog *kalavijas* bei *šalavijas* nieko bendra neturi ir todėl



nesietini. Mat, *kalavijù* yra vadinamas ne tik kertamasis ginklas, kardas, bet ir augalas – pirmiausia prie balų, ežerų, upių augantis augalas panašiais į kalaviją lapais, ajeras (*Acorus calamus*) ir paskui vilkdalgis (*Iris*), žr. LKŽ, V, p. 107 tt., plg. DLKŽ, p. 302. Atrodo, kad žodžio *kalavijas* reikšmė „toks augalas“ yra antrinė: augalas *kalavijù* buvo pavadintas dėl savo panašumo į kertamąjį ginklą, kardą. Tokį reikšmės pasikeitimą galima pailiustruoti ir kitais pavyzdžiais. Antai žodžių *kardāžolė* „graižaziedžių šeimos augalas, augantis pelkėse, nedirbamoje žemėje“, *kardėlis* „panašiais į kardą lapais augalų gentis“ (LKŽ, V, p. 272) elemente *kard-* neabejotinai slypi *kárdas* „kertamasis ginklas“. Lat. *zuōbenes* „die Schwertlilie“ yra vienos šaknies su *zuōbēns* „das Schwert, der Säbel, der Degen“ (ME, IV, p. 755–756). Kaip rodo lat. *zùobs* „dantis“ (= liet. *žam̃bas* „aštrus kampas“), iš kurio yra padarytas *zuōbēns*, reikšmė „das Schwert, der Säbel, der Degen“ yra senesnė, negu „die Schwertlilie“. Ta proga galima dar prisiminti vok. *Schwertlilie* „toks augalas“, kur pirmasis komponentas yra *Schwert* „kalavijas, kardas“.

Liet. *šalavijas* ir *kalavijas*, kaip teisingai nurodė E. Frenkelis, etimologiškai yra visai skirtingi žodžiai. Liet. *šalavijas* (ir *šalavijà*) pas mus atėjo pirmiausia iš lenkų kalbos (plg. lenkų *szalwia*), o į lenkų kalbą jis pateko iš vokiečių kalbos (plg. s. vok. aukšt. *salveia* greta *salbeia*). Lenkams skolinantis iš vokiečių, priebalsis *s-* dėsningai virto *š-* (plg. dar liet. *šōblė*, *šiōblė* iš lenkų *szabla* < vok. *Säbal* ir kt.). Vokiečiai jį gavo iš vid. lot. *salvegia*, kilusio iš lot. *salvia* „turintis gydomųjų savybių augalas“, kurį linkstama sieti su lot. *salvus* „sveikas“.

Liet. *kalavijas*, kurio atitikmuo yra pr. *kalabian*, *kalbian* (dėl kaitos *v : b* plg. liet. priesagas *-yvas : -ýbas*, *senóvė : senóbė*, *kēvetas : kēbetas*, *žióvauti : žióbauti* ir kt.), atrodo, yra kilęs iš *kálti* (žr. K. Būga, RR, II, p. 92; E. Fraenkel, LEW, p. 207).

3. Neatmesdamas ir šios savo nuomonės, „Lietuvių kalbos etimologiniame žodyne“ E. Frenkelis dar nurodė, kad *šaugždas*, kaip onomatopėjinis darinys, gal būt, sietinas su *šiugždėti* „šlamėti, šnarėti“, *švagždėti* „t. p.“ ir kt. (žr. LEW, p. 967). Tik čia neteisingai nurodoma jo reikšmė – „sugedęs kiaušinis (taubes Ei)“: A. Juškos žodyne (III, p. 98 s. v. *kiáugždas*) *šaugždas* pateikiamas tokiaime sinonimų kontekste: *pasturlakai*, *putlekos*, *šaugždas*, *šlamštas*, *žqslesai* (*žqslesos* Kv). Patikimesnė atrodo ši antroji prielaida, t. y. kad *šaugždas* „šiukšlės, šamas“ yra visai kitos šaknies žodis, negu *kiáugždas*. Nesiimant išaiškinti, ar *šiugždėti*, *švagždėti* ir kt. čia taip pat pri-

klausu, galima nurodyti, kad *šaugždas* (vienintelis jo šaltinis yra minėtoji A. Juškos žodyno vieta) su jo neabejotiniais giminaičiais *šiaugždai* „šiukšlės, šlamas“ DLKŽ, p. 804, *šiaūgždai* (A. Senn und A. Salys, Wörterbuch, IV, p. 482), *šiaūgždos* „nukirstos, sudžiūvusios šakos“ (Kuliai), *šiūgžmos* „prasti grūdagaliai, pabiros; smulkios šiukšlės, skiedragaliai“ DLKŽ, p. 811, *šiaūgžmos* „šiukšlės“ (A. Senn und A. Salys, Wörterbuch, IV, p. 482) yra tos pačios šaknies, kaip *šiūkšlės* „smulkios atmatos, sąšlavos“ DLKŽ, p. 811, *šiaūkšliai* „pabiros, iš grūdų išskirtos šiukšlės“ (Alsėdziai), *šiūkšnės*, *šiūkšmės* „sąšlavos“ (K. Būga, RR, I, p. 274) ir kt. (tolesnę etimologiją žr. E. Fraenkel, LEW, p. 992).

4. Taip Azovo jūrą senovėje vadino romėnai. Pavadinimas *Palus Maeotica* (arba *Palus Meotis*) reiškia „meotų pelkės“ ir yra sudarytas iš lot. *palūs*, *palūdis* „stovintis vanduo, pelkė“ (siejamo su ide. \**pel-* „pilkas“ ir \**ūd-* „vanduo“, žr. W. Schulze, Kleine Schriften, p. 112) ir tautos, gyvenusios pietinėse ir rytinėse jūros pakrantėse, vardo.

5. Reikia pasakyti, kad ne tik Tacito minimų aisčių genčių (*Aestiorum gentes*), bet ir paties vardo *aisčiai* nėra jokio reikalo laikyti germanais ir atitinkamai germanišku, juoba, kad E. Frenkelis žodžio *aisčiai* siejimo su vid. vok. žem. *este* visiškai nemotyvuoja. Be to, visai nesuprantamas būtų šio žodžio, reiškiančio „jauja“, semantinis ryšys su tautos vardu. Tai vienas dalykas. Antras – ir svarbiausias – dalykas yra tas, kad *aisčiai* palyginti nesunkiai galima išetimologizuoti baltų kalbų dirvoje. Kaip kraštavardžiai *Lietuvà*, *Lātvija*, *Bārta*, *Skalvà*, *Vařmė* ir kt. ir, savaime suprantama, iš jų padaryti etnonimai *lietūviai*, *lātviai*, *bārtai*, *skalviai*, *vařmiai* ir kt. yra kildinami iš hidronimų (plg. *Lietuvà*, atstatytas iš *Lietáuka* UEV, p. 92; *Latavà*, *Latuvà*, *Lātupis*, *Latupÿs*; *Bártuva*, *Bařtis*, *Bařtupė*; *Skalvÿs*; *Vařmė*, *Varmijà*, *Varmikė*, *Varmÿnas* ir kt., žr. UEV s. v.), taip ir *aisčiai*, kilusį iš kraštavardžio \**Aista*, visai galima sieti su tokiais hidronimais, kaip *Aistà*, *Aisetà*, *Aĭsetas*, *Aĭsė* ir kt. Šie hidronimai savo ruožtu yra kildinami iš ide. šaknies \**eis-* „smarkiai, stipriai, greitai judinti; skatinti, raginti, varyti“, kuri vardažodžiuose dėsningai įgyja šaknies *o* vokalizmą (tipas *tekėti* : *tākas*). Plačiau žr. J. Pokorny, IEW, p. 300; K. Kuzavinis, Etymologica, Baltistica I(2), 1966, p. 177 tt.

6. Patikimiausias prūsų kalbos paminklų leidimas dabar yra 1966 m. Vilniuje išleisti fotografuotiiniai prūsų kalbos tekstai „Prūsų kalbos paminklai“ (Vilnius, 1966). Čia perspausdintas ir geriausias iš

ligi tol žinomų S. Grūnavo žodynėlio rankraščių – vadinamasis Getingeno rankraštis, naujai surastas ir 1949 m. E. Hermano paskelbtas. Doc. V. Mažiulio įvadiniame straipsnyje galima rasti pagrindines prūsų tautos, kalbos ir raštijos istorijos žinias.

7. Nors E. Frenkelis gana griežtai ir atskiria liet. *likti* nuo got. *aflifnan*, *bileiban* (žr. dar jo LEW, p. 376), vis dėlto ne tik lietuvių, bet ir gotų kalbų žodžius, atrodo, galima kildinti iš vienos šaknies – ide. *leik<sup>h</sup> -/lik<sup>h</sup>-*. Taip daryti leidžia pirmiausia identiška jų reikšmė. Toliau ide. *k<sup>h</sup>* vartimą *f/b* germanų kalbose nesunkiai galima paaiškinti progresyvine harmonine asimiliacija. Lūpinis priebalsis vietoj laukiamojo gomurinio dėl prieš einančio *w* poveikio galėjo pirmiausia atsirasti skaitvardyje 12 (plg. got. *twalif*), o iš čia paskui pereiti ir į kitas formas (žr. J. Schmidt, *Die Urheimat der Indogermanen und das europäische Zahlssystem*, Berlin, 1890, p. 49; R. Löwe, *Germanische Sprachwissenschaft*, Bd. II. Formenlehre, Berlin–Leipzig, 1918, p. 79; F. Sommer, *Zum Zahlwort*, München, 1951, p. 62–63; Сравнительная грамматика германских языков, III, Москва, 1963, p. 361). Tokiu atveju lietuvių ir germanų kalbų bendrybė yra ta, kad, sudarant skaitvardžius 11 ir 12, tiek vienoje, tiek ir kitoje kalboje antruoju komponentu buvo pridėtas ne tik semantiškai, bet ir etimologiškai tolygus elementas.

8. Kaip ir kitus baltų etnonimus (žr. pastabą Nr. 5), taip, atrodo, ir *sėliai*, kilusį iš *Sėla*, galima sieti su hidronimais, plg. *Sėliupis*, *Sėliupys* UEV, p. 143, *Sėlinė* (balos buv. Kuktiškių valsčiuje), *Sėlipis* (pievos buv. Panevėžio ir Subačiaus valsčiuose). Jų šaknis *\*sėl-*, turinti pailgintą šaknies balsių kaitos laipsnį, yra, galimas daiktas, kilusi iš ide. šaknies *\*sel-* „šokinėti (springen)“, kuriai, gal būt, priklauso ir liet. *āt-sala* „sekluma, supanti salą ar iškyšulį; užtakis“ DLKŽ, p. 47, *sāl-ti* „tekėti“ (plg. *vanduo ligi vartų at-sālo* Kvedarna) K. Būga, RR, II, p. 305, 554, *sal-v-ėti* „pamažu tekėti, sunktis“ DLKŽ, p. 693, *sal-p-as sal-p-à* „maža upės įlanka, giliai įsiterpusi į sausžemį; užtakis, atsala“ DLKŽ, p. 693, pr. *salus* „upelis (Regenbach)“ (Elbingo žodynėlis, 63), žr. J. Pokorny, IEW, p. 899; O. H. Трубачев, – Вопросы славянского языкознания, 2, 1957, p. 37. Tokį siejimą remia ir tai, kad šie žodžiai šaknyje turi antrinį vokalizmą *o*, kuris ir būna reguliarius vardažodžiuose (plg. *\*sel-* „šokinėti“ : liet. *āt-sala*, *sal-p-as/sal-p-à*, pr. *salus* = *tekėti* : *tākas*). J. Kuzavinis (Baltistica, I(2), 1966, p. 179) čia skiria ir liet. *selėti* (*sėla*, *selėjo*), kurį tačiau dėl jo reikšmės „tykant artintis, sėlinti (schleichen)“ (žr. Ph. Ruhig,

Lexicon, I, p. 129; Chr. Mielcke, Wörter=Buch, II, p. 237, 352, 415; G. H. F., Nesselmann, Wörterbuch, p. 461) geriau sieti su ide. \*sel- „šliaužti, tykant artintis, sélinti (schleichen, kriechen)“ (J. Pokorny, IEW, p. 900; E. Fraenkel, LEW, p. 774), plg. dar liet. *selinti* „sélinti“ DLKŽ, p. 708, *selénti* „selomis eiti“ (Vištytis), *sėlinti* „tykant artintis“ DLKŽ, p. 708, *pasalà* „klasta, pinklės“ DLKŽ, p. 549.

9. E. Frenkelis, sekdamas K. Būga (žr. RR, II, p. 107, III, p. 256), mano, kad žiemgalių kalboje taip pat, kaip latvių, kuršių ir sėlių kalbose, *k*, *g* prieš priešakinės eilės balsius virtę *c*, *dz*. Tačiau nemaža istoriniuose dokumentuose užfiksuotų tikrinių vardų ir žiemgalių gyventoje teritorijoje randamų latviškų vietovardžių turi *k*, *g* (žr. P. Šmits, Par zemgaliešu un sēļu tautību, FBR, I, p. 45–48). Remiantis šia, taip pat gausia nauja medžiaga, ir buvo padaryta išvada, kad žiemgalių kalba, kaip lietuvių ir prūsų kalbos, prieš priešakinės eilės balsius greičiausiai turėjo minkštus *k*, *g* (latvių vietovardžių *ķ*, *g'*) (žr. V. Dambė, Blīdienes vietvārdi kā pagātnes liecinieki, Raks-tu krājums, Rīgā, 1959, p. 427–433). Nors šie požiūriai ir diametra-liai priešingi, tačiau teisingi jie gali būti abu. Mat, visa problemos esmė, atrodo, yra chronologijoje. Žiemgališki tikriniai vardai su *k*, *g* į istorinius dokumentus ir latvių kalbą galėjo patekti dar tuo metu, kai prieš priešakinės eilės balsiusriebalsius *k*, *g* žiemgaliai dar tebetarė sveikus (suminkštintus). Žiemgališki vardai, turintys *c*, *dz*, į istorinius šaltinius ir latvių kalbą galėjo patekti vėliau, po to, kai žiemgalių kalbojeriebalsiai *k*, *g* prieš priešakinės eilės balsius jau buvo virtę *c*, *dz*. Tokį spėjimą, gal būt, remia dubletinių formų buvimas (plg. *Iekava* ir *Iecava*, *Luokene* ir *Luocene* ir kt.). Jų atsiradimą ki-taip vargu ar galima paaiškinti.

10. Savo „Lietuvių kalbos etimologiniame žodyne“ E. Frenkelis rašė: „*būrė*, lat. *bura* nėra ide. žodis, ir todėl jo su gr. φᾶρος, atikiečių φάρος „drobė“ (iš kur rus. *napyc* „burė“) negalima lyginti“ (žr. LEW, p. 65). Remdamasis E. Nieminenu (žr. E. Nieminen, Die baltischen und ostseefinnischen Ausdrücke für Segel, KZ, 72, 1955, p. 129–160), E. Frenkelis šiuos baltiškus žodžius laikė kilusiais iš ugrofinų kalbų (plg. suomių *purje* „burė“, estų *purje* ir kt.). Šios nuomonės pagrįstumą, gal būt, rodo tas faktas, kad lie. *būrė* nerandamas pirmajame lietuvių kalbos žodyne. Lenkų *żagiel do naw*, lot. *velum* K. Sirvydas verčia *drobė eldinė*, o lenkų *żaglowy drag*, lot. *antenna* – liet. *kartis drobės eldijos* (žr. C. Szyrwid, Dictionarium,

Quinta editio, p. 428). Taigi šis žodis bus paplitęs tarmėse ir atėjęs į literatūrinę kalbą tik vėliau.

11. Vėliau E. Frenkelis, remdamasis E. Nieminenu (KZ, 72, p. 159), šios savo nuomonės atsisakė. Žodžio *būrpilis* (*būrpilė*, *būrpila*, žr. LKŽ, I, 979; F. Neselmano *burpelis* atėjęs iš žemaičių tarmių, kuriose *i > e*) antrąjį komponentą siejo su liet. *pilti*, žr. E. Fraenkel, LEW, p. 65.

12. Kad pr. *massi* nėra baltiškas žodis, bet skolinys iš lenkų kalbos, reikia labai suabejoti, nepaisant, jog jis dar neturi patikimos etimologijos (tiesa, jį norima sieti su gr. *μῆχος* „pagalbinė priemonė“, J. Endzelīns, Senprūšu valoda, p. 208–209) ir jog panašūs pagalbiniai veiksmažodžiai taip pat gali būti skolinami. S. sl. *mogō* „galiu“, got. *mag* „(jis) gali“, su kuriais savo reikšme visiškai identiškas yra pr. *massi* „galiu, gali“, yra siejami su liet. *magėti* „rūpėti“, norėti“, *māginti* „kelti norą, masinti; vilioti, traukti“, *magotis* (be kirčio) „biaurėtis, šlykštėtis“, *magùs* „viliojamas, patrauklus“, *māgulas* „daugus“ ir kt. (žr. E. Fraenkel, LEW, p. 395; M. Vasmer, REW, II, p. 144). Kyla klausimas, kodėl su šiais lietuvių kalbos žodžiais negalima susieti pr. *massi*. Vienintelė kliūtis, dėl kurios šie žodžiai nebuvo susieti, yra liet. *-g-* ir pr. *-z-* (pr. *massi* *-ss-* skaitytinas *-z-*, plg. liet. *māžas* : pr. *massais* „weniger“).

Norint išsiaiškinti šių dviejų garsų santykį ir jų kilmę, reikia pradėti nuo liet. *māgulas* „daugus (=gausus, apstus; didelis; dažnas DLKŽ, p. 120)“, žinomo iš A. Kosarževskio rankraščio (žr. K. Būga, RR, I, p. 464; LKŽ, VII, p. 731). Nėra abejonės, kad liet. *māgulas* yra vienos ir tos pačios šaknies su s. ind. *mahān* (vns. gal. *mahānt-am*) „didelis, stiprus, galingas“, av. *mazānt-am* (vns. gal.) „didelis, erdvus, talpus“, arm. *mec* „didelis“, gr. *μέγας* „didelis“, got. *mikils* „didelis“, het. *mekkiš* „daugus, gausus“, toch. A *māk*, B *māka* „daug“. Pažymėtina, kad baltų, hetitų ir tocharų kalbų žodžių reikšmė yra visai identiška – „daugus, gausus (skaičiumi); daug“, ir tai žymiai padidina tokio siejimo tikimybę. Visi šie ide. kalbų žodžiai yra kilę iš ide. šaknies *\*meg’-/\*mog’-* (s. ind. *-h-*, av. *-z-* iš ide. *-g’-*). Dėsningas tokios ide. šaknies refleksas lietuvių kalboje būtų su priebalsiu *ž*, latvių ir prūsų kalbos – su *z*. Kaip tik tokį refleksą ir turi prūsų kalba: pr. *mass-i* (t.y. *maz-i*) < ide. *\*mog’-*. Čia reikia pridurti, kad *ž/z* nėra vieninteliai ide. palatalinių gomurinių priebalsių *g’*, *g’h* refleksai baltų kalbose: neretai jie yra atstovaujami ir priebalsio *g*, plg. liet. *āžnas* „tikras“ ir *agnùs* „smarkus, judrus, greitas“

iš \*ag'-; liet. *māžas*, lat. *mazs* ir lat. *mag's* iš \*mag'-; liet. *aržóti* „rėkauti, šūkauti; bartis, muštis“ ir *argóti* „mušti, plėšyti, draskyti“ iš \*arg'-; liet. *įstrižas* ir *įstrigas* iš \*strig'; dar plg. *barəzah-* „kalnas“ ir s. sl. *brěgъ* „krantas“; liet. *žėltas*, „gelsvas“, lat. *zēlts* „auksas“ ir liet. *gėltas* „gelsvas“ ir t.t. Vadinas, panašiai bus atsitikę ir šiuo atveju: iš ide. \*meg'-/mog'- atsirado taip pat ir variantai su g ne tik baltų (plg. liet. *māgulas*, *magėti* ir kt., žr. aukščiau), bet ir slavų kalbose (plg. s. sl. *mogŏ*).

13. Kad ir prūsų kalboje ide. *ō* taip pat būtų virtęs diftongu *uo*, nėra visai aišku, žr. Chr. S. Stang, *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, Oslo – Bergen – Tromsø, 1966, p. 48 tt. Elbingo žodynėlyje jo refleksas yra žymimas tomis pačiomis grafemomis, kaip ir ide. *ā* refleksas, plg. pr. *woasis* = liet. *úosis* ir pr. *moazo* „teta“ = liet. *móša*. Taigi remiantis vienodu žymėjimu, reikėtų manyti, kad ir ide. *ā* refleksas Elbingo žodynėlio dialekte yra *uo*. Katakizmuose ide. *ō* refleksas yra palyginti nuosekliai žymimas *ō* ir *o*, plg. *perōni*, *peroniskan* „bendruomenė“, *tikrōmai* „tikras“. Manyti, kad pastarosios grafemos žymi diftongą *uo*, kaip spėja E. Frenkelis ir J. Endzelynas (žr. J. Endzelin, *Was ist im Altpreussischen aus ide. ō (und ā) geworden?*, StB, 4, 1935, p. 135 tt., *Senprūšu valoda*, p. 27 tt.), neleidžia tai, kad prūsų kalboje diftongas *ei* nevirto *ie*. Taigi prūsų kalboje, matyt, nebuvo tų sąlygų (koreliacijos *ō : ē < ei* susidarymo), dėl kurių ide. *ō* buvo diftongizuotas rytinių baltų kalbose.

14. Tuos baltų kalbų atvejus, kur liet. *o*, lat. *ā* (galūnėje *-a*) yra vietoj laukiamojo *uo*, visai nesunkiai galima paaiškinti ta prielaida, kad ide. *ō* (ir apskritai visos vokalizmo sistemos) raida priklausė nuo kirčio: kirčiuotoje pozicijoje ide. *ō* lietuvių ir latvių kalbose virto *uo*, nekirčiuotoje pozicijoje – liet. *o*, lat. *ā* ir tuo būdu čia sutapo su ide. *ā* refleksu, plg. *núomonē*, *tvorà*, *žolē*, *sodinti*, *dovanà*, *dosnūs*. *doslūs*, *ložėti*, *ložė*, *slogà*, *boginti*, *vīlko*, *norėti*, *kriogúoti*, *korỹs*, *vorai*, *žmonių* ir kt., kurių *o* yra nekirčiuotas ir atliepia ide. *ō*. Liet. *sōdas*, *dōvis*, *dōtas*, *dōtalas* balsį *o* gali turėti apibendrintą iš nekirčiuotos pozicijos (*sōd-as* iš *sod-inti* ir kt.). Žr. И. Казлаускас, *К развитию общепалтийской системы гласных*, ВЯ, 4, 1962, p. 20; В. Мажюлис, *Заметки по прусскому вокализму*, *Вопросы теории и истории языка*, Ленинград, 1963, p. 192 tt; V. Mažiulis, *Remarques sur le vocalisme du vieux prussien*, *Acta baltico-slavica*, 2, 1965, p. 53 tt.

15. Reikia pasakyti, kad šiuo metu smarkiai abejojama, ar de Sosiūro – Fortunatovo dėsnis veikė slavų kalbose. Kai kurie slavų

akcentologijos tyrinėtojai tą veikimą iš viso neigia ir įvairų kirčio judėjimą paradigmosse vykusiai paaiškina struktūriniais-analoginiais veiksniais (žr. J. Kuryłowicz, L'accentuation des langues indo-européennes, Wrocław—KraKów, 1958, p. 203 tt.; Chr. S. Stang, Slavonic accentuation, Oslo, 1957, p. 15—19). Antai rus. *рукá* yra kirčiuojamas taip pat, kaip priklausantis kilnojamojo kirčio paradigmai liet. *žiemà*, plg. rus. *рукá, руку́, руке́, рýку, рукóу* ir liet. *žiemà, žiemõs, žiēmai* (plg. žem. *už tvorái*), *žiēmq, žiemà* ir t. t. Vadinasi, šiose rusų kalbos formose kirtis į galūnę bus patekęs ne dėl de Sosiūro—Fortunatovo dėsniu veikimo, bet dėl kitų (struktūrinių-analoginių) priežasčių. Pagaliau jei tas dėsnis ir veikė slavų kalbose, tai, kaip rodo pastarųjų metų tyrinėjimai, jis buvo visai kitokio pobūdžio, negu lietuvių kalboje: slavų kalbose iš cirkumfleksinės ir trumpojo vokalizmo šaknies kirtis buvo atitraukiamas ne tik į akūtinę, bet ir į cirkumfleksinę galūnę (žr. В. А. Дыбо, О реконструкции ударения в праславянском глаголе, Вопросы славянского языкознания, 6, 1962, p. 7). Tai patvirtina teiginį, kad de Sosiūro—Fortunatovo dėsnis buvo paralelus, nepriklausomas baltų ir slavų kalbų reiškinys. Plačiau žr. S. Karaliūnas, Baltų ir slavų kalbų seniausiųjų santykių klausimu (I. De Sosiūro—Fortunatovo dėsnis), Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai, Serija A, 1(20), 1966, p. 167 tt.

16. Pastaruoju metu liet. *-mus* ir pr. *-mans* bandoma kildinti iš vieno šaltinio, iš balt. *\*mō(n)s*, žr. В. Мажюлис, К балто-славянской форме датива (мн. и дв. ч.), Baltistica II(1), 1966, p. 43 tt.

17. A. Baranausko tarminiuose tekstuose tris kartus yra užrašyta iš Pagirių neintarpinė dgs. kilm. forma *jugū* (vieną kartą net ištaisyta iš *jungu*), žr. Fr. Specht, Litauische Mundarten gesammelt von A. Baranowski, I, Leipzig, 1920, p. 209; plg. II, 1922, p. 503. Jei ši forma iš tikrųjų yra kalbos faktas (iš niekur kitur panaši forma nežinoma!), tai ir lietuvių kalba taip pat, kaip minėtos slavų, lotynų, s. indų, germanų ir graikų kalbos, išlaikė senąją neintarpinę šio žodžio formą.

18. E. Frenkelis (žr. dar jo Zum baltischen und slavischen Verbum, ZfslPh, 20, 1950, p. 298 tt.) čia laikosi paplitusios nuomonės, kad baltų kalbos, kaip ir daugelis ide. kalbų, vienaskaitos, dviskaitos ir daugiskaitos 3 asmeniui turėjo skirtingas formas (žr. Chr. S. Stang, Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen, p. 409 tt. ir ten nurodytą literatūrą). Tačiau pastaruoju metu vis plačiau atstovaujamas požiūris, kad šis keistas baltų kalbų reiškinys yra

archaizmas (žr. V. Pisani, L'indoeuropéen reconstruit, *Lingua*, VII, 1958, p. 343; В. Мажюлис, Заметки к вопросу о древнейших отношениях балтийских и славянских языков, Вильнюс, 1958, p. 9 (išn. 1; abejodamas); В. Н. Топоров, К вопросу об эволюции славянского и балтийского глагола, Вопросы славянского языкознания, 5, 1961, p. 62; О некоторых архаизмах в системе балтийского глагола, *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*, V, 1962, p. 54 tt.; И. Казлаускас, Историческая грамматика литовского языка, Вильнюс, 1967, p. 26, autoreferatas). Negalima neatsižvelgti į tą faktą, kad visos trys baltų kalbos – lietuvių, latvių ir prūsų – 3 asmeniū vartoja formą be galūnės. Palyginus su 1 ir 2 asmens formomis, kurios turi aiškią fleksiją, matyti, kad 3 asmens forma iš tikrųjų nėra asmuo. Su tuo, gal būt, yra susiję nemaža 3 asmens formos ypatybių, pastebimų įvairiose kalbose: 3 asmuo vartojamas kaip mandagumo forma; jo pamatu daromos daugiskaitos asmenų formos; 3 asmens formoje skiriamos giminės; 3 asmens funkciją atliekančios formos yra vardažodinio charakterio (žr. E. Benveniste, *Structure des relations de personne dans le verbe*, BSL, 43, 1946, p. 1–12). Taigi baltų kalbų 3 asmens formos (liet. *mėta*, lat. *met* < \**meta*, pr. *senrīnka*, plg. liet. *reñka*), žiūrint jų kilmės, matyt, yra vardažodinės. Šį teiginį, gal būt, patvirtina ir tai, kad lietuvių ir latvių kalbų buvimo veiksmažodis (verbum substantivum) *yrà, ir* (iš \**irǎ*, plg. liet. tarm. *ÿrot(ė)*, LKŽ, IV, p. 140) seniau greičiausiai yra buvęs vardažodis, reikšmė „buvimas, tikrovė, daiktas“ (plg. su juo giminingą arm. *ir* „daiktas, dalykas, reikalas, tikrovė“, žr. E. Fraenkel, LEW, p. 124; Chr. Stangas mano, kad *yrà, ir* seniau buvę prieveiksmai, ir sieja juos su įvardžiais *jis*, tarm. *is, itas*, tačiau visa bėda ta, kad 3 asmens veiksmažodis turi *ĩ-*, o įvardis – trumpąjį *i-*). Dėl to galima nurodyti ryškią tipologinę paralelę iš estų ir suomių kalbų, kur vardažodis *on* „daiktas, tikrovė“ taip pat yra vartojamas vienaskaitos ir daugiskaitos 3 asmens forma (žr. R. Gauthiot, MSL, 15, p. 201 tt.).

3 asmens forma, būdama beasmenė ir savo kilme vardažodinė, lengvai galėjo būti ir buvo pavartota ir daugiskaitos 3 asmeniui reikšti. Todėl nenuostabu, kad baltų kalbose nerandama jokių atskiros daugiskaitos 3 asmens formos buvimo pėdsakų. Tipo *nėra kas piau-ną* (greta *nėra kas piauna*) konstrukcijose, kur J. Endzelynas (IF, 33, 1913, p. 124–125) buvo linkęs įžiūrėti daugiskaitos 3 asmens formos liekanas, iš tikrųjų vartojamas bevardės giminės veikiamasis daly-



vis (žr. E. Fraenkel, IF, 46, 1928, p. 45 tt.; F. Specht, KZ, 56, 1929, p. 121). Taigi į dalyvio vartojimą šio tipo konstrukcijose galima žiūrėti kaip į vardažodinės (dalyvinės) formos įtraukimo į veiksmažodžio kaitymo paradigmą užuomazgas. Kitose ide. kalbose (senojoje indų, graikų, lotynų ir kt.) šis procesas buvo visiškai užbaigtas, ir tuo paaiškinama, kad tarp esamojo laiko veikiamųjų dalyvių ir daugiskaitos 3 asmens formos yra neabejotinas ryšys, plg. es. 1. dalyvį *bhár-ant-am* (vns. gal.), liet. *nešąs* < \**neš-ant-s* ir es. 1. dgs. 3 asm. *bhár-ant-i* „jie neša“.

19. E. Frenkelis čia (žr. dar jo *Zum baltischen und slavischen Verbum*, ZfslPh, 20, 1950, p. 308 tt.), kaip ir daugelis ankstesnių autorių (plg. A. Bezzenberger, *Das litauische Futurum*, BB, 26, 1901, p. 169 tt.; V. Pisani, *Zur Endung der III. Pers. Futuri im Lit.*, IF, 49, 1931, p. 127 tt.; B. K. Поржезинский, *К истории форм спряжения в балтийских языках*, Москва, 1901, p. 38 ir kt.), laikosi nuomonės, kad būsimąjo laiko formos su *-si-* yra seniausios ir iš jų kilo formos su *-s-*, t. y. atematinės formos.

Tačiau egzistuoja ir kita nuomonė, kad tipo *eisme* formos, o ypač 3 asmens formos, taip pat yra senos, paveldėtos iš ide. kalbinės bendrystės (plg. J. Schmidt, *Die Pluralbildungen der idg. Neutra*, Weimar, 1889, p. 424–427; K. Brugmann, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der idg. Sprachen*, II, 3, Strassburg, 1916, p. 337, 383 tt., 724; F. Specht, *Litauische Mundarten gesammelt von A. Baranowski*, Leipzig, 1922, p. 31 tt., 51 tt.; iš dalies ir Chr. S. Stang, *Das slavische und baltische Verbum*, p. 202 tt., *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, p. 397 tt., kuris tačiau tipo *eisme* formas laiko atsiradusiomis 3 asmens formų pamatu). Tipo *eis*, *eisme*, būsimąjo laiko formas laikyti senomis linkstama ypač pastaruoju metu, pateikiant visą eilę naujų argumentų ir manant, kad tipo *būsi-gu* (3 asm. senuosiuose raštuose) ir *eisime* formas atsirado iš atematinio tipo formų analogiškai pagal *i*-kamiens formas (žr. W. P. Schmid, *Studien zum baltischen und indogermanischen Verbum*, Wiesbaden, 1963, p. 55 tt.) arba (*eisim(e)* tipo formų atveju) netgi fonetiškai (žr. A. Jakulis, *Lietuvių kalbos būsimąjo laiko formantų raida*, *Baltistica*, II(1), 1966, p. 55 tt.; И. Казлаускас, *Историческая грамматика литовского языка*, p. 33 tt.).

Atematinės būsimąjo laiko formos lietuvių kalboje vartojamos taip pat plačiau, kaip ir tematinės. Tarmėse randamos ne tik atematinės dgs. 1 ir 2 asmens formos (plg. *eisme*, žem. *eisma*, *eiste*), bet

ir atematinės vns. 1 asm. formos (plg. *eīsu*), vartojamos daugelio žemaičių, vakarų aukštaičių pietiečių ir pietų aukštaičių (Zietela) tarmių (žr. Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, Vilnius, 1966, p. 359). Neretai tipų *eīsmē/eīsmā* ir *eīsimē* formos yra vartojamos lygia greta (pvz., apie Joniški). Tai, reikia manyti, rodo, kad nei pirmosios, nei antrosios nėra atsiradusios vienos iš kitų. Atematinių formų archaiškumą gali rodyti ir jų kirčiavimas. Rytų aukštaičių (apie Kupiškį, Anykščius ir Uteną) tarmėse jos yra kirčiuojamos galūnėje, taigi kirtis į galūnę čia bus nušokęs pagal de Sosiūro—Fortunatovo dėsni (*suksmā, sukstā* iš *\*sūksmā, \*sūkstā*). Vadinasi, šios formos turėjo egzistuoti dar prieš de Sosiūro—Fortunatovo dėsnio veikimą. Tai, kad atematinės ir tematinės formos gali būti vienodai senos, rodo, gal būt, ir pastebėtas jų vartojimas skirtingomis reikšmėmis. Antai Tverčiaus tarmėje tipo *eīsmē* formos turi kategoriškumo atspalvį, o tipo *eīsim* formos vartojamos, reiškiant mažesni, silpnesni įsitikinimą, kad veiksmas įvyks (žr. J. Otrębski, Wschodniolitewskie narzeczė twereckie, I, Kraków, 1934, p. 131 tt.). Atematinių ir tematinių formų vartojimo skirtingus reikšminius niuansus E. Frenkelis pastebėjo ir M. Petkevičiaus katekizme (žr. E. Fraenkel, Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus des Malcher Pietkiewicz von 1598, p. 37 tt.). Pagaliau būsimąjo laiko atematinis darybos tipas tikslų paralelių turi senojoje indų kalboje (Rigvedose), plg. liet. *eīsmē* ir s. ind. *jeṣma* „laimėsime“. Kad 3 asm. formos *duōs, eīs* būtų kilusios iš senesnių formų su galūne *-si*, verčia smarkiai suabejoti ta aplinkybė, kad balsis *i* nei senuosiuose raštuose, nei tarmėse žodžio gale nelinksta iškristi. Tiesa, E. Frenkelis čia pripažįsta nedėsningą trumpėjimą, galimą pagalbinuose veiksmažodžiuose, tačiau klausimas, ar du trys pagalbiniai veiksmažodžiai galėjo performuoti visą fleksinį tipą, palieka neišspręstas, ir pateiktų argumentų (žr. E. Fraenkel, Zum baltischen und slavischen Verbum, p. 313) aiškiai nepakanka. 3 asm. formų *duōs, eīs* ir kt. senumą rodo ypač tai, kad jos buvo traktuojamos kaip vienskiemeniai žodžiai, plg. metatoniją *duōs* < *\*duōs* (plg. *duōsiu*) = *tiē* < *\*tiē* (plg. lat. *tiē*).

20. Apie dabartinę slavų, baltų ir kitų kalbų veiksmažodžio veiklų tyrinėjimo padėtį palyginti gerą vaizdą galima susidaryti iš straipsnių rinkinio Вопросы глагольного вида (Москва, 1962).

21. Pirminis žemės pavadinimas, bendras visoms ide. kalboms, kaip rekonstravo P. Krečmeris (Glotta, 20, 1931, p. 65–67), buvo

\**dheg'hom* „žemė“, kuri, mažiausiai pakeista, išlaikė hetitų kalba, plg. het. *tekan* (vns. kilm. *tagnaš*, naud. *tagni*). Dėl šaknies balsio redukcijos atsiradusi forma ide. \**dhg'hem*/\**dhg'hom* taip pat išliko hetitų ir dar tocharų A kalbose, plg. het. (hieroglifinės) *d(a)kan* „šalis“ ir toch. A *tkam* „žemė“. Sunkiai ištariama priebalsių grupė, suprantama, turėjo būti pakeista ir supaprastinta. Graikų ir s. indų kalbose čia įvyko metatezė, t. y. \**dhg'h-* > \**g'hdh-*, plg. gr. *χθών* „žemė“, s. ind. *kṣāḥ* (vns. gal. *kṣām*; fonema *th* < *dh* senojoje indų kalboje vėliau dėl jos fonologinės sistemos ypatybių buvo pakeista fonema *ṣ*). Baltų, slavų, taip pat ir kitose ide. kalbose ši priebalsių grupė neteko pirmojo elemento, t. y. \**dhg'h-* > \**g'h-*, plg. liet. *žėmė*, lat. *zeme*, pr. *semmē*, s. sl. *zemja*, av. *zā* (vns. gal. *zqm*), toch. B. *keṃ*, gr. *χαιμά* „žemai, ant žemės“. Kaip matyti iš pavyzdžių, ši priebalsių grupė supaprastėjo gana vėlai, jau atskirose ide. kalbose ar net jų dialektuose, taigi ir visiškai nepriklausomai, nepaisant vienodo to supaprastėjimo rezultato.

Tokiu būdu atsiradusios šaknies *žem-* nulinio laipsnio variantas *žm-* ir galėjo būti paimtas žmogaus vardui sudaryti. Šaknies variantą *žm-* dar turi slavų kalbos (plg. s. sl. *zm-bja* „gyvatė“, *zm-bjb* „slibinas“) ir, atrodo, graikų kalba (plg. gr. -*χμ-* žodyje *νεο-χμός* „naujas, negirdėtas, t. y. naujas žemėje“).

Kai kurie senųjų raštų ir tarmių faktai (plg. *žmuō*, *žmónes*) rodo, kad senasis baltų žmogaus vardas buvo kaitomas pagal priebalsinį kamieną. Taigi prie *žm-* buvo pridėtas priebalsinio kamieno elementas \*-*ōn*:\**žm-ōn* (iš ide. \**g'hm-ōn*, plg. lot. *homo* iš \**hemō*, got. *guma* „vyras“, s. vok. aukšt. *gomo* ir kt.). Kaip būdinga priebalsiniam kamieniui, vienos linksnų formos turėjo normalųjį arba normalųjį pailgintą balsių kaitos laipsnį (plg. senųjų raštų vns. vard. *žmuō*, tarmių *žmuōj* (Lazūnai) ir pr. *smoy* „vyras“ su vėliau pridėtu liet. -*j*, pr. -*y*), kitos – nulinių balsių kaitos laipsnį (plg. M. Daukšos vns. gal. *žmunj*, dvs. vard. – gal. *žmune*). Kirčiuotoje pozicijoje \*-*ō(n)* lietuvių kalboje virto -*uo* (plg. *žmuō*). Nekirčiuotoje pozicijoje (dabar sunku pasakyti, kokios paradigmos formos, be vienaskaitos vardininko, turėjo elementą \*-*ōn*) jis lietuvių kalboje pasirodė kaip -*on*. Ši formantą apibendrinus, susidarė liet. *žmónės* ir *žmonà*. Vėliau, kai *žmo-* buvo suvokiama kaip šaknis, o -*n-* kaip priesaga, prie \**žmō-* galėjo būti pridėtas -*gu-*. *Žmo-gù-s* ilgainiui išstūmė senąsias priebalsines vienaskaitos formas.

22. Žodžio *žmogùs -gu-* vėliau E. Frenkelis (žr. LEW, p. 180, 1319), sekdamas K. Būga (RR, I, p. 295), laikė vardažodiniu elementu, atitinkančiu gr. *πρέσβυς* „vyresnysis, vadas“ -βυ- ir spėjo jį esant giminingą su liet. tarm. *gvóti* „eiti“ (Tverečius) (šalia kitų tarmių *góti* „eiti skubiai“ Kupiškis, žr. K. Būga, RR, I, p. 295). Elementas -*gu-* taip santykiauja su *gvóti*, kaip nulinio laipsnio šaknis *turėti* – su normaliojo ir pailginto laipsnio šaknimi *tvėrti, tvorà*. Dar plg. *šuō < \*šūōn* (=gr. *χύων*) : *šū-nes* ir kt.

23. Vėliau E. Frenkelis (LEW, p. 701) patikimesniu laikė liet. *ràsti*, lat. *rast* siejimą su lat. *rads* „giminaitis; giminė, karta“, *raditi* „gimdyti, daryti, gaminti, kurti“, reikšmių „rasti“ ir „gimdyti...“ ryšį iliustruodamas liet. *ràstis* reikšmėmis „rodytis, prasidėti, būti“ ir tokiais pasakymais, kaip *kai aš atsiradaū* ir *iš kur atsirada?* (žr. E. Fraenkel, – Slavia, 13, p. 15, LEW, p. 701). Remdamasis Chr. Stangu (Das slavische und baltische Verbum, p. 148), prie šios šaknies E. Frenkelis skyrė taip pat ir liet. *ródyti*, lat. *rādīt* (žr. E. Fraenkel, Zum baltischen und slavischen Verbum, p. 254). Pastarųjų veiksmažodžių reikšmė yra kauzatyvinė (t. y. „daryti, kad rastų“), ir šaknyje jie turi pailgintąjį balsių kaitos laipsnį (*ràsti* : *ródyti* = *mèsti* : *mětyti*). Iš baltų kalbų tos pat šaknies dar yra liet. *rasmė* „geras, spartus augimas, grūdingumas, byra“, lat. *rasma* „tarpimas, našumas, vaisingumas, derlius“ (iš *\*rad-sm-*), lat. *raža* „šaunumas, gerumas, tarpimas; geras derlius, didelė šeima“ (iš *\*radja*), o iš slavų kalbų – s. sl. *rodě* „gimdymas, giminė, kilmė“, *roditi* „gimdyti“, bažn. sl. *redě* „maistas“, slovėnų *rediti* „maitinti, auginti“ (su *e* vokalizmu). Žr. K. Būga, RR, I, p. 479; ME, 3, p. 462; E. Fraenkel, LEW, p. 701; M. Vasmer, REW, 2, p. 527.

24. Turėdamas galvoje tai, kad sl. *rōka*, remiantis slavų kalbų medžiaga, išetimologizuoti negalima, o liet. *rankà* turi plačius etimologinius ryšius (plg. lat. *rūoka*, pr. *rancko*, liet. *riñkti, ránkioti, rin-kióti*, pr. *senrínka* „surenka“). S. Bernšteinas (Очерк сравнительной грамматики славянских языков, Москва, 1961, p. 92) sl. *rōka* laiko skoliniu iš baltų kalbų. Jeigu iš tikrųjų būtų taip, tai liet. *rankà* = s. sl. *rōka* nebepriklausytų bendrajai genetinei baltų ir slavų kalbų leksikai.

Kaip rodo E. Frenkelio pateikta semantinė paralelė iš graikų kalbos, žodžiu *rankà*, kurio pirminė reikšmė greičiausiai buvo „tai, kuo renkama“, seniau baltų kalbose galėjo būti vadinama rankos dalis ligi riešo. Likusi rankos dalis, matyt, buvo vadinama kitu

žodžiu, plg. liet. *žąstas* „rankos dalis nuo alkūnės ligi peties“, *pa-žas-tė*, su kuriais yra giminingi s. ind. *hástah*, av. *zasta-*, s. persų *dasta-* „ranka“. Pastarojo rankos pavadinimo neturi slavų kalbos.

25. Vėliau E. Frenkelis (žr. LEW, p. 8) su šiais baltų ir slavų kalbų žodžiais siejo ir s. vok. aukšt. *ilgi* „alkis“ (iš *\*elk-*). Taigi ši šaknis iš tikrųjų yra baltų, slavų ir germanų leksinė bendrybė.

26. Vėliau E. Frenkelis (žr. LEW, p. 120) čia dar skyrė ir danų *olde* „lovys“, norvegų tarm. *ålla* „t. p.“. Šie baltų, slavų ir germanų kalbų žodžiai yra kilę iš šaknies *\*eldh-/\*oldh-*, kuri yra bendra tų kalbų inovacija.

27. Baltų ir slavų kalbų inovaciją sudaro bendri šios šaknies darbiniai semantiniai naujadarai, plg. jau E. Frenkelio nurodytus liet. *slaugyti*=s. sl. *služiti*, liet. *slaugà* „slaugymas“=s. sl. *sluga* „padėjėjas, tarnas“ (reikšmė skiriasi!), liet. *pàslauga* (ir *paslaugà*)=rus. *послуга*. Tačiau pati šaknis *\*slough-* nėra baltoslaviška: ji randama ir keltų kalbose, plg. airių *shuag* „būrys, gauja (Schar)“, *teg-lach* „namiškiai“ (iš *\*tegoslougho-*), žr. E. Fraenkel, *Baltisches und slavisches*, *Lingua Posnaniensis*, 2, 1950, p. 101 tt., LEW, p. 828; M. Vasmer, *REW*, II, p. 664 tt.

28. Nors tikslaus s. sl. *prijatelj* atitikmens baltų kalbose ir nėra, tačiau šią šaknį turi ir baltų kalbos: paprastai čia skiriamas lat. *priēks* „džiaugsmas“ (žr. ME, III, p. 393; M. Vasmer, *REW*, p. 436).

29. E. Frenkelis, kaip ir daugelis kitų tyrinėtojų (K. Būga, J. Endzelynas, J. Šeftelovičius, J. Kurylovičius ir kt.), laikosi nuomonės, kad ide. *s* lietuvių kalboje po *i*, *u* nevirto *š*. Tačiau lietuvių kalboje randama nemaža žodžių (plg. *maišas*, *riešas/riešutas*, *vištà*, *glūšas*, *jūšė/jušė*, *riáušės*, *pušė/pùškas*, *kūšys*, priesaga *-iškas* ir kt.), kurie turi *-š* vietoj kitų ide. kalbų *-s*. Būtent šie faktai ir verčia pripažinti, kad lietuvių kalboje ide. *s* virto *š* ir po *i*, *u*. O tuos palyginti gausius žodžius, kuriuose po *i*, *u* lietuvių kalboje vis dėlto yra *s* (vietoje laukiamojo *š*), galima paaiškinti tuo, kad *s* lietuvių kalboje po *i*, *u* išliko nepakitęs tada, 1) kada tarp jo ir prieš einančių *i*, *u* ėjo morfemų sandūra ir 2), gal būt, kada po jo ėjo sonantai (tame tarpe ir *ij*, *uv*). Plačiau žr. *Baltistica*, I (2), 1966, p. 113 tt.; Eric P. Hamp, *On IE \*s after i, u in Baltic*, *Baltistica*, III(1), 1967, p. 7 tt.

30. Taip liet. *šėškas* atsiradimą aiškino K. Jaunius ir, juo sekdamas, K. Būga (žr. K. Būga, *Aistiški studijai*, p. 64, *RR*, III, p. 851). Tačiau pastabose ir papildymuose A. Preobraženskio etimologiniam rusų kalbos žodynui, remdamasis lat. *ses-ele* „šėškinė kepu-

rė“, K. Būga yra pateikęs visai kitą etimologiją: šaknį liet. *šes-* (taigi *-k-* jau laikė ne šakniniu, bet priesaginiu elementu), lat. *ses-* kildino iš ide. *\*(s)k'ek'-* arba *\*sek'-*, žr. K. Būga, RR, II, p. 618.

31. Šiuo metu abejojama, ar šie germanų, italikų ir indų-iranėnų kalbų metalų (daugiausia vario ir jo rūdos) pavadinimai, kurių pirminė forma yra ide. *\*ašos-*, kildintini iš senojo Kipro salos vardo *Alasja* (vėlesnė forma *Ajasja*). Mat, vario rūda Kipro saloje pradėta kasti palyginti vėlai, paskutiniu metu Mikėnų kultūros periodu. Dėl to šiuos pavadinimus linkstama sieti su ide. *\*ai-* „degti, šviesti“ (plg. gr. *αἴθω* „degu“, *αἴθος* „degimas“, s. ind. *édha-* „malkos“ av. *aēsma-* „malkos“, liet. *iesmė* ir *iesmė* „malkų kiekis, dedamas per kartą į krosnį“, s. isl. *eisa* „ugnis“ ir kt.), žr. J. Pokorny, IEW, p. 15; A. Nehring, — Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte und Linguistik, 4, p. 30.

32. Reikia pažymėti, kad liet. *šókti* K. Būga pirmiausia siejo ne su s. sl. *skokъ*, bet su s. sl. *skakati* (žr. K. Būga, RR, II, p. 317).

Vėliau E. Frenkelis šią K. Būgos etimologiją laikė nepatikima, atkreipdamas dėmesį į tą faktą, kad liet. *šókti* yra pirminis veiksmažodis, o slavų kalbų *skak-* šaknies formos yra antriniai dariniai iš šaknies *\*skok-* (žr. E. Fraenkel, LEW, p. 312, 1022). Iš tikrųjų, matyt, teisingesnė yra E. Frenkelio etimologija, pagal kurią s. sl. *skakati*, *skokъ*, rus. *скакать, скокуть, скок* (tarm. su reikšme „šokis“), lenkų *skakać, skoczyć, skok* pirmiausia yra siejami, kaip to reikalauja pirmasis gomurinis šaknies priebalsis ir šaknies vokalizmo santykiai, su liet. *skúokt* (plg. *anas skúokt iš vežimo* Tverečius), *kuokinė* „vakarėlis su šokiais, pasilinksminimas“ (Linkmenys, Tverečius). Liet. *kuok-inė* greičiausiai yra priesagos vedinys iš *\*kuokas/\*kuokis* (plg. *geguž-inė : gegužė*). Tarp liet. *\*kuokas/\*kuokis* ir s. sl. *skokъ* yra toks pat šaknies vokalizmo santykis, kaip tarp liet. *kúolas* ir s. sl. *kolъ*, liet. *juókas* ir lot. *jocus* „juokai, išdaiga“ (*o* trumpas). Taigi liet. *skúokt*, *\*kuokas/\*kuokis*, s. sl. *skakati* atstovauja pailgintojo balsių kaitos laipsnio šaknies variantą *\*(s)kō-k-*. Normaliojo balsių kaitos laipsnio variantą randame gr. *κῆκῆνας* „kiškis“, s. vok. aukšt. *ga-scehan* (vok. *geschehen* „atsitikti, įvykti“) (su *e* vokalizmu) ir s. sl. *skokъ* (su *o* vokalizmu).

Šiuos lietuvių ir slavų kalbų žodžius toliau, atrodo, galima sieti ir su liet. *šókti*, *šúolis* ir kt. (iš *\*k'ō-*), nes veliarinio ir palatalinio priebalsio kaita yra galima (plg. liet. *akmuō : ašmuō, kleīvas : šleīvas*,

*klūbas* : *šlūbas*, *kuņpis* : *šuņpis*, lat. *kuņa* „kalē“ : liet. *šuō*, lat. *suns*, liet. *smākras* : s. ind. *śmāśru* „barzda“ ir kt.).

33. Nuo liet. *šókti* dēl žytaus fonetinio nesutapimo, atrodo, skir-  
tinas liet. žem. *šankinti*, *šankùs* ir kt. Pastarieji priklauso greičiausiai  
tai pačiai šakniai, kaip ir s. vok. aukšt. *hengist* (vok. *Hengst* „eržilas“),  
s. frizų, vid. vok. žem., s. anglų *hengest* (iš germ. *\*hengista-* < *\*k'enk-*  
„eržilas; išromytas arklys“, s. skand. *hestr* (iš germ. *\*hanhista-* <  
*\*k'onk-*) gr. *καγκάλας* „tryškimas, srautas“ (žr. E. Fraenkel, LEW,  
p. 962–963). Dēl germanų kalbų atitikmenų reikšmės „eržilas“ plg.  
liet. *šankinti* „daryti, kad šoktų per kliūtį arba piestu stotųsi, šokinė-  
tų (apie arklių)“, *šankùs* „gerai, aukštai šokantis“ : *šankùs arkljūs*,  
*šanki karvė* DLKŽ, p. 797.

# SUTRUMPINIMAI

## I

- AfslPh – Archiv für slavische Philologie, I–XLII, Berlin, 1876–1929.  
APH – Archivum Philologicum, I–VIII, Kaunas, 1930–1939.  
BB – Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen, herausgegeben von A. Bezenberger, I–XXX, Göttingen, 1877–1906.  
BSL – Bulletin de la Société de Linguistique, Paris, 1868 tt.  
DLKŽ – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, Vilnius, 1954.  
FBR – Filologu biedribas raksti, I–XX, Rīgā, 1921–1940.  
IEW – J. Pokorny, Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, Bern und München, 1959 tt.  
IF – Indogermanische Forschungen, I–XXXVII, Strassburg, 1892–1916; XXXVIII tt., Berlin, 1917 tt.  
KZ – Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen, I–XXVII, Berlin, 1852–1885; XXVIII–XL, Güttersloh, 1887–1907, XLI tt., Göttingen, 1907 tt.  
LEW – E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg – Göttingen, 1955 tt.  
LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas, I, III–VII, Vilnius, 1941–1966; II, Kaunas, 1947.  
LP – Lingua Posnaniensis, Poznań, 1949 tt.  
ME – K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīca. Redīgējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns, I–IV, Rīgā, 1923–1932.  
MSL – Mémoires de la Société de Linguistique, Paris, 1868 tt.  
NTS – Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap, Oslo, 1928 tt.  
RÉSI – Revue des études slaves, Paris, 1921 tt.  
REW – M. Vasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch, I–III, Heidelberg, 1953–1958.  
RR – K. Būga, Rinkiniai raštai, I–III, Vilnius, 1958–1961.  
StB – Studi Baltici, Roma, 1931 tt.  
UEV – Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas, Vilnius, 1963.  
ZfslPh – Zeitschrift für slavische Philologie, I–XX, Leipzig, 1924–1950, XXI tt., Heidelberg, 1951 tt.

## II

alb.	– albanų	av.	– Avestos
arm.	– armėnų	bev.	– bevardė g.
asm.	– asmuo	bulg.	– bulgarų
aukšt.	– aukštaičių	būt.	– būtasis l.



cit.	– citatum	norv.	– norvegų
dab.	– dabartinis	op.	– opus
dgs.	– daugiskaita	p.	– puslapis
dial.	– dialektinis	plg.	– palygink
eil.	– eilutė	pr.	– prūsų
es.	– esamasis l.	pranc.	– prancūzų
g.	– giminė	pvz.	– pavyzdžiui
gal.	– galininkas	rum.	– rumunų
got.	– gotų	rus.	– rusų
gr.	– graikų	s.	– senovės
het.	– hetitų	serb.-chorv.	– serbų-chorvatų
ide.	– indoeuropiečių	skand.	– skandinavų
ind.	– indų	sl.	– slavų
ital.	– italų	sorb.	– sorbų (lužitėnų)
jn.	– įnagininkas	tarm.	– tarmiškai
katal.	– katalonų	toch.	– tocharų
kilm.	– kilmininkas	t.t.	– taip toliau
l.	– laikas	vard.	– vardininkas
lat.	– latvių	vid.	– viduramžių
lenk.	– lenkų	viet.	– vietininkas
liet.	– lietuvių	vyr.	– vyriškoji g.
loc.	– loco	vns.	– vienaskaita
lot.	– lotynų	vok.	– vokiečių
mot.	– moteriškoji g.	žem.	– žemaičių
naud.	– naudininkas	žr.	– žiūrėk
niek.	– niekatroji g.		